

STENOGRAFSKE BELEŠKE

# NARODNE SKUPŠTINE

## KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 1

BEOGRAD 1933 GODINE

KNJIGA 2

XXVII REDOVNI SASTANAK

# NARODNE SKUPŠTINE

## KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 17 FEBRUARA 1933 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

PRETSEDNIK

Dr. KOSTA KUMANUDI

POTPRETSEDNIK

Dr. KOSTA POPOVIĆ

SEKRETAR

MILAN MRAVLJE

PRISUTNI GG. MINISTRI: Ministar trgovine i industrije Dr. ILIJA ŠUMENKOVIĆ, Ministar saobraćaja LAZAR RADIVOJEVIĆ i Ministar unutrašnjih poslova ŽIVOJIN LAZIĆ

POČETAK U 10 ČASOVA

### S A D R Ž A J :

**Pre dnevnog reda:** 1. — Čitanje zapisnika.

2. — Saopštenje predloga zakona o zabrani rada t. zv. Družbe Isusovaca (Société Jésus) dr. Otona Gavrančića i drugova, narodnih poslanika.

3. — Saopštenje izveštaja Imunitetnog odbora.

**Dnevni red:** Produženje pretresa izveštaja Odbora za proučavanje predloga zakona o opštinama.

**Govornici:** Izvestilac manjine dr. Stjepan Bačić, Ministar unutrašnjih poslova, Živojin Lazić, Nikola Preka, dr. Budislav Grgur Anđelinović, dr. Bogumil Vošnjak, Ignjat Stefanović (dva puta), dr. Marko Kožul, Mita Dimitrijević, dr. Živan Lukić, dr. Oton Gavrančić, Dragutin Ferko.

**Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi:** Otvaram XXVII red. sastanak Narodne skupštine. Izvolite čuti zapisnik prethodnog sastanka.

**Sekretar Milan Mravlje** čita zapisnik prethodnog sastanka.

**Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi:** Ima li ko šta da primeti na zapisnik? (Nema). Primedaba nema, zapisnik je primljen. Izvolite čuti jedan poslanički zakonski predlog.

**Sekretar Milan Mravlje** saopštava: G. g. Dr. Oton Gavrančić i drugovi, narodni poslanici, podnose Skupštini na rešenje predlog zakona o zabrani

rada t. zv. Družbe Isusove (Société Jesus) na teritoriji Kraljevine Jugoslavije.

**Pretsednik Dr. K. Kumanudi:** Za proučavanje ovog zakonskog predloga biće izabran naročiti odbor, kad Narodna skupština odluči da se stavi na dnevni red. Izvolite čuti jedan odborski izveštaj.

**Sekretar Milan Mravlje** saopštava: Imunitetni odbor, podnosi Skupštini na rešenje svoj izveštaj donet na sednici od 16 februara 1933 godine po predmetima izdavanja sudu narodnih poslanika.

**Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi:** Ovaj će se izveštaj štampati, razdati gg. narodnim poslanicima i staviti na dnevni red, kad to Narodna skupština odluči. Prelazimo na dnevni red: Produženje pretresa izveštaja odbora za proučavanje predloga o opštinama. Ima reč izvestilac manjine g. Dr. Stjepan Bačić.

**Dr. Stjepan Bačić:** Gospodo narodni poslanici, juče i danas zbili su se tako važni, tako krupni politički događaji, pa mi dozvolite da se na njih osvrnem prije mog ekspozeca predloga manjine Zakona o opštinama.

Čuli smo juče i danas deklaraciju gospode senatora Kraljevine Jugoslavije g. Superine i drugova. (Uzvići: Dole federalizam!) Čuli smo gospodo da se

sprema jedna slična deklaracija u ovome domu. (Nastaje larma i uzvici: Čujmo!) Kako smo mi jedno političko telo, koje mora i dužno je da momentalno reagira na ovako krupne političke događaje. (Dr. Nikić: Nemojte da reagirate na ono što ne znate šta će biti!) Reagiramo na ono, što smo čitali u novinama. Ovde je pretres i jednog političkog zakona jer je zakon o opštinama politički zakon, dozvolite mi da ja u moje ime ne prejudicirajući ni stanovište mog kluba ni kluba većine da se opredelim.

Gospoda polaze s jedne konstatacije za koju drže da je tačna a to je da je razvoj političkih događaja doveo njih do drugih političkih koncepcija, do drugog političkog ubedjenja i da ova deklaracija nije ništa drugo nego rezultat političkog iskustva u zadnje doba. (Uzvici: Dok su bili Ministri, bilo je dobro! — Žagor).

**Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi:** Nemojte prekidati govornika.

**Dr. Bačić (nastavlja):** Gospodo molim vas, samo bez ikakve nervoze! (Dr. Nikić upada). Svaki će od gospode imati pravo i dužnost da se o tome izjasni.

Kao rezultat toga iskustva revidiraju svoje stanovište glede monarhizma, jer kažu da je za naše prilike monarhistički sistem uzrok oduzimanja drugom ustavnom faktoru onih prava koja su njemu Ustavom zagarantovana. Oni stoje na gledištu da je Kruna samo vrhovni nasledni šef egzekutive. Dakle, oni priznaju monarhiju samo u toliko ukoliko je ona engleskoga tipa.

U drugoj tački oni revidiraju gledište i kažu da celokupna državna politika treba da se stavi na seljačko stanovište i da služi jednom staležu koji je ogroman, a to je seljački stalež.

Treće, oni revidiraju gledište i glede narodnog jedinstva i kažu: Da su Hrvati, Srbi i Sloveni tri razna izgradjena naroda sa željom i voljom da se kao takve istorijski izgradjene narodnosti afirmiraju u budućnosti i da se slobodno izgradjuju u kulturnom, socijalnom i političkom životu.

Konačno rezultanta svih tih pogleda glede narodnog i državnog jedinstva jeste to, da je jedini spas od svih poteškoća u međunarodnom i političkom životu naše države u federaciji.

Gospodo, ja smatram da ta gospoda nisu kvalificirana... (Žagor. — Čuje se: Ko stoji za njima? G. Nikić upada u reč: A ti si kvalificiran!) To je moje gledište, g. Nikiću, svaki je kvalificiran da ovde politički govori. Ja držim da ta gospoda nisu kvalificirana da govore danas o reviziji svojih gledišta. (Žagor. Uzvici: Čujmo!)

Ta gospoda bili su kraljevski ministri, (Žagor) bili su većim delom u Kraljevskoj vladi. (Čuje se: Čujmo! Žagor). Ta gospoda bila su ministri i 6 januarskog režima i pretpostavlja se za poštenoga čoveka da su onda kad su oni bili Kraljevski Ministri u vladi od 6 januara, iskreno mislili sa narodnim i državnim jedinstvom. (Čuje se: Tako je! Buran aplauz). Kad oni danas u tom pogledu revidiraju svoje gledište, to znači da onda dok su bili u toj Kraljevskoj vladi nisu iskreno mislili. (Tako je! Pljeskanje i odobravanje). I onda nas čudi što taj režim nije dao rezultate koje je morao da da. Ako pak nemaju nikakve podloge da revidiraju svoje gledište, oni su u duši ostali ono za šta su se izjavili kad su bili Kraljevski ministri, onda oni danas ne misle ozbiljno i

iskreno. Oni onda danas imaju zadnjih misli za koje ne znamo, ali zaključujemo šta mogu da znače.

Gospodo, što se tiče konstatacije da su ih privredne i političke prilike dovele do obrnutoga gledišta, ja bih mogao konstatovati da je danas situacija u našoj zemlji koja je ozbiljna, o tome nema dvojbe, u privrednom i političkom međunarodnom pogledu, baš takva da jače prionu uz državno i narodno jedinstvo. (Uzvici: Tako je! Pljeskanje). Događjaji po mome shvatanju u novije doba vodili su i Srbe i Hrvate i Slovence da se u narodnom jedinstvu uhvate u čvršće kolo i u to vreme govoriti o trima narodima i sa željama ići na tri razne strane znači razjedinjavanje, a to znači u najgorem momentu slabiti ovu državu. (Čuje se: Tako je!)

Gospodo, druga tačka pretstavlja reviziju preimućstva i pozicija drugog ustavnog faktora. Oni žele monarhiju engleskoga tipa. Mi nismo Englezi, niti je naša država Engleska. Gospodo, ako se pita naš narod, a svaka politika treba da izvire iz duše naroda, gospoda su mogla opaziti da je naš narod zadovoljan sa tim pravima Krune, koja su Ustavom zagarantovana i da su ta prava očuvala državu u najtežim momentima. (Živo pljeskanje).

Gospodo, ta ista gospoda Ministri setila su se da nabace danas parolu seljačke politike.

Gospodo, oni zaboravljaju da se mora priznati Kraljevskoj vladi da je još i kako vodila računa o seljačkome staležu i donela zakone koji su obezbedili i zaštitili našeg zemljoradnika.

Ja gospodo, odričem i u tom pogledu gospodi pravo da govore, jer oni niti su prije radili u seljačkoj stranci niti su po svojim nazorima, po svojim shvatanjima i životu blizu tome seljaku. Gospodo, baš naprotiv oni su bankokrati. Pa gospodo, zar da damo kvalifikaciju tim bankokratima da budu više seljaci i da vode bolju seljačku politiku više nego što je mi vodimo. Oni govore o federaciji kao jedinom spasu države. Gospodo, ovo je u osnovici pogrešno. Konkluzija da je federacija jedini lek koji će, kako oni kažu, rešiti sva privredna i politička pitanja, to je gospodo naivno. Bez obzira na to kad bi se ozbiljno uzela u pretres federacija osnovana na istoriskim i političkim individualitetima to bi značilo načimanje jednog pitanja, koje bi moralo dovesti do građanskog rata a to znači do raspada Jugoslavije. Gospodo, ta su gospoda dok su bila u Vladi šestojanuarskog režima imali prilike, da provedu ono što nam treba, a to znači pravednu i pošteno decentralizaciju vrhovne državne uprave: provodjenje jednakopravnosti za sva tri plemena. A zašto ta gospoda koja su imala prilike da ova načela sprovedu u život, zašto nisu sprovedla, a ako nisu mogla sprovesti, zašto nisu povukli tada konzekvence. Ovo je bilo ukoliko što sam htelo da kažem u svoje vlastito ime, jer me je revoltiralo da se danas naše snage cepaju; a šta će pretstavnici raznih klubova reći u svoje ime, ja u to ne ulazim, to je njihova stvar. (Uzvici: Živeo Bačić i pljeskanje. Miloš Dragović: Oni imaju saveznike medju vama).

**Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi:** Gospodine Dragoviću, i po drugi put vas opominjem.

**Dr. Bačić (nastavlja):** Gospodo, prelazim na dnevni red. Čast mi je kao izvestilac odborske manjine predložiti izvesno odvojeno mišljenje odborske

manjine koje ste čitali, i koje imam čast da ovdje pročitam. Odborska manjina sudelujući u radu Odbora za izradu zakona o opštinama, kao što je i sam predsjednik toga Odbora g. Dr. Stojadinović istakao, saradivala je ova manjina odnosno moji drugovi lojalno na tome zakonu kako bi on ispio po mogućnosti i danim prilikama bolji nego što je onaj koji je Kraljevska vlada postavila, što bolji i savršeniji i omogućio brži prelaz iz staroga stanja u novo stanje. Ja držim da je u tom pogledu taj zakon sa tehničko zakonodavne strane doteran, jer je Kraljevska vlada u tim pitanjima tehničke prirode izlazila u susret predlozima sviju članova Odbora, bez razlike, kojem klubu ti pripadaju.

Naše odvojeno mišljenje sastojalo bi se samo u nekim glavnim političkim načelima u kojima se nismo mogli složiti sa gledištem Kraljevske vlade. Tako bi trebao da glasi po našem odvojenom mišljenju:

#### § 25

Stav I: Opštinski odbor bira se opštim, jednakim, neposrednim i tajnim glasanjem na tri godine.

#### § 27

**Ne mogu biti odbornici:**

Treba dodati tačku 9 koja glasi:

Oni koji ne podnesu dokaze da pripadaju jednoj političkoj stranci.

#### § 29

Stav I treba da glasi: Redovni izbori za opštinske odbornike vrše se svake treće godine u nedelju posle 15 avgusta.

#### § 50

Bliže odredbe o sastavu kandidatskih lista, o sastavu i radu biračkih odbora i o postupku kod glasanja, propisane uredbom Min. un. poslova.

Gospodo, da udjemo u opravdanje ovog odvojenog mišljenja, treba ući u kritiku celog sistema opština, treba ući u kritiku samoga zakona ne samo sa gledišta čisto tehničkog zakonodavstva, nego i sa gledišta političkog. Gospodo, opština je u svom početku jedna socijalna organizacija i to jedna samoupravna organizacija. A kad se radi o samoupravnim zakonima, ja se sećam reči jednoga uvaženoga profesora državnoga prava koji je kazao: Šta je uprava? Uprava je život. I promatrajući taj zakon o opštinama sa jednog jedinog ispravnog gledišta, gledišta života one sredine koja se organizuje u opštine, moramo promatrati i istorijski razvoj onih organizacija, onih socijalnih i političkih tela, koja se zovu opštinama.

Samo tako ako udjemo u bit ovog istorijskog zakona, u zakone koji su delovali na stvaranje ovih socijalnih zajednica, mi možemo shvatiti da li ovaj sadašnji zakon po svojim socijalnim, samoupravnim i političkim odredbama odgovara svojoj svrsi ili ne odgovara. Mi u istoriji čovečanstva vidimo da ono preživljuje jednu evoluciju i da se od primitivnog špiljskog čoveka, od prelaznog primitivnog čoveka razvija sve savršenija forma zajednice pa čak i u stadiumu kad se ovaj primitivni čovek razvija u zajednicu koja je imala oblik države, da se ni u tom stadiumu opština ne javlja u ovakvom obliku, a pogotovu ne u današnjem obliku. I kad promatramo, gospodo, stari oblik država koje su se osnivale na verskim i hierarhijskim principima, mi vidimo da ovakve države ni po svom opsegu a ni po svojoj struk-

turi nisu dale supstrat, podlogu za formiranje bilo kakve zajednice socijalne i političke koja bi se mogla nazvati opštinom. Evo, gledajte od najstarijih država koje su postale pod raznim vidovima, kao države Vavilonaca, Asiraca i Persijanaca, sve su te države bile verske, svećeničke države, sa vrhovnim sveštenikom kao predstavnikom duhovne vlasti. Te države nisu imale ni potrebe, a ni podloge za formiranje ovakvih opština. To su bile gradske države sa svešteničkom vlašću i sa stanovništvom na zemlji, na selu koje je bilo direktno roblje i koje je bilo tako potčinjeno i u tako neposrednoj blizini gradova da je to stanovništvo spadalo pod jurisdikciju, pod upravne propise neposredno tih gradova koji su bili država.

Slično je bilo, gospodo, u Egiptu. Egipatski zemljoradnik bio je samo zakupnik na svojoj zemlji. Gradovi su bili centralizovani u jednoj državnoj vlasti svešteničkoj i država Egipat bila je upravljana čas iz jednog čas iz drugog grada po strogo centralističkom sistemu, podeljena na provincije. U tim provincijama bili su namesnici faraonski pod nadzorom sveštenika. Seljak nije bio nikakav politički individualitet da bi mogao formirati na selu kakvu opštinu, ili zajednicu užeg kruga, koja bi se mogla nazvati tipom opštine.

Gospodo, slično je bilo u Grčkoj. Tamo je tako daleko išlo da je pojam grada bio isti sa opštinom. Država i opština jedno je isto. Ustavi gradski obuhvatali su ne samo gradsko stanovništvo u pojmu jedne jedinstvene države, nego i seosko stanovništvo. Moramo uzeti u obzir jednu činjenicu da seljaka u današnjem smislu, u današnjoj strukturi, nije ni bilo. Seljaci u okolini gradova bili su ili robovi, ili kmetovi ili zakupnici gradskih opština, koji su sačinjavali za sebe državu, a najudaljeniji krajevi tih gradova bavili su se pastirstvom, bili su tako slabo naseljeni da nije imalo ni potrebe ni uslova za kakvim zajedničkim poslovima, niti za kakvu zajednicu odnosa, nisu imali nikakve zajedničke interese, radi slabog naseljavanja, radi pomanjkanja posebnih ekonomskih interesa, da bi udaljeni predeli od gradova mogli formirati opštine.

Gospodo, istom je jedan veliki narod u istoriji stvorio prvi tip opštine, i to dakako gradske opštine. Taj narod koji je to stvorio, to su bili Rimljani. Njihove municipije bile su najpre i izvan Rima, u Laciju, kasnije u Italiji, a kasnije u provincijama bilo senatskim, bilo konzulskim, a kasnije cezarskim provincijama. Ti gradovi su se otimali za priznanje građanskih prava da bi mogli svoje opštine formirati na temelju statuta sličnih kakvi su bili u Rimu, sa biranim zastupnicima, senatom, sa biranom upravom, policijom. I ti gradovi faktično bili su ono što su danas gradske opštine u državi kojima su data velika, široka, samoupravna prava. Ali gospodo, seobom naroda porušene su u glavnom te velike gradske, samoupravne opštine, koje je stvorio Rim i rimska država. Srednji vek je stvorio sasvim drugi tip države, tip države koji u svome početku nije poznao niti gradskih, niti seoskih opština. Osvajači su, gospodo, bili kraljevi koji su u ime plemena, u ime pojedinih naroda osvajali zemlje i podvrgavali sebi: Kralj osvajač bio je neograničeni gospodar cele zemlje i gradova, i sela, i vanjske zemlje. I gospodo, dakako da kraljevi tokom vremena, tokom genera-

cija nisu mogli neposredno da vrše svoju kraljevsku vlast na teritoriji svih gradova jedne srednjovekovne države, niti na selu, nego se tako zemlja cepka po tako zvanom lenjskom sistemu. Po lenjskim ustavi- ma gradovi se utvrđuju, podižu promet, dižu indu- striju, obrt, takvi gradovi sticali su tako zvana len- ska i regalna prava.

Gospodo, u dva pravca stvarali su se tipovi te feudalne države. S jedne strane bili su gradovi koji su bili sedišta civilizacije, opšteg napretka, razvitka industrijskog, obrtnog, kulturnog itd., koji su gra- dovi silom prilika i pomoću svoje jake finansijske moći i strukture prisiljavali kraljeve da im sve više prava ustupaju, tako da su ti gradovi unutar jedne veće države formirali jednu zasebnu upravu političku jedinicu, onoga tipa koji se može nazvati: gradskom opštinom. Srednjovekovni gradovi bili su zametak onoga što se danas zove opština, jer opština po svo- joj političkoj i socijalnoj strukturi znači da pod ja- kim vrhovnim državnim upravnim suverenitetom, mimo državnog suverenog prava ima svoju izvesnu samoupravu. Ako se ona poklapa sa samim suvere- nitetom državnim, to je negacija pojma opštine. S druge strane u feudalnoj toj državi lenksi gospodari za seosko stanovništvo stvarali su svoje kućne, po- sebne zakone: upravne, policijske i privredne propise, tako da na selu, u celom srednjem veku, pa čak kod nas, u našim krajevima do najnovijeg doba, ne može biti ni govora o kakvoj opštini. I istom, gospodo, kod nas preko i ovde u Srbiji padom feudalnog si- stema — u Dalmaciji je to bilo pre osvajanja Napo- leonovog; 1811 Maršal Marmon dao je prvo pravo i statute dalmatinskim gradskim opštinama — postaju prvi opštinski zakoni koji vrede za celu državu. To je bilo u Dalmaciji 1811, a u bivšoj Hrvatskoj i Sla- voniji i pored toga što je Jelačić 1849 ukinuo kmet- stvo, formirane su opštine tek godine 1870, a u Kranj- skoj i Stajerskoj 1849 godine. Prema tome naše se- oske opštine čak i u onim krajevima koji su bili na- predniji i kulturniji, u zapadnim krajevima, jesu tvorevina najnovijeg doba. Opština je vrlo mlada a pogotovu u ujedinjenoj našoj otadžbini Jugoslaviji. Tu smo 1918 godine našli krajeve, koji sistem op- štinski uopšte nisu poznavali. Evo na pr. tu imate našu Bosnu koja je tek 1927 godine dobila opštinski zakon, koji je imao bar donekle da formira pučan- stvo seosko u opštine za saradnju sa državnim vla- stima i to za saradnju više kao ekspoziture Centralne političke vlasti nego kao socijalne organizacije koje bi potekle iz samog naroda.

Kad vidimo da je taj život seoskih opština tako mlad i da ga je naša država zatekla u takvom stanju da se razlikuje i po svojoj strukturi i potrebi život- noj u pojedinim krajevima daleko jedan od drugoga moramo voditi računa o tome, da li je bilo moguće jednim zakonom obuhvatiti te razne tipove, moramo imati u vidu da je u našoj državi bilo 6 pravnih pod- ručja, ne samo drugih sudskih i upravnih zakona, nego i glede opština, gde razlikujemo više pravnih područja, jer su pojedini opštinski zakoni u bivšoj Austro-Ugarskoj bili za svaku pokrajinu drugi.

Sa jedne strane, gospodo, mi smo našli stvara- njem Jugoslavije krajeve, koji su već imali savršen tip opština gde je pučanstvo gusto naseljeno, sa je- dnom razvitom poljoprivredom i industrijom, sa

bogatim seljaštvom i gradjanstvom, sa velikim ko- munikacionim sretstvima, i mnogim potrebama: kul- turne, prosvetne i upravno-političke prirode, tako da su te potrebe, koje su isticale iz materijalnih i kul- turnih potreba tih krajeva bile već na vrlo visokom stupnju, jer su omogućavale tim krajevima da u za- jednici socijalnih interesa stvore visoke tipove op- ština, koje u materijalnim sretstvima i broju činov- ništva u statutima omogućavaju da se ti raznoliki interesi izjednače, zaštite i unaprede. Eto to je tip naše opštine u ekonomskom, kulturnom i političkom smislu zaveden u Vojvodini, koje su, da bi zadovo- ljile toj potrebi naroda i zadacima, morale da imaju kvalifikovano visoko činovništvo, i koje su imale i sretstava da te potrebe zadovolje i da ih plate i da dadu investicije potrebne, sve u interesu i svrhu na- pretka.

Sa druge strane imali smo visoki tip opština u Dalmaciji i bivšoj Hrvatskoj i Slavoniji. Takve naše opštine koje su sačinjavale velike jedinice sa 20 do 30.000 pučanstva i sa 30 do 40 sela, sa velikim či- novničkim aparatom, ni iz daleka ne mogu se upo- rediti sa prilikama u drugim krajevima naše države, gde nije bilo strukture za takve opštine. Uzmite kao primer recimo planinske krajeve Južne Srbije, gde na jednom velikom teritoriju nema pučanstva ni se- la, nego ima samo čisto čobanjskih naselja, razbaca- nih, bez industrije i privrede, bez prometnih puteva, gde nije bilo ogranske potrebe formiranja takvih opština, niti je bilo sretstava i mogućnosti da se kao takve formiraju. Ja ću vas setiti samo na primere koji su u Bosni. Pričao mi je jedan visoki inspektor poljoprivrede, koji je služio u Vrbaskoj banovini i išao na selo u cilju da održi neka predavanja. On je bio iz naših krajeva i odlazio je na selo tražeći op- štinu gde bi imao da održi predavanje sa poljopri- vrednom temom. Taj visoki inspektor poljoprivredni dolazi i traži opštinu, očekuje zbor, koji je opština trebala unapred da spremi i nikako opštinu ne može da nadje. U jednom zabačenom kutku on nailazi na jedan dućan gde mu kažu da je to opština. Dućandži- ja mu pokaže jedne štenge za tavan i tamo nailazi na jednog čičicu koji za stolom spava i pretstavlja se kao predsednik opštine. A taj čičica nema ni sto za pisanje niti materijala za pisanje, niti delovodju, niti blagajnika itd. On kaže, da im sve to nije potrebno, jer da nemaju niti mogućnosti da plate predsednika a kamo li još i druge funkcionere.

Kao što vidite, gospodo, između onog tipa op- štine, koja ima svoju palaču i činovnički aparat, sta- nove za svoje činovnike i drugo, i ovoga primitivnog tipa opštine u kojoj nema nikakvih funkcija, niti ima koga da ih vrši, tu je tako golema razlika, da na- staje pitanje: da li smo mi ovim jednim zakonom za- dovoljili sve te potrebe naše zemlje, centrališući sve te propise i stvorivši jednu umjetnu tvorevinu koja će bezuvjetno imati ne samo ekonomskih i materijalnih posledica, nego i političkih posledica.

Gospodo, ta opština je najniža, najbliža eko- nomsko-politička upravna zajednica. U našem na- rodu seljak i mali čovek dolazi u prvom redu sa op- štinom u doticaj; on prosudjuje državu, državnu po- litiku, prosudjuje stanje prema stanju kako je u nje- govnoj opštini; on očekuje od opštine da mu ne bude na teretu već da ga pomaže u kulturnom, prosvetnom

i ekonomskom pogledu, da mu olakšava sve one reperkusije, sva ona trvenja koja neminovno dolaze i moraju biti između individualiteta i državne vlasti. Gospodo, takva opština prema tome mora biti takve vrste da zadovolji prirodni nagon čoveka, da mu državna vlast, da mu zajednica ne bude na teretu, nego da bude na njegovu korist, dakle da zadovolji osećanje zajednice, osećanje solidarnosti te zajednice, pomoću čega mu zajednica pruža i sve garancije, ono obično duševno stanje koje ga čini zadovoljnim i srećnim. I, gospodo, kad se stvara jedan zakon, onda treba imati u vidu da taj zakon mora biti samo sankcija raspoloženja i potreba, a da ne bude jedno nasilje, jer mi ne stvaramo zakone za to da narod robuje tim zakonima, mi ne možemo ići putem kojim je išao Petar Veliki, kad je htio da od jedne primitivne države preko noći stvori jednu modernu državu kao što je Nizozemska i to svojim nasilnim zakonima. To je za čas uspelo, ali u duši ruskog naroda probudio se onaj pojam koji se zove ubožstvo ili bosjaštvo. I tek danas kada je izbila boljševička revolucija možemo shvatiti da grandiozan pokušaj velikog reformatora nije uspeo, nije mogao uspeti, jer nije došao iz duše ruskog mužika, iz duše ruskog naroda, istrgnuti su svi njegovi običaji, istrgnute su sve njegove tradicije. Time što je ruski narod prurušen, nije prurušena i duša njegova. Kao što ekonomski i drugi prirodni zakoni imaju svoje neodoljive i nepromenljive osnove, tako i socijalni zakoni osnovani su na strukturi rase, na strukturi ekonomskoj i na mnogim drugim uplivima pod kojima živi jedan narod i oni se preko noći ne mogu revolucionarnim aktom menjati, pa tako i zakonom o opštinama. Ovaj zakon, kazao sam, treba da služi tome da narod učini zadovoljnim. Zakon treba da služi interesima i raspoloženjima naroda a ne da se stvara jedan zakon koji neće odgovarati zahtevima i želji naroda ili koji bi proizveo utisak u duši malog, sitnog čoveka nekog nasilja na njegovom telu, njegovim osećanjima, ekonomskim shvatanjima i konačno koji bi značio nasilje i na njegovoj ekonomskoj snazi. Gospodo, stvaranjem zakona o opštinama mi nismo bili pozvani da stvorimo Prokrustovu postelju, na kojoj bi bio istežan narodni živi organizam bez obzira da li pucaju košti narodu ili ne, zato da se zadovolji ta postelja, taj narod.

Gospodo, ako dakle vidimo te prirodne zakone, koji formiraju socialnu zajednicu kao što je opština, onda ćemo doći na uverenja da ovaj zakon, koji je sa zakonodavne strane veoma lepo izradjen, i ako izgleda elastičan, da je on u stvari premalo elastičan, i ja se bojim da on neće zadovoljiti sve naše krajeve, da će biti mnogim našim krajevima na smetnji, da će u mnogim krajevima izazvati nezadovoljstvo; jer unosi u te krajeve izvesne revolucionarne poglede, izvesne reforme, koje znače doduše reforme na bolje, ali za koje postoji psihološka i materijalna nemogućnost da se one preko ovoga zakona sprovedu u život.

Stoga sam ja, gospodo, zastupao gledište još u načelnoj debati u odboru, da ovaj zakon o opštinama treba da bude jedan okviran zakon kakav je na pr. postojao u predjašnjoj Austro-Ugarskoj monarhiji.

Gospodo, bivša Austrougarska monarhija bila je centralistička, birokratsko-centralistička država, ali ipak nije smatrala za potrebno da u sprovođenju

svojih birokratskih načela i zaštititi državne vlasti formira jedinstven tip opština. I ako su, gospodo, ti krajevi u bivšoj Austrougarskoj monarhiji po svojoj socijalnoj i ekonomskoj strukturi i po istorijskom razvoju bili bliže međusobno, ipak je Austrija smatrala da je dovoljno da se samo glavna načela, po kojima bi se formirale socijalno-političke zajednice kao što su opštine, da se samo ta glavna načela konstituišu jednim okvirnim zakonom, a da sve ostalo prepusti pojedinim krajevima koji će prema svojim prilikama stvoriti statute kakve oni žele.

Gospodo, naš zakon o opštinama stao je na pola puta: s jedne strane imao je tendenciju da bude okviran zakon i da prepusti banovinama izvesne stvari koje bi banovine i banovinska veća kao samoupravna tela dekretirali unutar svoje banovine i prilagodili te svoje statute prilikama i potrebama naroda u tim krajevima, kako bi se zadovoljio taj osjećaj naroda i kako bi se zadovoljio samoupravni princip.

Gospodo, ovaj zakon je, kao što rekoh, stao na pola puta, jer tokom diskusije mnoge su se ustanove ekonomske prirode, u pogledu budžetiranja, u pogledu formiranja opštinskog činovništva, previše, po mome shvatanju, centralizovale i prejudicirale se banovinska veća u tome pravcu da će ona već biti vezana u donošenju svojih statuta i u pogledu ekonomskom i u pogledu materijalnom i u pogledu činovništva, tako da će mnoge banovine doći u nemogućnost da sve to izvedu jednostavno iz toga razloga, jer narod nema sretstava da takve opštine kakve je ovaj zakon propisao u život sprovede.

Gospodo, to je povreda principa samouprave u jednom pogledu. U drugome pogledu stavili smo zamerku da je ovaj zakon preuranjen i da je paralelno s tim zakonom o opštinama trebalo doneti i zakon o banovinskim samoupravama.

Taj zakon o banovinskim samoupravama, trebalo je izdati pre iz istoga razloga, jer je celokupna struktura, celokupno uredjenje nase države, pocelo jednim drugim pravcem, ne pravcem izgradjivanja odozdo, nego pravcem izgradjivanja države ozgo. Mi smo imali ponajpre, Zakon o vrhovnoj drzavnoj upravi pa je bilo normalno i logično bi bilo, da smo onda počevši formiranje države ozgo, odredili kompetenciju samouprava banovinskih. Da su te samouprave banovinske, jedna nužda, da su one postulat vremena, da su te banovinske samouprave postulat i naših razlika u pojedinim krajevima, da su one postulat raspoloženja, da su postulat jedne pametne decentralizacije, pa će odteretiti državnu vrhovnu upravu koja će uneti u život princip ravnopravnosti i princip jevtinoće te državne uprave, princip kontrole naroda nad tim samoupravama. To je jasno. Zato su i drugi ustavni faktori i ova Skupština dali svečano obećanje narodu, da će te banovinske samouprave sprovesti u život. Gospodo, jedna od najvažnijih sadržina tih banovinskih samouprava bilo bi dekretiranje i ustanovljavanje opštinskih samouprava. Gospodo, tako dugo dok mi nemamo banovinskih samouprava, mi ne znamo šta će ostati u kompetenciji tih samouprava banovinskih, i banovinskih veća, i kako će oni formirati opštine na svom području. S stoga ova zamerka nije tako bestemeljna, ova zamerka je ne samo principierna, nego i tehničko-za-

konodavne prirode, jer mi ćemo doći u nepriliku, stvarajući banovinske samouprave, da ćemo ovaj zakon o opštinama za kratko vreme morati, bez- uvetno menjati i prilagodjavati ga ponovo ovom zakonu o banovinskim samoupravama.

Treća zamerka ovome zakonu bila je, da taj zakon ne garantuje nikako pravu istinsku samoupravu. Gospodo, zakon može biti najlepší, opštinska samouprava može biti garantovana i vizavi države, može ona biti lepo izradjena u pogledu ekonomskih propisa i u drugom pogledu, ali garantija, da će se te samouprave vršiti samo onako, kako to narod želi i oseća, to je, da narod neposredno i slobodno, po svoime uverenju, bez ikakve prisile bilo sa koje strane, bira svoju samoupravnu opštinsku upravu. I u tome je ono bitno i glavno, u čemu smo se mi u odboru izdvojili od predloga većine i vlade, a to je princip tajnog glasanja, na kome smo se razišli.

Gospodo, tako dugo dok način biranja te opštinske uprave je takav, da stoji on pod kontrolom vlasti, dok nije isključena mogućnost presije vlasti, nikad neće te uprave, koje će izlaziti iz tih opštinskih izbora, garantirati samoupravu, nikad neće garantirati da će ljudi biti ljudi poverenja naroda. Imade i načina i oblika, po kojima može da se vrši teror, presija vlasti i nadzornih organa prigodom izbora kod javnog glasanja. Ne samo da se može vršiti upliv i teror vlasti, nego se može vršiti upliv i teror i samih opštinaru, samih uplivnih ljudi unutar opština upliv neodgovorne mase. Gospodo, onaj čas, kad mi glasamo javno za izvesnu listu, za izvesnog nosioca liste, onaj čas unášamo u izbor za seoske opštine nemir, razdor, zamerke, mogućnost persekucije, osvete, mogućnost nepotizma, mogućnost upliva najraznovrsnije vrste, što kod svakog izbornika psihološki deluje onako, da se ne može opredeliti za svoje kandidate pri biranju opštinskih uprava onako, kako bi hteo po svojoj savesti.

Gospodo, isto tako tome sistemu tajnog glasanja bilo je izvesnih zameraka političke prirode.

Mi vrlo dobro znamo, gospodo, pa kako god mi bili raspoloženi, da opštinske samouprave treba depolitizirati, ali da to nije moguće, da je to samo jedna fraza, koja u praksi nikada ne može da se uvede u život. U stvari, i oni, koji se bave ovim javnim poslovima, bilo u državnoj administraciji, bilo u opštinskoj samoupravi, to su uvek ljudi, koji su bili političari, i koji su uvek pripadali ovoj, ili onoj stranci, i uvek su bili nosioci ideja, koje su hteli uvadjeti u uprave opštinske. Stoga princip nosioca lista kod opštinskih izbora nije oportuno sa političkog gledišta, jer za te nosioce se ne traži nikakva lična garancija, da će oni morati da budu na osnovnom principu, na kojem počiva cela država, pa i sve naše opštine, pa prema tome da nismo da vredja samoupravu opština. Mi, gospodo, po ovom predlogu stojimo pred pogibljju, da kod prvih opštinskih izbora, kad dodje do prvog okršaja, da ćemo morati doći do velikih iznenadjenja. Jer javno glasanje nije dovoljna garancija, da ti seoski političari, i saveznici naših političkih protivnika iz opozicije, da će oni, uz prkos naše većine, kao i naše vlade, raditi da se ponište taki izbori, koje oni ne dobiju, jer će oni da se upuste u sve one persekucije, i u sve reparacije ovakvih nezgodnih političkih samouprava, i sve učiniti da ovakve izabrane opštinske uprave moraju kapitulirati. Kako se već čuje od pojedinih odgovornih lica, ovi će

opštinski izbori biti već u mesecu maju ove godine. Gospodo, nakon svih deklaracija, i poznavanja celokupnog političkog stanja u zemlji, ako danas nismo svesni, da je preuranjeno da se izaziva jedna politička odluka u narodu, ja smatram da javno glasanje nije dovoljna garancija, i da ćemo kod tih političkih čarkanja izgubiti bitku, i biti u situaciji, ili da napustimo 6 januarsku liniju, ili da nasilnim ili drugim sretstvima predjemo preko tih fakata, i onda dolazimo u nezgodnu situaciju napram unutra, i napram vani. Zato smo mi iz manjine dosledni našem sistemu, smatrajući da iz političkih razloga ovome stanju treba pružiti jaču garanciju, i na ovaj način biti političku bitku na opštinskim izborima i predložiti sistem stranačkih lista.

Gospodo, jedino organizovane stranke, od kojih se znade kuda plove i šta hoće, jedino u tim strankama imamo garanciju da će sve te stranke i ljudi koji se bave javnim životom i koji preuzimaju odgovornost ili u ovoj Narodnoj skupštini ili u samoupravama voditi tu upravu i politički u onome pravcu, da se ne ruše krvavno stečene tekovine narodnog i državnog jedinstva. (Uzvici: Tako je!)

Zato smo taj sistem lista povezali sa tajnim glasanjem, jer kad imamo garanciju u tom nosiocu liste, kad imamo garanciju u stranačkoj listi, da će ta uprava, koja će biti izabrana od naroda, biti odana državnom i narodnom jedinstvu, onda je i oportuno da se takvi ljudi, da se takve političke ličnosti biraju i tajnim glasanjem, odnosno tajnim i neposrednim pravom glasa. Onda je konačno i svejedno da li će ta uprava biti iz relativne većine ili će se usvojiti princip proporcije. Mi smo smatrali da je u vezi sa time, da je u logičnoj vezi sa tajnim glasanjem i da se osniva na demokratskim principima staranje u opštini na jednom proporcionalnom sistemu. Mi moramo znati da više nemamo u pojedinim opštinama strukturu pučanstva takvu da bi pučanstvo bilo iz jednog staleža, nego da u svakoj opštini imamo pripadnika raznih staleža, čak i po veri i po plemenu, te bi zbog toga kod ovakvog sistema kako se predlaže došlo do nasilja i ne bi odgovaralo principima demokratske samouprave. Moglo bi se dogoditi da jedna lista sa četvrtinom, čak sa petinom pravnih birača odnese celu opštinsku upravu i onda da čini nasilje nad opštinom. To je pogibeljno, u mnogim opštinama, recimo u nemačkim, u opštinama gde ima više Nemaca i Madjara, ili druge narodnosti, dogodiće se to, da takva jedna manjina sa relativnom većinom može odneti celu upravu. U mnogim krajevima doćiće do tako nezgodnih pojava, naročito gde je mešano pučanstvo recimo Srbi i Hrvati, muslimani i Arnauti, po ovom sistemu majorizacije dobiće relativnu većinu i odneće celu opštinsku upravu i neće doći do one strukture i razmere snaga da opština zadovolji celo pučanstvo i da vodi napretku.

Konačno ne samo to da će to škoditi sistemu samouprava i demokratskim principima i zadovoljenju naroda u onim krajevima gde su opštine mešane u pogledu nacionaliteta, vere itd., nego će to biti pogibelj jedna što će se otvoriti put trzavicama koje mogu da se dese. Mi imamo mahom seoskih opština, ali isto tako imamo i malih gradića gde većinu ima obrtnički stalež, a ne seoski stalež, i taj će obrtnički stalež onda imati većinu naprama manjini seljaštva, i on će onda dobiti celu opštinu u svoje ruke i neće se obazirati niti imati razloga za to u upravljanju

opštinskih poslova interesima celine i sviju staleža, već samo interesom one relativne većine, koja je odnela listu, a to je obrtnička većina. S druge strane biće ogroman broj seoskih opština gde će biti liste čisto seljačkih nosilaca i gde će prema tome biti biran samo seljački stalež, a poznavajući antagonizam koji vlada između sela i gradova, u ovoj privrednoj krizi kod pojedinih privrednih staleža, doći će se onda do neugodnih pojava da će u sistemu majorizacije odbornici opštinske samouprave potiskivati interese drugih staleža, a sve u korist svoga staleža. Sve su to, gospodo moja, neugodne pojave, koje otpadaju onoga časa ako mi postavimo sistem biranja opštinskih samouprava na princip stranačkih lista, na princip tajnog glasanja i na princip proporcionaliteta.

Gospodo, iz tih razloga ja smatram da u bitnosti ovaj zakon ne vodi do potpunih garancija samouprave, i da će u tom bitnom pogledu, u pogledu garancija i izvesne politike kod opštinskih uprava i zadovoljenja naroda naći na neugodne posledice, da će taj sistem biti u stvari negacija samoupravna principa, da će on škoditi onome što narod očekuje od samouprava, da će prouzrokovati neugodne političke posledice i slabiti 6-januarski režim i zbog toga ću ja u principu glasati protivu ovoga predloga većine, a za predlog manjine. (Čuje se: Živeo!)

**Potpredsednik Dr. Kosta Popović:** Ima reč gospodin Ministar unutrašnjih poslova.

**Ministar unutrašnjih poslova Živojin Lazić:** Izvršujući svoj radni program Kraljevska vlada izlazi danas pred Vas, gospodo narodni poslanici, sa projektom jedinstvnog zakona o opštinama zasnovanog na načelu samouprava.

U pogledu zakonodavstva o opštinama u našoj državi ima danas sedam pravnih područja, koja se bitno razlikuju kako u pogledu na samo uređenje opština, tako i na samo zakonodavstvo koje je u vezi sa uređenjem opština.

Novo ustavno i pravno uređenje javnog života u državi naročito uređenje državne uprave, neminovno iziskuje da se i zakonodavstvo o opštinama prilagodi tome novom stanju i postavi na novu i jednoliku osnovu. Krajnje je vreme bilo, da naše opštine dobiju novo uređenje, jer i inače zakonodavstvo o opštinama, kako postoji u pojedinim krajevima zemlje, ne odgovara više ni izmenjenim prilikama i potrebama novoga doba. Ovaj projekat ima, dakle, dvojaki zadatak: da prekine sa sadašnjim pravnim partikularizmom i da staro zakonodavstvo reformiše prema prilikama i potrebama novoga života. U tome cilju projekat se koristio ne jednim od sedam zakona koji sada važe, već svima i uzimajući i prilagodjavajući ono, što je se u dosadanjem partikularnom zakonodavstvu ma koje pokrajine pokazalo kao dobro, a koristio je se i zakonodavstvom i praksom drugih država, gde je srodnost prilika to dopuštala.

Projekat se, gospodo, ne odnosi na sve opštine u zemlji, već na seoske i omanjih varoši i varošica. Drugi jedan nacrt zakona, onaj o upravi i samoupravi gradova, koji je u izradi obuhvata veće i važnije varoši, za sada privremeno naznačene u čl. 136 projekta.

Ovo su glavna načela, konzekventno provedena, kroz ovaj zakonski predlog.

Opštine su organski delovi države, kojima je povereno vršenje onih poslova javne uprave, koji se mogu uspešnije vršiti od lokalnih zajednica. Opštine

vrše te poslove javne uprave bilo u samostalnom delokrugu, jer se u glavnom radi o interesima koji ne prelaze opštinu, bilo kao saradnici državne administracije, koja je vezana za saradnju opštine već i zbog toga, što ne može imati svuda svojih organa.

I jedna i druga vrsta tih poslova iziskuje takve opštine, od kojih se može očekivati, da su u stanju i vršiti te poslove. Iskustvo je pokazalo, da to mogu uspešno vršiti samo srazmerno velike opštine, koje raspolazu potrebnim finansijskim sredstvima i potrebnim upravnim aparatom. Male opštine pokazale su se mahom nedoraslim za zadatke, koji su im bili povereni, te projekat predviđa velike opštine sa najmanje 3000 stanovnika, a da se izuzetci mogu dopuštati samo zbog terenskih prilika i drugih posve opravdanih razloga.

Ali, da se s druge strane ne bi uništio svaki samoupravni život u manjim prirodnim jedinicama, koje treba da su po novom uređenju udružene u veliku opštinu, a koje su do sada bile ili samostalne opštine, ili imaju svoj posebni imetak, ili im je inače do sada priznavana neka vrsta samostalnosti time što su imale svog starešinu, nacrt predviđa naročitu organizaciju takvih delova s mesnim odborom i mesnom starešinom, priznaje im pravo posebne imovine i posebnih javnih nameta za lokalne svrhe i time značaj pravne ličnosti. Tako se ovim nacrtom želi postići ono što se drugde postizava stvaranjem opština višega reda prinudnim udruživanjem malih opština.

U velikim opštinama, kakve nacrt predviđa, odlučivanje o opštinskim stvarima ne može se s uspehom poveriti biračima na zborovima, već jedino od njih izabranom odboru, radi čega je povećan broj članova opštinskih odbora. Samo za gore spomenute delove opština usvojen je način neposrednog odlučivanja birača na mesnom zboru.

U pogledu izbora projekat se drži načela opšteg, jednagog, neposrednog i javnog izbornog prava.

U projekat su uneta bitna izborna načela, a banskim većima ostavljeno je da uredbom, koju po prethodnom odobrenju Ministra unutrašnjih poslova obnarodjuje Ban; propišu bliže odredbe o sastavu kandidatskih lista, o sastavu i radu biračkih odbora i o postupku kod glasanja (§ 51).

Izvršni organi opštinskog odbora jesu opštinska uprava sa predsednikom na čelu, sa tačno utvrđenim kompetencijama, i predsednik opštine sa opštinskim činovničkim aparatom.

U pogledu izbora predsednika i formiranja opštinske uprave projekat je našao jedno srednje rešenje između raznih sistema koji sada postoje. U ranijim granicama Srbije i Crne Gore predsednik i kmetovi birani su neposredno od birača, a u drugim krajevima neposredno su birani samo članovi opštinskog odbora, a ovi su, onda, između sebe birali predsednika i članove uprave.

Po projektu predsednik je onaj odbornik koji je izazran kao nosilac najjače kandidatske liste, a njegovi zamenici, ili naslednici na slučaj upražnjenja predsedničkog mesta, drugi i treći odbornik sa najjače kandidatske liste.

I članovi uprave su oni odbornici sa najjače kandidatske liste, koji su napred redom imenovani, te birači ipak unapred znaju ko će im biti predsednik, a koji članovi uprave.

Najveća je pažnja posvećena pitanju opštinskih službenika, jer je u praksi dokazano, da bez valja-

nog, spremnog i dobro materijalnog obezbeđenog činovništva i opštinska uprava ne uspeva.

Ipak, s obzirom na raznolike prilike i potrebe u pojedinim krajevima zemlje, ostavljeno je u projektu (§ 85) da se uredbom banovinskog veća, koju odobrava i obnarodjuje Ban, propišu: opšti uslovi za prijem u službu, minimalne kvalifikacije za glavna službenička mesta i način popunjavanja tih mesta, vršenje službene dužnosti, prestanak službe, ustanovljenje penzije za glavna službenička mesta i njeno računanje, disciplinsku odgovornost, kao i sastav i postupak kod disciplinskih sudova.

Pored detaljnih propisa o nadležnosti i razgraničenju nadležnosti na opštinske organe, u nacrtu zakona najvažnije mesto zauzimaju propisi o opštinskom gospodarstvu.

Ovim se je propisima htelo postići ono, što je iskustvo ovde i na strani pokazalo kao potrebno, da se s jedne strane sačuva i zaštiti opštinska imovina, a s druge strane da se omogući što jača delatnost i što veći razvitak opštine upravo na ekonomskom polju.

Važan odeljak u nacrtu sačinjavaju propisi o nadzoru državne vlasti nad samoupravom opštine. Princip da se državna birokratija što manje meša u poslove opštine, za koje stanovništvo nosi svu, a u prvom redu materijalnu odgovornost, ne znači da opština može raditi šta hoće ili eventualno ništa ne raditi. Državna vlast ne samo da mora voditi nadzor, da opština ne prekorači granice svoje nadležnosti, već mora i motriti, da opština vrši zadatke javne uprave koje su joj zakonom u dužnost stavljene, a naročito da se opštinsko gospodarstvo vrši po propisima zakona.

U propisima, koji u nacrtu služe osiguranju ovih ciljeva, vodi se svuda računa o tome, da se nadzornoj vlasti s jedne strane dadu efikasna sredstva, a s druge strane da se zaštiti opština od šikana i zloupotrebe.

U izradi ovoga projekta, čija sam glavna načela ukratko izložio, učestvovali su stručnjaci iz raznih krajeva, i teoretičari i praktičari, skupštinski ga je odbor do detalja pretresao i činio izvesne izmene i dopune, stručna je se kritika o njemu povoljno izrazila i ja Vas molim, gospodo narodni poslanici, da ga sa poverenjem primite. Vi i sami znate sa koliko interesovanja narod očekuje ovaj zakon, čija će primena kroz približno četiri hiljade i sedamstotina jednoliko uređenih opština širom Jugoslavije, pojačati i osećaje o narodnom i državnom jedinstvu.

**Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi:** Ima reč g. Nikola Preka da govori u ime grupe.

**Nikola Preka:** Gospodo narodni poslanici, juče sam zatražio riječ prije prelaza na dnevni red, da dam jednu izjavu u ime svoje i svojih drugova koji smo formirani u Narodnom Klubu. (Jedan glas: Koliko vas je svega?) Petorica. Riječ mi nije data. Predsjedništvo je to opravdalo Poslovníkom. Istina, naš Poslovník ne predviđa toga slučaja, ali ima jedna parlamentarna praksa, gospodo, koja je bila uobičajena u našim Narodnim skupštinama: da kad se pojedini narodni zastupnici ili predstavnici grupa javne da dadu kakvu izjavu, da im se baš u prelazu na dnevni red reč podeli. Zato, gospodo, i desila se ova anomalija, da je tako nazovem, da je jedan narodni zastupnik, izvjestilac manjine, kritizirao jednu izjavu,

jednu deklaraciju, koja nije ni pročitana u ovome Domu. (Glasovi: Nije on vašu izjavu ni kritikovao, nego onu senatsku): Gospodo, trebalo je imati malo strpljenja, a ima se vremena, baš kad se tretira ovo veliko narodno pitanje, kad se tretira zakon koji zaseca u bit interesa našeg naroda i naše države. Gospodo, na senatsku izjavu dat je odgovor, a na skupštinsku izjavu imate vremena da ga date. Zato ću se ja, gospodo, samo sa par riječi osvrnuti na one izvode koje sam čuo, ukoliko sam ih mogao razumjeti, jer stenografskih bilježaka još nemamo, a koje je riječi izrekao izvjestilac manjine i kojima se osvrnuo na stanovište monarhijsko i na pitanje Jugoslovenstva.

Gospodo, i kao ministri šestojanuarskog režima kada smo putovali po zemlji i kada smo držali zborove i sastanke, ja i moji drugovi, tumačili smo jugoslovenstvo onako, kako ga mi tumačimo u našoj deklaraciji, kao sintezu Hrvatsva, Srpsva i Slovenstva i ništa drugo. (Odobranje članova Narodnog kluba i Seljačkog Narodnog kluba). Gospodo, tendenciozna podmetanja odbijamo od sebe. Mi smo verno služili svojoj državi, i svome Kralju, i svome narodu. I mi preciziramo to otvoreno i u našoj deklaraciji da ćemo i u buduće istrajati, ali vodeći obzira i o interesima našeg naroda i o prilikama u našoj zemlji. (Objašnjanje između pojedinih poslanika. Predsjedavajući zvoni).

Kada mi već pravovremeno nije data riječ da pročitam ovu deklaraciju, dozvolite da je pročitam danas, u moje ime, u ime dr. Kožula, u ime dr. Leušića, u ime Jozе Batičića i u ime Nikole Petraka. (Jedan glas: Čitali smo u novinama!) Molim, ako ste je čitali, a vi nemojte slušati. (Glasovi: Čujmo).

„Razvoj političkih prilika i događaja sili i nas Hrvate koji smo, u namjeri da zaštitimo narodne a koristimo državnim interesima, ili od početka saradjivali ili vremenom saradnju pružali u provadjanju politike smirivanja, saniranja i pripreme kako je zamisljamo u Manifestu od 6 januara 1929 godine, da, sada kada se s jedne strane daju političke izjave, rezolucije, deklaracije, upućuju poslanice, a s druge strane pripisuju, u odsutnosti potrebite objektivnosti i lojalne dobronamjernosti, političkim aktima proizvodljna značenja lišena auktorske autentičnosti, zauzmemo određeno stanovište: (Dr. Gliša Tadić dobacuje: Nastojte Vi da budete u vezi sa Vašim Pribičevićem!) (Dr. Gliša Tadić: Pazite da ne zaostanete iza Mačeka! Vi ste učenik Svetozara Pribičevića!) (Žagor).

„Demokratski princip narodne suverenosti ne dolazi u sukob sa monarhijskom formom vladavine; savremena demokracija osniva položaj vladaoca na načelu narodne suverenosti, po kojem je monarh šef izvršne vlasti, nasledni reprezentant naroda u vršenju egzekutive. Političke organizacije u hrvatskim krajevima, koje su uživale plebiscitarno povjerenje naroda, stale su otvoreno jasnom odlukom na stanovište monarhijskog oblika jugoslovenske države sa nasljednom narodnom dinastijom Karadjordjevića na čelu.“ (Žagor, dobacivanja i objašnjanja između pojedinih poslanika. Dr. Gliša Tadić: Koji će biti samo činovnik! — Žagor. To mi ne velimo).

„Demokratska načela u svojim konsekvencijama, obzirom na socijalnu konstrukciju naše zemlje, daju



seljaku prvenstveni položaj u organizaciji narodnog života, jer je seljaštvo najbrojniji društveni sloj, najvažniji činilac narodne proizvodnje, najvjerniji čuvar prastarih narodnih, kulturnih i socijalnih tradicija, po narodnoj i političkoj svijesti najodlučniji faktor u narodnoj politici. (Žagor i objašnjenja između pojedinih poslanika).

Sa stanovišta jugoslovenske državne cjeline i jedinstvenosti utvrđujemo:

da je naša država složena državna zajednica od više istorijsko-političkih individualiteta... (Protesti kod većine i uzvici: Oho! Oho!) ... a jugoslovenstvo skupni pojam triju narodnih komponenata: srpstva, hrvatska i slovenštva, od kojih svako u sebi posjeduje sve nacionalne atribute. (Protesti kod većine i objašnjenja između pojedinih poslanika. — Predsedavajući zvoni. Miloje Sokić: Takvi su bivši ministri! Žagor. Objašnjenja između poslanika). Konsekventni smo! (Žagor.) da je unitaristički princip, ako se hoće razumno i s uspjehom provesti, u jednoj složenoj državnoj i nacionalnoj zajednici kao što je naša — po prirodnim uslovima održanja, učvršćenja i usavršenja — moguć samo na principu pune jednakosti i ravnopravnosti između Hrvata, Srba i Slovenaca, isključujući svaku prevlast jednoga nad drugim;

da se iz unitarističkog principa, koji u jugoslovenskom slučaju počiva na složenoj osnovi izradjenog historijskim razvojem, ne mora i ne može izvesti jednostavan oblik unutrašnje organizacije države;

da je od početka bilo jasno, a vremenom i nedvojbeno izraženom voljom pojedinih sastavnih državnih dijelova i narodnih komponenata u više navrata dokazano, da za današnji razvojni stadij jugoslovenskog unitarizma centralističko uređenje države nije adekvatna forma političke integracije; upornost u prkos saznanja, iskustva i jasno izraženog raspoloženja vodi sigurnom neuspjehu i može imati samo suprotan učinak;

da unitaristički princip bez povrijede podnaša unutrašnje uređenje najširih samouprava sa sadržajnim oznakama bilo autonomije bilo federacije;

da je jugoslovenski unitaristički princip od godine 1918 do danas izobličen tako zvanom ideologijom integralnog jugoslovenstva, koja je u praksi brisala jednakost i ravnopravnost Hrvata, Srba i Slovenaca, rušeći bez razloga preimućstva, historijske stečevine i osobine, koje su u prošlosti bile glavno uporište borbe za opstanak i glavna kulturna osnovica, nemilosrdno povrijedjujući prava i interese, te najsvetije osjećaje i narodni ponos;

da sa gledišta unutrašnjeg državnog uređenja hrvatsko pitanje nije riješeno i da predstavlja prvenstveni državni problem koji treba, i po teritorijalnoj podjeli i po kompetencijama samoupravne ili pokrajinske vlasti, riješiti prema osnovnim i opravdanim težnjama Hrvata bez uštrba po državnu cjelovitost;

i da prema tome unutrašnje državno uređenje Jugoslavije obilježeno septembarskim ustavom, ne možemo smatrati definitivnim. (Gliša Tadić: Italijanima služite! Ovo je za Musolinija!) To Vi služite, provodjajući ovakvu politiku u Hrvatskoj. — (Glasovi: Hrvatsko pitanje nije rešeno zato što nisu oni više ministri!).

Stojeći na stanovištu opće demokratskih načela

narodne suverenosti građanska prava i političke slobode u punom izražaju predstavljaju u današnjim prilikama odlučujući faktor za političko sredjenje i normalizovanje; privredno i finansijsko olakšanje, kulturni razvoj i socijalni napredak.

Uspjeh svih istaknutih načela kao i svih drugih političkih načela zavisi u glavnom o iskrenosti saradnje svih političkih faktora.

\*

Pridržavajući se netom istaknutih načela a obzirom na naše učesće u radu sadašnjeg narodnog predstavništva politička logika određuje naše držanje:

U pitanjima koja su ili navještena ili stavljena na dnevni red kao što je općinska i banovinska samouprava, Zakon o zboru, dogovoru i političkom organizovanju, slobodi štampe i izbornom redu, naše je stanovište, da demokratski principi građanskih prava i političkih sloboda budu u potpunosti zadovoljeni i obezbijedjeni, a da se sistem unutrašnjeg uređenja postavi na najširu samoupravnu osnovu, vodeći računa o historijsko-političkim individualitetima, sa kompetencijama koje će ogarantovati jednakost i ravnopravnost te isključiti političko povlašćivanje i gospodarsko izrabljivanje jednakom snagom kako to biva u slučajevima autonomnog ili federativnog uređenja. (Glasovi: To je sinteza jugoslovenstva! — Graja i burni protesti).

Potpredsednik dr. Kosta Popović: Ima reč g. dr. Andjelinović.

Dr. Budislav Grgur Andjelinović: Gospodo narodni poslanici! narodni poslanik g. Nikola Preka pročitao je sad izjavu, koja je juče bila pročitana i u Senatu. Istu pročitao je u ime svoje i u ime svojih četvorice drugova. U toj izjavi kažu: „Razvoj političkih prilika i događaja sili i nas Hrvate koji smo, u nameri da zaštitimo narodne i koristimo državnim interesima, ili od početka saradivali ili vremenom saradnju pružali u provadjanju politike smiravanja, saniranja i pripreme kako je zamišljamo u Manifestu od 6 januara 1929 godine, da, sada zauzmemo određeno stanovište“.

Ova njihova izjava ponukala je i mene da, i ako neovlašten, tumačim stanovište Hrvata jugoslovenske orijentacije (Aplauz i uzvici: Živeo!), Hrvata po plemenu Hrvata, po narodnosti Jugoslovena... (Aplauz i uzvici: Tako je!) i da prijatelju Nikoli Preki osporim donekle pravo, osporim pravo da ovako generaliter govori u ime Hrvata koji su podupirali politiku 6-januarsku. Velika većina Hrvata, koji su se ili pre politike 6-januarske istovetovali sa tom politikom ili toj politici pri tome datumu pridružili ili kasnije tom sistemu pristupili da je podupiru, velika većina Hrvata, koji su došli u ovu Skupštinu i koji su se kandidirali 6 januara, ne slažu se sa izjavom g. Preke, (Aplauz!) i ostaju verni načelima i principima 6 januara. (Burno pljeskanje i uzvici: Živeo!)

Prijatelj Preka dozvolite mi da se osvrnem samo na dve tvrdnje, dve tačke njegove izjave. U svojoj izjavi gospoda narodni poslanici i senatori kažu: „Jugoslovenstvo je skupni pojam triju narodnih komponenata, od kojih svaka u sebi poseduje sve nacionalne atribute“.

Gospodo, to je apsolutno u sukobu sa onim izjavama, koje je pred svojom deklaracijom dao g.

Preka, kad je kazao: „ja shvatam jugoslovenstvo kao sintezu srpstva, hrvatsva i slovenstva“. Ovom deklaracijom gospoda utvrđuju stanovište koje je protivno i njihovom dojučerašnjem stanovištu, da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod; Srbi, Hrvati i Slovenci mogu da budu tri komponente toga naroda, mogu da budu tri dela toga naroda, mogu da budu tri plemena toga naroda i bezuslovno svako od tih plemena može da ima delimice i svoju istoriju i svoj razvitak, ali samo u celini atribute jednog naroda. (Odobranje). Jugoslovenski narod pre nego li je došao do toga da se razvije u ova tri plemena, imao je u početku svoga razvitka sigurno i drugih plemena, koja su od Srba, Hrvata i Slovenaca apsorbirana, a ostala su ova tri plemena kao sastavni deo toga naroda. Ja mogu da izjavim da medju nama Hrvatima, a neću da debatujem o tome kojih ima više a kojih manje; od prvog početka, od prvog razvitka nacionalne svesti, postoji uvek ideja, koja je svoju snagu crpela iz misli da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod. (Živo odobranje). Počevši od Ilirskog pokreta, neću da ulazim u vreme pre nego što je nacionalna ideja došla do svog modernog shvaćanja nacionalizma, nego od ilirskog pokreta pa u daljem razvitku i životu cela naša politika, i onda kad je zastranjivala, bazirala se na toj činjenici. I ako uzmete dva prototipa hrvatske politike Antu Starčevića i Radića, o kojima ja mogu da imam svoje izradjeno mišljenje, obadva su stajala na stanovištu, i ako su i jedan i drugi vrlo mnogo zastranijivali, a to smo i svi mi činili u svome političkom radu, živeti odvojeno. U suštini je bila jedna politika medju Hrvatima, bazirana na činjenici da su Hrvati jedan sastavni deo Jugoslovenskog naroda (Burno odobranje). Za mene, gospodo, kao političara može da bude vrlo važno koliki deo naroda i koliki procent vodi jednu zdravu politiku u tom pravcu, ali kao čoveku potpuno mi je indiferentno; i kad bi nas bilo samo pet, koji bi stajali na tome stanovištu i verovali duboko u tu istinu da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod, mi bismo nas petorica, ostali dosledni tome uvereni da je budućnost naša. A ostali bismo i za to jer smo duboko uvereni da je samo u ideji nacionalnog jedinstva osigurana egzistencija i budućnost hrvatskog dela naroda. I stoga sam ja smatrao dužnim da sa ovoga mesta, kao što rekoh naovlašćeno, tumačim mišljenje onih, koji na tome stanovištu stoje.

Jugoslovensko nacionalno jedinstvo prihvatili su i ova gospoda koja su današnju izjavu potpisali. Ja mogu da shvatim i razumem potpuno opozicioni stav, ja ne vezujem ideju nacionalnog jedinstva sa ni jednim režimom i sa ni jednom vladom. (Uzvici: tako je! Odobranje). Može ova vlada sutra da se menja, može da dodje bolja ili gora, može da bude puna demokratija ili najcrnija reakcija, može da bude apsolutizam ili ne znam kakav sistem i kakva vlada, princip nacionalnog jedinstva je temelj države, koji se ne ruši. (Burno odobranje i pljeskanje).

Moj prijatelj Preka i drugovi u svojoj izjavi kažu dalje: „da je naša država složena državna zajednica od više istorijsko-političkih individualiteta...“ i traži „unutrašnje uređenje najširih samouprava sa sadržanim oznakama bilo autonomije, bilo federacije“.

Gospodo, ako hoćemo konkluziju da provedemo iz onoga prvoga stava njihove izjave, koja stoji na stanovištu „nacionalnih individualiteta“ i „triju narodnih komponentata“: srpstva, hrvatsva i slovenaštva,

od kojih „svako u sebi posjeduje sve nacionalne atribute“, mi bi morali promisliti da imamo pred sobom tendencu za federaciju na plemenskoj bazi. Ali, govorili mi o federaciji na plemenskoj bazi ili govorili o federaciji na bazi istorijsko-političkih individualiteta, ja moram da izjavim — ne ulazeći sada u debatu o dobrim ili zlim stranama te teorije — moram da kažem da medju nama, Hrvatima jugoslovenske orijentacije ili još bolje da kažem nacionalnim Jugoslovenima hrvatskog plemena, ta teorija ne nalazi prijatelja i da mi apsolutno stojimo na stanovištu unitarističke države, tojest jedne države. (Burno odobranje i pljeskanje). To, medjutim, ne isključuje ni izdaleka našu želju za punom decentralizacijom državne uprave, kao što ni pojam narodnog jedinstva ne isključuje našu tendenciju i borbu za praktičnu provedbu pune jednakosti medju plemenima i delovima narodnim, koja apsolutno mora da dodje do izražaja, ako hoćemo da vodimo jugoslovensku politiku, a do koje našom krivnjom još nije došlo. Tako isto, gospodo, unitaristička država ne isključuje da počev od opštine pa svršujući do banovine, da sve te jedinice državne uprave ne dobiju najširu samoupravu u krugu državnog života. Kao što centralizam nije identičan pojam sa državnim jedinstvom, tako isto federacija u ovoj bazi, koju ova deklaracija traži, ne može da se pokrije sa onim što je prijatelj Preka kazao: da je Jugoslovenstvo sinteza srpstva, hrvatsva i slovenaštva. Federacija na ovoj bazi ne samo kontradikcija je sa principom državnog i narodnog jedinstva, nego je i zlo shvaćena primena principa ravnopravnosti.

Hrvati imaju samo interes jedne ujedinjene iake države. Hrvati imaju sav interes i radi unutarnjih i radi vanjskih razloga. Ogromna većina Hrvata, koji su se dali izabrati na bazi 6 januara, ostaju na stanovištu jedne nacionalne države. (Pljeskanje).

Još jedno pitanje, preko kojega ne mogu da predjem, to je pitanje Jugoslovenstva kao takvog, kao nacionalne ideologije. Prijatelj Preka i drugovi ovde su ustvrdili i pobijaju ideologiju integralnog Jugoslovenstva. Ja u pitanje detalja neću apsolutno da ulazim, za mene je glavno Jugoslovenstvo kao takvo, bez svih ukrasnih znakova, je li to integralno, ili kako bilo.

Jugoslovenstvo znači, nacionalno i državno jedinstvo, i u krugu toga može da bude na levo ili na desno. Mogu da smatram ovo zgodno i ono zgodno, ali ako ja ta dva principa u celini primenim, to je Jugoslovenstvo. Ne, jugoslovenstvo ne može kao čistu misao da diskvalifikuju eventualne greške nas pojedinaca. Ja ću duboko i iskreno priznati, da u ovim danima borbe od 1918 do danas, pravile su se kolosalne greške, pod zastavom Jugoslovenstva. Ni ja nisam daleko od tih grešaka; ljudi, koji rade i koji se bore, nemogu biti sveci. Ali će dozvoliti g. Preka, da je pod našom hrvatskom zastavom, tako isto i pod srpskom zastavom, učinjeno kud i kamo više političkih grešaka.

Gospodo, pod hrvatskom zastavom kroz ovih 14 godina krilo se mnogo toga, što nije dostojno hrvatskog imena (pljeskanje); krilo se ono, što ruši ovu državu, kao što se, s druge strane, pod srpskom zastavom krila mnogo puta tendencija, da se zapoveda i onde, gde se nema prava zapovedati, i da se zapoveda na način, kako se ne može zapovedati. (Pljeskanje). Jugoslovenstvo znači s toga, zvalo se integralno ili

kako hoćete, znači nacionalno i državno jedinstvo, širi pojam, znači sintezu, ali u pravom smislu, g. Preka, sintezu Srpstva, Hrvatsva i Slovenstva.

Gospodo, posmatrajući ovu izjavu sa političkog gledišta, ja je posmatram sa dve tačke. Ja ne smatram nikakvim zlom razmimoilaženja ne smatram nikakvim zlom, da mi raspravljamo i diskutujemo o političkim pitanjima. Gospodo, ja sam prvih dana rekao, ne može se 305 ljudi uzeti u jednoj grupi, da svi isto misle. Bilo bi poželjno, da u ovim temeljnim principima svi isto mislimo, bilo bi to poželjno, ali, ako ne mislimo, bolje da se razilazimo kao ljudi, da, kao ljudi, debatiramo i razlažemo. Jer, gospodo, ja sam duboko uveren da misli, koju mi zastupamo, nije nužna nikakva sila, da dodje do svoga cilja. Ona je tako jaka i tako jasna, da se ona u svakoj situaciji može da podnese i da pobedi. (Pljeskanje). Druga je tačka u ovome. Gospodo, ja nisam ovlašćen da dajem lekcije gospodinu Preki, ali smatram — dobru nameru neću osporiti g. Preki i njegovim prijateljima, — smatram, da oni greše duboko ako misle, i u najboljoj nameri, da budu posrednici između ekstremnih elemenata i današnje situacije.

Gospodin Maček ima određenu jasnu politiku. Ja, kao Hrvat i Jugosloven, želim, da je ta politika toliko zastranila. Mi ćemo imati prigode da rasčlanimo njegovo stanovište i ja i g. Preka i svi u budžetskoj debati, imaćemo prigode da rasčlanimo njegovo stanovište i da vidimo, koliko je to u skladu ne samo sa opštim interesima naroda i države nego koliko je u skladu, u ovim teškim danima, sa hrvatskim interesima promatranim isključivo i čisto sa hrvatskog gledišta.

Gospodo, ja neću sad da držim velika politička rasmatranja, ali fakt je to, da se danas u cejoj Evropi vide dva jasna tabora: s jedne strane tabor, koji stoji na stanovištu mirovnih ugovora, tabor koji stoji na stanovištu, da su narodi svojom voljom stvorili nacionalne države, koje imaju pravo na egzistenciju. S druge strane stoji tabor, sa narodima koji smatraju da ovi mirovni ugovori ne treba da postoje i da ti ugovori ne moraju biti baza na kojoj danas nacionalne države egzistiraju. Prva strela koja puca iz ovog tabora, puca u srce Jugoslavije, puca pravo u Hrvate. (Burno pljeskanje i odobravanje.) Dakle gospodo, to je naše glavno težište. Ja sam daleko od toga, da se slažem sa politikom, koja se danas vodi, ali kad dodje pitanje države na dnevnom redu, kad dodje pitanje naroda, onda je za mene potpuno indiferentno, tko je na vladi, je li Maček na pretsedničkoj klupi ili crni Ciganin — jer smo onda mi svi jedno. Ja sam smatrao za dužnost da vam kažem ovo nekoliko reči, kako ja rasmatram stanje stvari i da kažem svojim drugovima Hrvatima, koji su na levlci, da ovim putem kojim oni idu, ne možemo da osiguramo interese hrvatskom elementu. Ja smatram kao što sam kazao, da ima jedan jedini put, jedan jedini program, koji osigurava Hrvatima njihov položaj u Veću naroda, koji osigurava Hrvatima njihovu egzistenciju i kulturni razvoj, a to je u krilu Jugoslavije, u krilu jedinstvenog naroda Jugoslovenskog. (Burno pljeskanje i odobravanje.) Mi, Hrvati, jugoslovenske orijentacije, Hrvati jugoslovenske narodnosti, kažemo otvoreno naše stanovište; to je naše stanovište, pa bili mi u opoziciji, ili na vladi. (Burno pljeskanje). Hoću li ja glasati za ovaj zakon o opštinama, ili ne, hoću li glasati za budžet ili ne, hoću li pomagati ili

rušiti ovu vladu ili ne, to sa ovim našim principom nema ničega zajedničkog. (Burno pljeskanje).

Ovo su, gospodo, principi nad svima vladama, i nad svima podelama, i ovim putem mi idemo, pa bilo nas pet ili deset, to je sasvim indiferentno. — (Burno i živo odobravanje sa pljeskanjem i usklikima: Živeo!)

**Potpretседnik dr. Kosta Popović:** Ima reč g. Nikola Preka.

**Nikola Preka:** Gospodo poslanici, naš drug i prijatelj g. Grga Andjelinović našao se pobudjen, da interpretira na svoj način našu deklaraciju. Gospodo, naša deklaracija je jasna. Ona je precizna i jasna u pitanju državnog jedinstva, u pitanju monarhističkog sustava, i samoupravnog i unutarnjeg uređenja naše države. Nema dvojbe u tom pogledu. Medjutim, g. dr. Andjelinović se odalečio od našeg programa i naših izjava, pa je pošao putem vanjske politike. Kad je, gospodo, u pitanju vanjska politika, kad je u pitanju odbrana ove zemlje, i ove države, koja je jedinstvena naša država, onda ne može biti niko ispred nas, jer smo i mi sinovi ove zemlje, koji ćemo u tom času da je branimo, i ne dozvoljavamo nikome, da nas u pitanju patriotizma, i da nam u pitanju naših osećanja pa bilo hrvatskih, bilo srpskih, bilo slovenačkih, da daje lekcije. Toliko sam imao da kažem. (Burno i oduševlieno pljeskanje i odobravanje.)

**Potpretседnik dr. Kosta Popović:** Ima reč g. dr. Grga Andjelinović.

**Dr. Grga Andjelinović:** Gospodo narodni poslanici, ni jednog časa nisam imao nameru da stavim u sumnju stanovište g. Preke kad se radi o odnosima države prema inostranstvu. To mi nije bilo ni na kraj pameti. Ali, gospodine Preka, ja to nisam ni stavio u sumnju, ja sam hteo da naglasim kakvi sve razlozi unutrašnje i spoljne politike vojuju protiv vašeg stanovišta. Ja ne poričem vama, i ja sam to naglasio, dobru nameru i dobru volju, ali ako mi pred inostranstvom naglašujemo da smo tri naroda, onda vas pitam ne dajemo li mi time u ruke naših protivnika najjače oružje. (Buran aplauz). Neprijatelji kažu: kad ste tri narod, pa to onda Jugoslavija nije stvorena voljom naroda; kad ste tri naroda, budite tri države. (Nikola Preka: Nije tačno! — Uzvici: Tačno je! — Žagor i velika graja.)

Ja opet kažem da budemo na čisto, daleko sam ja od svake insinuiacije i tvrdim da vi radite u najboljoj nameri, ali, gospodo, raditi u najboljoj nameri ali sa ovim što ste istakli rdjavo radite. (Buran aplauz i uzvici: Tako je!)

Ja bih razumeo stanovište kad bi ste išli i u pitanja samouprave najdalje, kad biste išli do, recimo, federacije, ali kad bi to bilo na bazi nacionalnog jedinstva, kad bi vi rekli, da hoćete da uredimo državu i da dano narodu najširu samoupravu sa razloga jer su to interesi narodne uprave. Ali kad se izričito govori o „tri narodne komponente, od kojih svaka u sebi poseduje sve attribute naroda“. (Preka: Nemojte da negirate šta je bilo! Žagor), i kad to dovedete u vezu sa stanovištem o istoriskopolitičkim individualitetima, onda dolazi do toga da ovu izjavu, bez vaše volje i protiv vaše volje mogu da izrabljuju protivnici za ono što vi nećete.

Ja sam vrlo objektivno razložio čitavu stvar, ja sam hteo da naglasim naše stanovište, a dajem puno pravo da i vi vaše branite, ali sam pri tom hteo

da naglasim da su interesi Hrvata, — kad ne bi bila istina, kad bi jedinstvo naroda bila i fiktivna stvar, — da su interesi Hrvata, da mi taj princip narodnog jedinstva čim više i čim jače naglašavamo. (Buran aplauz.)

**Potpredsjednik dr. Kosta Popović:** Reč ima narodni poslanik g. dr. Vošnjak.

**Dr. Bogumil Vošnjak:** Gospodo narodni poslanici! Ja ne govorim ovde kao član jednog kluba. Ja ne govorim ovde kao član vladine stranke ili kao član opozicije, već ja govorim ovde kao Bogumil Vošnjak i kao Jugosloven. (Čuje se: Živeo! Aplauz!)

Gospodo, ima raznih pobuna, ima pobuna anđela, ima pobuna đavola, ali je ovo ovde, to je pobuna bivših ministara, exelencija i austriskih „hofrata“. (Buran aplauz i pljeskanje uz odobravanje). Vi vidite šta rade ovde ljudi koji su bili ministri, ekxelencije i bivši hofrati. Mi, gospodo, imamo prava da govorimo o događajima u drugome domu, pošto smo mi jedno Narodno predstavništvo i prema tome imamo prava da kritikujemo one ličnosti iz drugoga doma, koji izdaju ovakve deklaracije. Oni koji su se postavili, i vi koji se ovde postavljate kao jedini branioci seljaštva, ja vas pitam: kakvi su branioci gospoda Švrljuga i Frangeš. (Pljeskanje i odobravanje.) G. Švrljuga je bio ministar finansija u Vladi od 6 januara. Nije bilo nikad većega i zagrizenijega predstavnika bankokratije i velikih banaka od njega. (Tako je!) Danas on ima svoju filijalu u licu gospodina Milorada Djordjevića. (Žagor). On ima i drugu filijalu o kojoj ja neću da govorim ovde. (Žagor.) Ja ne diram u dvorske dame. Da vidimo ko je bio drugi, ko je bio g. dr. Oto Frangeš, kad smo mi bili u borbi protiv Austro-Ugarske u emigraciji. Ko je bio, gospodo, taj dr. Oto Frangeš? Dr. Frangeš izjavio je kad su nemački vojnici došli za vreme svetskog rata u Sarajevo u svom govoru na jednom banketu: „Nur im deutschen Wesen wird die Welt genesen!“ „U nemačkom biću svet će se preporoditi“. (Uzvici: Sramota!) I za vreme rata pala je njegova izjava: „Kraljeve ubice treba poništiti“. (Žagor. Uzvici: Sramota). Da ne govorim o svima strašnim posledicama režima g. Švrljuge, jer ću ja sve to upotrebiti u debati o budžetu, već ću ovde samo da pitam šta je uradio za jugoslovensko seljaštvo.

Povratiću se u godinu 1913. Godine 1913 su tadašnje vodje našeg narodnog radikalnog pokreta jugoslovenskog pokreta, sa dr. Gregorom Žerjavom, dr. Albert Kramerom i Bogumil Vošnjakom, stvorili ovu deklaraciju, bledski jugoslovenski program: „Budući je činjenica, da smo Slovenci, Hrvati i Srbi kompaktna lingvistička i etnička jedinica sa sličnom društvenom strukturom, koju veže na određenoj teriji zajednička sudbina, budući da jedni bez drugih nemamo budućnosti — i pošto se medju Slovincima, Hrvatima i Srbima već danas snažno razvija jugoslovenska narodna misao, proširili smo i mi svoje narodno osećanje preko dosadašnjih granica na Hrvate i Srbe i medju ovima razvija se ideja narodne zajednice sa Slovincima. Time postajemo svi članovi jednog zajedničkog jugoslovenskog naroda. Taj duh treba da bude u svima Jugoslovenima. Šta se tiče Slovenaca, konstatiramo, da evolucija njihovog na-

cionalnog osećaja u široku osnovicu Jugoslovenstva već danas silno krepí njihovu otpornu snagu protiv denacionalizacije i tudjeg imperijalizma“.

I tokom celoga rada u emigraciji bilo je kao u „Parsifalu“. Imali smo jednu snažnu viziju, jugoslovensku ideju pravi naš sveti Gral. Zaista neki su izneverili ideju Jugoslovenstva ali će se gorko pokajati, jer jugoslovenska ideja ima neku neizmernu snagu. Ona je, stihiska snaga koja će pokositi one koji joj se protive. Ima protivnika Jugoslovena, ima i čistih Jugoslovena dekretiranih. Ja moram izjaviti sa ove govornice da su ideje šestojanuarske žive i potrebno je da žive pošto bez njih ne može egzistirati naša država. Ali ima izvesnih ljudi koji su vršili prvu službu u režimu 6 januara. I ja mislim da je bila najveća pogreška, najveća greška 6 januara, da su izvesni ljudi postali ministri 6 jan., a što nikada ne bi smelo biti. (Tako je: Živeo!) Ali oni nisu krivi koji su ih imenovali pošto ih nisu poznavali kao što ih mi poznajemo. (Uzvici: Bravo!) Dakle, gospodo, ja ne znam šta ova deklaracija hoće, ona hoće samoupravu, hoće federalizam ili što drugo. Sve tu je nadrobijeno u toj izjavi, koja po mome najdubljem ubedjenju jeste politička literatura najgore vrste. Tamo se govori o istorisko političkim individualnostima. Užasna reč, gospodo! Naši Šumadinci imaju jako dobar želudac, jedu čorbu i djuveč ali ako im metnete u grlo tu istorisko političku individualnost, Šumadinci će morati to da povraćaju. (Smeh.) Gospodo, moramo da postanemo ozbiljni, suviše je to ozbiljna prilika da bi se smejali. Dragi prijatelji, toliko se govori i piše o federalizmu, izišla je jedna knjiga Djordja Popovića „O federalizmu“ i na kraju te knjige Djordje Popović citira jednu moju izjavu o federalizmu koju sam ja dao još 1921. „Uopšte federacija se stvara samo onda kada je unitarna država nemoguća: ova ima neospornu nadmoćnost nad federacijom da je jednostavnija i prostija... Uopšte, federalna država ima težnju da se pretvori u unitarnu. Objašnjenje ove pojave treba tražiti u modernoj tehnici. Železnice, telefoni, aeroplani, sve to neizmerno približuje jedne drugima, — i zato se federalni princip sve više pretvara u načelo samouprave. Glavna nezgoda federacije dolazi od njene komplikovanosti. Teškoća nije u organizaciji dvojnog zakonodavstva, nego u koordinaciji pojedinih država te federacije. Brzina i jednoobraznost jesu odlike centralizma“.

Prilike kada su se stvarale stare federalne države bile su sasvim drukčije. Mi danas živimo u vremenu železnica, u vremenu radija i u vremenu aeroplana, za Boga miloga, i kad se to ima pred očima, onda pitamo, kako su moguće još one iste koncepcije, kakve su bile pre osamdeset i pre sto godina. Da, gospodo, ja sam se od početka kad sam ušao u ovu zemlju, a i pre toga na Krfu borio za decentralizaciju i za dekoncentraciju u najširem smislu. I bila je, gospodo, ogromna pogreška sa srbijanske strane što se nije dovoljno izišlo u susret ovim pokretima za decentralizaciju i za samoupravu.

Gospodo, sasvim je nešto drugo kada se govori o federalizmu Sjedinjenih Američkih Država i o federalizmu nemačkih država. Kada se tamo, u Americi, osnovala federalna država, tamo je došao jedan narod koji je imao svoje verske prestave i koji je na osnovu svoje već izradjene državne ideologije

stvorio svoju državu. Da li se u Nemačkoj federalna država stvarala na taj način što su Bavarci davali ovakve izjave kakve naši federalisti sada daju ovde; da li su Prusi davali takve izjave i da li je Bismark izjavljivao da govori kao Prus? Ne, gospodo, Bismark nikad nije govorio kao Prus, on je uvek govorio u ime jedinstvenog nemačkog naroda i u ime jedinstvene nemačke države. A to je nešto sasvim drugo, nego ovo što se kod nas radi. Ovakve izjave kod nas nisu date kao jugoslovenske ili makar kao izjave Jugoslovena hrvatskoga plemena. I pogreška je svih punktacija u tome da se kod tih punktacija izlazi samo sa plemenskog stanovišta. Isti je slučaj i ovde: i ovde se izlazi sa izjavom kao Hrvata a ne Jugoslovena. Šta je upravo hrvatsko pitanje? (Miloje Sokić: Pitanje ministarske stolice!) Glavni razlog tome hrvatskom pitanju je u tome da naša država još nije postala potpuno savremena država, da u njoj još ima loše uprave, da se u njoj još uvek na glavnim položajima nalaze ljudi koji tamo ne spadaju, da se ne vodi računa o smeni generacija, da jednom novom državom mogu da upravljaju samo novi ljudi.

A sada nekoliko reči o Musoliniju. Ne znam koji je bio taj koji je sastavio onu našu delegaciju za kongres Volte u Rimu, čiji su članovi bili dr. Momčilo Ninčić i dr. Frangeš. Taj kongres Volte trebao je da bude kongres elite celoga sveta. Kad je našu delegaciju na tome kongresu uz druge delegate video Musolini, on je kazao: „Sad vidim staru Evropu“. Ja ne bih dalje tako žestoko govorio da ova deklaracija nije upravo otkrila nešto što možda nekoji smatraju za nešto preterano — iako to nije — i to je integralno jugoslovenstvo. Ova reč ima svoje značenje. I ovo naše integralno jugoslovenstvo koje mi sprovodimo kroz godine i godine od pre rata i posle rata, ono nam je brisalo jednakosti i ravnopravnosti između Hrvata, Srba i Slovenaca. Ovo integralno jugoslovenstvo imalo je pred očima stvaranje idealnog jugoslovenstva kao čoveka budućnosti. I prva i poslednja politička misao moja bila je pre rata, u emigraciji i posle rata potpuna ravnopravnost svih Jugoslovena: nikakva hegemonija, ni srbijanska, ni hrvatska, ni slovenačka. Kad se toliko puta postavlja ovo pitanje da je neko imenovan na jedno mesto za koje je nesposoban, ja nikada takvo pitanje ne bih postavljao da li je onaj koji je stavljen na jedno odgovorno mesto Srbin ili Hrvat ili Slovenac, nego bih samo postavio jedno pitanje da li je taj sposoban i kvalifikovan za takvo jedno mesto. (Pljeskanje.)

Gospodo, vidite i federalizam ne bi bio opasan na našu državnu egzistenciju, da je u našoj državi i zemlji već stvoren jedan dobar kadar potpuno osvedočenih, potpuno agilnih i potpuno predanih Jugoslovena. Ako bi takva falanga postojala, onda federalizam ne bi bio opasan i mi bismo federalizmu mogli sutra pristupiti. Ali pošto toga danas mi nemamo u našoj zemlji pošto nemamo takvog kadra potpuno svesnih i predanih Jugoslovena, onda treba bar da se sada zbijemo u redove za vodjenje jedne pametne državne politike. Da odemo malo na istok pa da pogledamo državno uredjenje u Sovjetskoj Rusiji. Sovjetska Rusija je federativno uredjena država, ali je ona istovremeno najcentralističnija zemlja na svetu. I zašto su Sovjeti mogli da federalizuju veliku

Rusiju? Mogli su radi toga pošto imaju jak kadar svojih osvedočenih pristalica koji su isti u Moskvi, Kijevu, Tiflisu, Odesi ili, koji ispovedaju i provadja ju istu partisku i marksističku sovjetsku politiku. Ne bi bila opasnost za Italiju, da se federalizira, pošto tamo postoji fašistička stranka koja zna šta radi i šta hoće. Mi međjutim, u Jugoslaviji, mada imamo jednu veliku stranku, sa velikim imenom; mi još nemamo taj kadar koji može da stvara riskantne pokušaje. Ako bi se pristupalo tako teškim i velikim problemima kao što je uredjenje naše zemlje u tome smislu kako to ova deklaracija hoće, onda to treba izvoditi sa najvećom oprežnošću i računati sa psihologijom naroda i sa spolnim opasnostima. Ima li i jedna zemlja u Evropi koja je više na udaru napadima spoljnih neprijatelja, nego što je naša država? Baš i s toga razloga nameće se nama danas unitarizam i unitarističko uredjenje države.

Ne mislim da nisam skroman ako kažem da imam ja na svojim leđjima odgovornost za pojam unitarizma i pojam unitarističke države. Meni se i-pak čini da je ova forma danas još najbolja, ali ova forma evoluira i mora da evoluira. Naš unitarizam ne sme nikad da bude centralistički, on mora da bude decentralistički. O tome bi trebali da razmišljamo a ne da razmišljamo o nekakvim sanjanim federacijama, nego kako da pretvorimo našu državu u takvu državu gde će biti zaista samouprava banovina potpuno zagarantovana. Danas tamo još nismo. Ja ću u debati u Zakonu o opštinama ukazati na neke pogreške, koje su bile učinjene. Stvara se najveće nepoverenje baš time da se ne daje banovinama ono što im ide.

Ja ću da završim: ima fraza u životu i u politici, ali nema jedne fraze: fraza nije državno i narodno jedinstvo. Ono je državni i najveći državni zakon. (Uzvici: Tako je!) I ko pogreši protivu ovoga zakona, greši protivu države i protivu pozitivnog našeg današnjeg zakonodavstva. (Odobranje). I ovih sankcija ne mogu se osloboditi ni bivša gospoda ministri. Ja zaključujem: ja sam se osvedočio da naš unitarizam treba da polagano, sve više i više, daje maha unutrašnjim društvenim energijama. Dajte garancije da će ovo kada se izvrši biti bez ikakve štete za ono što nam je najdraže, za našu državu. I ja kažem: taj naš unitarizam i ovo naše državno i narodno jedinstvo jeste: Rocher de bronze, t. j. skala iz granita, i svi oni koji hoće da zagrizu u tu skalju polomiće zube! (Odobranje).

**Potpredsednik dr. Kosta Popović:** Ima reč g. Ignjat Stefanović.

**Ignjat Stefanović:** Čuli ste izjave dvojice narodnih poslanika, koji pripadaju plemenu Hrvatskom, pa ste čuli izjavu jednog narodnog poslanika koji pripada plemenu slovenačkom i pravo je da sada čujete i jednog poslanika koji pripada plemenu srpskom; te da na taj način budemo ravnopravni.

Ova država nije stvorena diplomatskim putem, već je stvorena morem krvi i brdima kostiju. U istoriji ljudskog roda nema naroda, koji je dao više za svoju zemlju i koji je više krvi prolio nego naš narod. I dok su neki drugi narodi bili srećne sudbine i dolazili do svojih prava i pravica čovečanskih i državnih t. zv. diplomatskim putem, dotle je naš put ka slobodi i jedinstvu vodio neprestano i jednako između pušćanih cevi i oštih sabalja. Sa ogromnom mukom i morem krvi stvorena je ova država. Ona

mora da živi i ona će živeti, ali ne u strahu i groznici već u spoljnoj stabilizaciji i unutrašnjem spokojstvu. Državno i narodno jedinstvo mora biti visoko i svetlo, ono ne može biti predmet našeg pogadjanja i nagadjanja, ono mora biti van našeg svakodnevnog života: Ostvarenje narodnog jedinstva nije zasluga jednog plemena ili jedne političke partije, već uspeh žive narodne svesti, nagrada napora, čitave plejade nacionalnih boraca i sankcija bezbroj žrtava. (Odobranje i pljesak). Granice ove naše države ucrtane su na Konferenciji Mira u Parizu 1919 god. i svaki onaj koji pokuša da te granice poremeti, mora biti gotov da dade i krv svoju, isto onako kao što smo i mi dali krv da te granice ucrtamo.

Hegemonija, separatizam i amputacija jesu produkti perverzних mozgova koje narod neće, jer truju zdrave sokove narodnog života.

Mi nećemo ni hegemoniju, ni separatizam, ni amputaciju, ni federaciju, mi hoćemo jednu jedinstvenu državu sa jednim Kraljem, jednom Skupštinom i jednom Vladom, i hoćemo punu ravnopravnost sviju plemena u državi.

Naš narod, koga su nevolje naučile da svakoj stvari zagleda u suštinu, voleo je i voleće Jugoslaviju. Za srpskog seljaka reč „srpstvo“ je sinonim jugoslovenstva. On je želeo da vidi, oslobodjene sve i ujedinjenu svu braću koja imaju u žilama jugoslovenske krvi, on je verovao u tu ideju i on se za nju i borio. Samo jaka država jugoslovenska biće u stanju da ulije poštovanje i prijateljstvu i neprijateljstvu, zato neka svak zna i prijatelj i neprijatelj da smo mi za ovu državu, i za njeno ostvarenje dali milion žrtava i da smo gotovi da još toliko damo, da ovu državu sačuvamo. (Burno odobranje i pljesak).

Sada da predijemo na dnevni red, na Zakon o opštinama (Glasovi: Da nastavimo posle podne).

**Potpredsednik dr. Kosta Popović:** Prekidam sednicu. Nastavićemo rad u 4 sata posle podne sa istim dnevnim redom.

Prekid sednice u 12.45 časova.

#### POSLE PODNE

Nastavak sednice u 4 i 30 sati.

**Predsednik dr. Kosta Kumanudi:** Nastavljam sednicu. Ima reč g. Ignjat Stefanović.

**Ignjat Stefanović:** Pred nama se nalazi na pretresanju jedan od najvažnijih političkih zakonskih projekata — projekat zakona o opštinama seoskim — od čijeg pravilnog rešenja u mnogome zavisi i bolje funkcionisanje države. Po ovome projektu vidi se da je Vlada namerna, da seoske opštine odvoji od većih gradova, i to je dobro, jer veći gradovi žive drugim životom, sasvim različitim od seoskog — jer grad ima veće potrebe nego selo — kao: kanalizaciju, vodovod, osvetljenje itd.

Mi smo neobično zahvalni Kraljevskoj vladi, što nam je jednom podnela ovaj davno željeni zakonski projekat na proučavanje i rešavanje, jer su gospodo, dosadanjje, opštinske uprave bile rak rana na našem telu. Svi društveni redovi, — i seljaci i trgovci i zanatlije i radnici i intelektualci, jednom rečju ceo narod u državi svakodnevno, već po duže vremena, pitaju nas, šta je sa zakonom o opštinama i kad će se jednom doneti. Donose se, vele, mnogo sporredniji i ako hoćete, beznačajniji zakoni, a zakon o opštinama ostaj u beskonačnost. Donošenjem ovog

zakona, nama poslanicima će se skinuti sa vrata jedno veliko breme, jer će mo se osloboditi čestih i svakodnevnih opravdanih zameraka oko postavljanja i smenjivanja opštinskih uprava.

Gospodo, krajnje je vreme i bilo sa donošenjem ovog zakona. Poslednji opštinski izbori izvršeni su 1926 godine i jedan veliki deo opštinskih uprava je se mnogo zasedeo, te svet hoće promenu, jer se veli i priroda sastoji u promenama i život čovečiji bio bi jednolik, kada ne bi bilo promene, pa narod hoće nove opštinske uprave, hoće nove ljude, a drugo, jedan veliki deo opštinskih uprava smenjen je još odmah posle 6 januara 1929 godine i to neke sa razlogom, a neke bez razloga, onako kako su sreski načelnici bili raspoloženi ili nerasploženi prema tim opštinskim upravama, i na njihova mesta u većini slučajeva postavljena su takva lica sa čijom se prošlošću i sadašnjim radom ne možemo baš pohvaliti. Smenjene su mnoge opštinske uprave, da bi se na njihovo mesto doveli gori ljudi u tim opštinama; smenjeni su, narodom birani pretstavnici, da bi doveli njihove protivkandidate. Poznato vam je da se oko vlasti kupe mahom ljudi sumnjivog ponašanja i pošto su vlastima taki ljudi mahom bolje poznati, to su njih i predložili ondašnjim velikim županima, a ovi su ih potvrdjivali u zvanjima opštinskih časnika. Slučaj je sa jednim graničarem, koga je komanda granične trupe otpustila kao štetnog po državu, ali mu zato ništa nije smetalo, da ga sreski načelnik predloži za predsednika opštine i da ga Ministar unutrašnjih poslova postavi i t. sl. Takve opštinske uprave su se u glavnom trudile da zadovolje samo one, od kojih i zavise, a to je nadzornu vlast neobazirući se na potrebe i zahteve svojih građana. Znam dva slučaja u Južnoj Srbiji, gde su se za predsednika opština postavljali panduri iz varoši i oni besposličari i kafanske klupodere, koji su taj narod pljačkali do gole duše. Slučaj predsednika opštine dragovske u Srezu negotinskom — Vardarska banovina — (sve sami Turci) gde je bio postavljen za predsednika neki Lazar Djordjević-Glabudža, bivši trgovac i bivši čovek iz Negotina Vardarskog, čije se celokupno imanje prodalo za dugove i dolazio do stečaja, koji je toliko napljačkao, od tih jadnih i bednih Turaka, da je u Negotinu saziđao veliku dvokatnu kuću. Na jedvite jade i posle valida 100 i više žalbi, smenjen je i stavljen pod sud za delo pljačke u toj istoj opštini. Dalje, za predsednika jedne druge opštine postavljen je poštanski služitelj. Nije ovo bio jedini slučaj. Smem slobodno da tvrdim da je ovakvih slučajeva bilo podosta, od kojih su i sada skoro svi predsednici opština. Zaludu ste, vi gospodo poslanici, govorili g. Ministru unutrašnjih poslova, da taj i taj predsednik ili kmet ne valja, jer je lopov, ništa to nije pomoglo.

Zbog svega ovoga, ovaj zakonski projekat dobro je došao i za narod i za nas. Za narod: što će jednom posle izbora svojih časnika odanuti i kazati: hvala Bogu te nas kurtalisa one bede i one napasti. Govorili su mi da su se rdjavi predsednici za vreme okupacije brže smenjivali, nego pod našom upravom, jer kažu da su okupatorske vlasti primale opravdane razloge i žalbe protivu opštinskih časnika i smenjivali ih, a kod nas? Kod nas će pre pasti Vlada, nego jedan seoski kmetić. Ovaj projekat dobro je došao i za naš političke ljude, jer će se to veliko breme i sa naših duša svaliti; pošto će prestati žalbe naroda na pojedine opštinske uprave, pošto je narod smatrao,

da mi politički ljudi nećemo da se dovoljno zauzmemo, da se smene ove narodne izelice i kožoderi, a oni neće da znaju, da mi moramo, da propljujemo krv, dok približno dokažemo Ministru da je neki opštinski časnik lopov ili ugnjetač narodni. Narodu će se sada dati prilika, da na izborima kaže svoju presudnu reč i nevaljale i neispravne opštinske uprave oduva za navek, a koje će potomcima prikazivati da su nekad, kad su bili na upravi opštinskoj bile narodne aramije.

Može se desiti, da narod na izborima izabere dosadašnju opštinsku upravu ili da izabere goru upravu, nego što mu je dosadanja bila, ali se narod zato neće nikome žaliti, jer je sam birao, ako im je dobra njima je dobra, a ako im ne valja, njima ne valja. jer su je oni birali slobodno, a nije im vlast namećula, ali do sada se nije desilo da narod pogreši. Narod je nepogrešiv, jer kad je god slobodno birao nije nikad rdjavo izabrao, ali je vlast pri postavljanju dosta rdjavih postavila.

Kao što u početku svoga govora rekoh, zakon o opštinama je jedan od najvažnijih poslovnih političkih zakona, jer je ceo narod upućen na opštinu. Ako mu treba uverenje o imovnom stanju, o srodstvu, o vladanju, uverenje za obrazovanje mase, sve mu to daje opština, pa i krivični zakon upućuje ga za 10%. Stoga smatram i mislim da će interesi opštine, pa prema tome i države, biti samo tako zadovoljeni, ako ovaj zakon o opštinama bude potpun, savremen i bez ikakvih praznina i nedostataka.

Neosporno je, da su opštine temelj države. Od uredjenja opštine i njene administracije u mnogome zavisi i uredjenje same države. Kao što su čete u vojsci osnovne jedinice i kako od njihovog pravilnog funkcionisanja zavise i ostale veće vojne jedinice, tako su vam i opštine osnovne političke i administrativne jedinice, od čijeg pravilnog rada zavisi i pravilan rad same države. Od opštine dolazi i dobro i zlo. Kakve su nam opštine takva nam je i država.

Opštine su osnovne administrativne, upravne i samoupravne jedinice, koje pored svojih čisto komunalnih poslova, otpravljaju i jedan veliki deo čisto državnih poslova. One su izvor i utoka najvećeg dela celokupne državne administracije. Na primer razrez i kupljenje poreza, regrutni spiskovi, sve su to poslovi, koje vrše opštine za račun države.

Gospodo, da se unificira naše opštinsko zakonodavstvo nije lak posao, kad se ima u vidu, da se danas u našoj državi upravlja sa nekih šest opštinskih zakona, raznim uredbama i naredbama, po kojima su te opštine dugi niz godina uredjivale svoje finansiske, administrativne i komunalne potrebe. Nije lako sve propise iz svih šest zakona o opštinama koncentrisati u jedan zakon. Taj posao zahteva mnogo razmišljanja i rasudjivanja, naročito zbog toga što je bilo potrebno da se državi da jedan tip opština.

Ali, gospodo, kad se uzme u obzir ta činjenica, da se jednim našim opštinama mora upravljati jedinstvenim zakonom, jer se i državna administracija većim delom oslanja na opštinsku administraciju, onda je neophodna potreba i sa te strane bila, da se što pre unificira to opštinsko zakonodavstvo za celu Kraljevinu, pa eto došlo je vreme, da se i to jednom posle dvanaest godina našeg državnog života i učini.

Što se tiče veličine opštine ja nalazim da su one i po vladinom projektu male, a po odborskom su dobre, jer da bi opštine mogle da odgovore svojim potrebama, one treba da budu velike, jer će samo na taj

način biti ekonomski jake, jer iz dosadanjeg iskustva znamo, da male i ekonomski slabe opštine ne mogu izdržati sve one terete, koje snose velike i ekonomski jače opštine, a osobito opštine koje nemaju svoga imanja, nego su isključivo primorane na izdržavanje od opštinskog prireza, čija stopa u tome slučaju dostiže neverovatnu visinu od 1000%. Pravljjenjem velikih opština smanjuju se veliki rashodi, koje svaka opština mora imati bez obzira na njenu veličinu. Uštedjuje se na delovodji; na blagajniku, na služitelju, na ogrevu, na osvetljenju, na prostorijama itd. Ovim zakonom mora se opština, kako u upravnom, tako i u administrativnom pogledu, postaviti na način kako će najbolje odgovoriti potrebama našeg naroda.

U celom ovom projektu po mome mišljenju jedno od najglavnijih pitanja jeste pitanje opštinskog osoblja.

Projekat ne predviđa pitanje opštinskog osoblja već se kaže, kako će to biti regulisano putem uredbe. Ja nalazim, da pitanje opštinskog osoblja trebalo je biti regulisano samim zakonom i moralo je biti sastavni deo zakona o opštinama, kao: kvalifikacije, način postavljanja, stalnost, penzija, itd. Možemo mi napraviti ovde najmoderniji i najbolji zakon o opštinama ali ništa nam to neće vredeti; ako nema ko i kako treba da ga izvršuje. Opštinski delovodja je duša svake opštine, kao što je četni narednik duša i domaćin čete. Kakav nam je delovodja, takva nam je opština. Činovništvo u opštini nosi celokupan posao, na svojim plećima i od čijeg savesnog rada zavisi ne samo veliki deo državne administracije, koja se po sili prilika i zakonskih propisa zasniva isključivo na radu opština, već i sami opštinski samoupravni poslovi. Ima krajeva naše otadžbine gde skoro u 90% opštinskih uprava ulaze nepismeni ljudi i bez ikakvog poznavanja najosnovnijih pravila opštinske administracije, pa je baš zbog toga u interesu same službe, da se položaj opštinskog osoblja, a osobito delovodje, što bolje i pravednije reguliše.

Važnost poslova, koje delovodja opštine obavlja zahteva, da on bude nezavisan u svom poslu, od svakoga spoljnog nenadležnog uticaja; da bude dobro materijalno nagradjen, da mu se obezbedi lična i porodična penzija; da mu se zagantuje stalnost (bez krivice).

Samo onda, ako položaj opštinskog delovodje na čijim plećima leži celokupna opštinska administracija, bude pravilno i uredjen i obezbedjen, samo onda se može od opštine očekivati ono, što će mu ovaj zakon predvideti. Nije dobro da se pitanje opštinskih delovodja i ostalog osoblja rešava okvirnim propisom, a stavljati Banu da sa detaljno reguliše svaki na svoj način. Unifikacija zakona zahteva da se i pitanje opštinskog osoblja reši na jedan jedinstven način, u celoj zemlji.

Državna unrava, dajući zemlji jedan i jedinstven zakon o opštinama ima ne samo potrebu no i moralnu dužnost, da opštinskim činovnicima propiše i jednak položaj jer ne znam, zašto bi se to ostavljalo Banu, te na taj način stvarati mogućnost, da se ovo pitanje različito rešava, kada su poslovi u opštinama u celoj zemlji jednaki.

Druge važno pitanje u opštinskom zakonu, a koje treba ovde naročito istaći i podvući, jeste stručna kontrola nad opštinama.

Dosadanja kontrola nad opštinama bila je ne

samo slaba nego i nepotpuna i nestručna. Za kontrolu nad opštinama nije dovoljno samo opšte obrazovanje ili poznavanje samo jednog jedinog posla u opštini, na primer policiskog, već je potrebno poznavanje i ostalih poslova u opštini, jednom rečju poznavanje celokupne komunalne politike. Samo takav sreski načelnik, koji poznaje celokupne poslove u opštini, moćiće biti dovoljna kontrola nad opštinama. Iz iskustva i prakse dovoljno nam je poznato, da sadanji 90% sreskih načelnika ne bi umeli da izvrše ni jedan običan pregled opštinske kase, ni ti bi, uopšte, umeli izvršiti pregled ostalih poslova u opštini kao: rad blagaine, voine spiskove i t. d.

Da bi sreski načelnici dobili dovoljnu stručnu soremu za kontrolu nad opštinama bilo bi neophodno potrebno: da svaki policiski pisar, kad se prvo postavi pri nekom srezu, naimanje 6 meseci provede na radu pri opštini u tome sreskom mestu, gde je naznačen da služi, kako bi za to vreme izučio sve poslove, koje obavlja opština, pa tek onda da se unuti u sresku kancelariju. Na tai način on će se, dok bude postavljen za sreskog načelnika, dovoljno usavršiti za kontrolu nad opštinama.

Pregledajući ovaj zakonski projekat nisam mogao preći preko pojedinih paragrafa a da na iste ne stavim svoje primedbe.

1) § 16 projekta predvidja, da su državni i javni samoupravni službenici kao i sveštenici članovi one opštine, u kojoj je njihovo stalno službeno sedište, sem ako sami u roku od 3 meseca ne iziave da zadržavaju staro članstvo.

Ovo je bolje predvideo srbijanski zakon o opštinama u svome čl. 17, gde se kaže, da su državni činovnici i sveštenici članovi opštine, gde vrše svoju službu. Mislim da ne bi bilo dobro davati im na volju da biraju članstvo ove ili one opštine, ier se time stvaraju metnija, na pr. koja će opština biti nadležna da izdaje razna uverenja, na pr. o vladaniu, ako je činovnik ofoušten, o srodstvu, o imovnom stanju i t. d.? Zašto je to trebalo komplikovati?! Trebalo je zadržati čl. 17 srbijanskog zakona o opštinama, po kome su državni službenici i sveštenici članovi opštine gde služe.

Drugo, u § 17 projekta predvidjaju se uslovi radi priema u članstvo opštine.

Ja nalazim da ne treba nikakve uslove postavljati za prijem u članstvo opštine, ier je opština dužna da primi svako lice za člana, na ma kakvo ono bilo. Na primer jedno lice izjavi želiu, da neće da sedi u opštini, gde je do sada bilo sa razloga, što u drugoi opštini ima imovinu, koju je nasledilo i hoće sada da se naseli u tu opštinu, gde mu je ta imovina, ali ono je osuđeno i izgubilo časna prava. Pa zar zbog nekakvog časnog prava, da ono ne bude primljeno za člana te opštine, gde mu je imovina, te da mu ista propada zbog raznih formalnih razloga?! Ja ne vidim opravdanost takvih razloga.

3) § 25 projekta predvidja broj odbornika s obzirom na broj stanovnika u jednoj opštini.

Nalazim, da je ovaj broj odbornika od 24, 30 i 36 odbornika i suviše velik, ier je iskustvom dokazano, da se sa tolikim brojem odbornika teško radi, ier što je veći broj ljudi, teže se svršavaju poslovi, i zato bi broj odbornika trebalo smanjiti.

§ 27 projekta predvidja, da za odbornike odnosno za pretsednika opštine i članove uprave mogu

biti lica, koja su stara najmanje 25 godina. Mislim, da je suviše mlad čovek od 25 godina za vršenje funkcije jedne opštine, da je trebalo, kao uslov za prvih šest odbornika staviti da mora imati najmanje 30 godina.

§ 29 projekta predvidja, da samo prvih šest odbornika moraju biti pismeni, a ostali ne. I ovo je nepravilno. Zar od 36 odbornika samo treba da bude šest pismenih, i to pretsednik i pet članova uprave, a ostalih svih 30 odbornika da budu nepismeni? A ovi ljudi imaju da rešavaju tako važne poslove u jednoj opštini. Trebalo je metnuti barem polovinu odbornika da budu pismeni.

§ 32 projekta predvidja da će se za svako mesto, gde se glasa, biti obrazovan birački odbor od tri člana i toliko zamenika.

Trebalo se je jasnije izjasniti, da li su sva tri člana odbornici ili obični birači, a ako ovako ostane nejasno, svaka opština će tumačiti na svoj način, te će jedna postavljati u birački odbor odbornike, a druga obične gradjane, a to nije svejedno.

§ 37 projekta predvidja za kandidatske liste i potpise predlagača, ali ne kaže koliko birača, kao predlagači, treba da potpišu tu kandidatsku listu za odbornike, a to je vrlo važno.

§ 50 projekta predvidja, da se žalba na pravilnost izbora predaje pretsedniku opštine, ali se ne kaže, čime žalilac dokazuje, da je zaista predao žalbu pretsedniku opštine. Ovo je moralo da se izrično stavi u zakon, ier se može desiti, da pretsednik opštine pocepa žalbu i ne pošlje je upravnom sudu u roku za dva dana, a žalilac smatrajući da je već predao jednu žalbu pretsedniku opštine, nalazi, da ne treba i drugu da šalje neposredno Upravnom sudu, te na taj način izgubi rok žalbe i izbor ostane u snazi iako bi se on možda poništio — bilo sa formalne bilo sa meritorne strane. U projekt je trebalo staviti, da je lično pretsednik opštine dužan izdati revers žaliocu, potvrđen opštinskim pečatom.

Dalje isti paragraf predvidja, da se nov izbor u slučaju da se izbor poništi, ima izvršiti u roku od dva meseca. Ne nalazim za potrebno da se ovoliki rok ostavi, ier zato nema nikakvog razloga. Dovoljan bi bio rok od 15 dana.

§§ 57, 60 i 66 predvidjaju da će opštinski odbori kazniti odbornike, koji se ne bi primili izbora, zatim koji ne bi dolazili na sednice, koji bi pravili neredu u zasedavanju.

Meni je nepoznato za ma kakve zakone, po kojima bi jedno ovoliko telo od 24 i 36 lica donosilo presude, kojom bi kažnjavalo njegove drugove. Ovo je trebalo ostaviti pretsedniku opštine i članovima uprave, da za ovakve slučajeve sude odbornicima, a ne odboru i posle 3 kazne da se razreše.

§ 70 projekta predvidja, da opštinsku upravu čine: pretsednik i članovi uprave, kojih može najviše biti pet.

Šta ćemo ako jedna opština ima 20 sela?

Po mome mišljenju opštinsku upravu trebali su da sačinjavaju pretsednik i članovi uprave, a članova uprave ima onoliko koliko i sela, i da te članove bira seoski zbor. Dakle mesne starešine nisu potrebne.

§ 75 projekta predvidja, da je služba pretsedništva opštine besplatna, sem ako veći deo vremena provede u opštini,



Ovo je pogrešno i nepravilno. Nama je poznato da svaki sreski načelnik traži, da mu predsednik opštine i delovodja moraju biti svakog dana u opštinskoj sudnici i da će to i u buduće tražiti, jer je služba predsednika opštine takva, da mora ceo dan biti u opštini (na primer zbog javne bezbednosti). Pa zar taj čovek koji je ostavio svoju njivu i svoj posao na domu, i koji mora da plaća iz svoga džepa radnika da mu radi poslove kod kuće, koje bi on inače radio, da nije predsednik opštine, da služi kao predsednik besplatno? Ne. To bi bila besmislica, jer bi se tražilo ono, što je nepravedno. Nego je trebalo kao što je to i srbijanski zakon o opštinama u svome članu 117 odredio svakom predsedniku opštine platu s obzirom na veličinu opštine.

§ 88 projekta predviđa, da će o količini penzije pojedinih opštinskih službenika odlučivati Ban. I ovo je pogrešno uneto u projekat. Količinu penzije mora regulisati sam zakon, odnosno uredba kao i kod državnih službenika, te da u svakom trenutku svaki opštinski službenik zna, koliko bi mu tog momenta bila penzija, a ne to ostavljati na volju Bana, pa da on za iste slučajeve jednom daje veću penziju a drugom manju.

§ 97 projekta predviđa proceduru oko odobranja opštinskih budžeta.

Trebalo je da udje u zakon, da nadzorna vlast ne može ni brisati ni dodavati pojedine stavke u budžetu. Ovo govorim iz iskustva pošto sreski načelnik, obično sav budžet, ne znajući i ne razumevajući komunalne potrebe, s jedne strane sasvim iskrene. Tako, kad nekog delovodju mrzi on mu skрати platu od 1000 dinara na 300 dinara tako, da ovaj mora sam da ide.

§ 122 projekta predviđa da sreski načelnik može prisustvovati sednicama opštinskoga odbora.

Sve mogu da svarim u ovome projektu, i javno glasanje, i broj odbornika, koji mogu da budu nepismeni, ali da sreski načelnik prisustvuje odborским sednicama, to ne mogu.

I ovo malo, malo samouprave, što bi i opštine imale, izgubile bi, ako bi se dopustilo, da sreski načelnik može prisustvovati odborским sednicama. Naš narod nije podjednako obrazovan i nije pod istim uslovima kulturno se razvijao. Ja sam poslanik jednoga kraja, koji je mnogo i mnogo izostao, i u duhovnoj i u materijalnoj kulturi od ostalih delova naše otadžbine. Na primer u Šumadiji bi se moglo dozvoliti sreskom načelniku, da prisustvuje odborским sednicama, jer bi njegovo prisustvo bilo bez značaja i bez uticaja na radnje odbornika, ali da li bi se to moglo dozvoliti u Južnoj Srbiji, gde bi prisustvo sreskog načelnika odborским sednicama bilo od velikog uticaja, t. j., odbor bi rešio onako, kako bi rešio načelnik sreski. Izvestilac većine kaže, da je u prvobitnom projektu sreski načelnik imao pravo i da govori, ali su u odboru zabranili mu to pravo.

§ 124 projekta predviđa slučaj za koliko dana jedna odluka opštinskog odbora može postati izvršna. Po projektu se predviđa da je opština dužna u roku od osam dana dostaviti nadzornoj vlasti odborску odluku, koja u roku od drugih osam dana razmatra i recimo — poništi isti. Odbor se za 15 dana žali Banu, a ovaj je u roku od osam dana — ako odobri odluku nadzorne vlasti — šalje po zvaničnoj

dužnosti Upravnom sudu, koji u roku od mesec dana mora doneti svoju odluku. Dakle, da ta odluka opštinskog odbora postane izvršna po ovom projektu potrebno je 69 dana. To je i suviše duga procedura, jer za to vreme stoje opštinski poslovi i čekaju, da odluka opštinskog odbora postane izvršna. Ove robove trebalo je umanjiti na polovinu.

Glasaču za ovaj zakonski projekat iako ima dosta nedostataka i ako ne odgovara u potpunosti svima potrebama i prilikama našeg naroda, jer je teško — kao što sam napred kazao — od 6 važećih zakona o opštinama stvoriti jedan tip, ali je bolji i ovakav sa svim svojim manama i nedostacima, nego nikakav te na taj način i nadalje ostaviti upravnim vlastima pravo, da kao i do sada postavljaju ili održavaju na tim položajima kojekakve problematične tipove.

*Predsednik dr. Kosta Kumanudi:* Ima reč narodni poslanik g. dr. Kožulj.

*Dr. Marko Kožulj:* Gospodo, ja moram da budem protiv ovog zakonskog projekta sa sledećih razloga: Mi u Dalmaciji, odnosno u Primorskoj banovini, imamo stare samouprave, koje su se razvile iz gradova sa statutima. Vi znate, gospodo, koji ste pratili razvoj naših gradova u koju daljinu istorijsku stižu ti statuti naših gradova. Iz tih statuta razvila se samouprava u našim opštinama do vrhunca, koja kulminira upravu. Danas kada se mi nalazimo u izgradjivanju tih samouprava u našoj novoj upravi, mislim da ne bi bilo uputno da idemo natrag, već da bi trebalo da idemo napred a pošto ne mogu da snosim odgovornost pred narodom, pred našim narodom koji je izgradio svoju samoupravu do zavidnosti, ne mogu prema tome da glasam za ovaj projekt koji je mnogo gori, mnogo natražniji, mnogo neliberalniji od naših samouprava, koje smo mi u našim primorskim opštinama do sada imali, jer bi svako sa pravom mogao da kaže da sam glasao za jedan zakon koji je natražniji i mnogo gori nego zakon koji je do sada u našim krajevima vredeo. Mislim da mi u tome niko prigovoriti ne može. U ostalom ovaj projekt zakona sadržava u sebi zakon o opštinskim izborima, sadrži nekakav projekt, odnosno osnovu za penzionisanje činovnika; nekakvu stručnu izobrazbu predviđa za činovnike a onda čak i za one koji će se usavršiti u vodjenju knjiga opštinskih. Ja mislim da bi ovakav jedan zakon trebao da bude kraći, da bude precizniji, da bude neka vrsta okvira zakonskog, koji će uređiti naše samouprave. Mi imamo već jedan nov zakon koji je izglasan 1922 godine ovde i taj vredi u našim krajevima, pa mislim da u okvirnom zakonu ne bi se smelo da unese mnogo toga, jer brka pojmove na izgradjivanju naše samouprave, stvara haos a proceduralno pogadja i materijalno pravo. Izborni zakon nije trebao da udje u ovaj zakon. Izborni zakon trebao je da bude ostavljen pojedinim banovinama, pojedine banovine mogle su da izglasaju za sebe taj zakon i ne možemo mi, gospodo, primeniti izborni zakon za sve krajeve. Recimo, ono što vredi za Srbiju neće vredeti za Primorje a ono što vredi za Sloveniju neće vredeti za Vojvodinu itd. Način biranja i sve ostalo trebalo bi prepustiti pojedinim banovinama. Ja mislim da bi to bilo mnogo pravilnije, nego što se to unelo u ovaj zakon. Ipak mu je jedna najveća mana a ta je gospodo što i ovaj zakon kao i zakon o izborima narodnih poslanika nije predvideo tajno pravo glasa. Zašto bi u opštinama bilo potrebnije taj-

no pravo glasa nego kod izbora narodnih poslanika? Evo zašto, gospodo? Načelnik ili predsjednik opštine ili uprava opštinska nalaze se svakog dana u doticaju sa opštinarima. Ona kažnjava, rešava spise, ima veze rodbinske, krvne itd. Svakoga dana sve te opštine nalaze se u nekakvoj vezi sa svojim opštinskim načelnikom, pa sutra kad se taj isti načelnik kandiduje ponovo za načelnika, hteo bih ja sada videti koga od vas, i ako bi imali kakvog razloga i to razloga opravdanog, da ga više ne birate. Hteo bih videti toga čoveka tako kuražnog da ide glasati protiv svoga načelnika koji ga čak po ovom projektu zakona može kažnjavati, koji ima toliko uticaja na njegov život i politički i ekonomski.

Ja mislim, gospodo, da s toga razloga, pa i kad ne bi postojao drugi opravdaniji razlog, moralo bi se uvesti u opštinama tajno pravo glasanja, naime: sloboda volje svakoga gradjanina, a ta će sloboda volje biti samo tako izražena kad on ne bude skučen, kad ne može nikome odgovarati za svoj glas i kad ne bude imao prema nikome nikakvih obzira.

Ovaj zakon, gospodo, nije zakon o samoupravama; ovaj je zakon više bio doterivanje jedne jedinice političke prema zahtevima i potrebama državne vlasti, a tu jedinicu predstavlja opština. Mi vidimo na primer, da se u svima paragrafima ovoga zakona 80 puta poziva na Ministra unutrašnjih dela, oko 200 puta na Bana i x puta na sreskoga načelnika, tako da po svemu izgleda da je opština jedna podložna jedinica sreskoga poglavarstva. Prirodno je, i razumljivo da onda tu ne može biti reči ni o kakvim samoupravama. Reč samouprava znači sama po sebi da opština predstavlja jednu jedinicu koja sama sobom upravlja, da je njeno upravljanje izraz njene vlastite volje a ne volje Ministra unutrašnjih dela i tako dalje. Neću da kažem za sve banovine, naročito za one koje dosada nisu imale nikakvih opština, da ovo za njih nije napredan zakon, ali za nas koji smo i dosada imali savršenu samoupravu, mogu reći slobodno, da ovo nije nikakav zakon koji bi predstavljao ma kakav napredak.

Jedno najveće zlo koje je tištalo ne samo ranije nego koje i danas tišti naše opštine, jeste tako zvani preneseni delokrug državne vlasti, koji mora da vrši opština u narodu a taj preneseni delokrug nanosi opštinama takve ogromne namete i terete, da su naše opštine došle skoro na rub propasti. Mi imamo u Primorskoj banovini 106 opština i sve su prezadužene, tako, da kada bi se strogo postupalo, sve bi morale predati ključeve državnom tužiocu, jer se nalaze u prezaduženom stanju. Ja sam za grad Šibenik predstavljao teško stanje te opštine g. Ministru unutrašnjih dela i molio ga da bi državna vlast trebala i morala da ograniči svoje poslove, odnosno izdatke koje opština podnosi prilikom vršenja toga prenesenoga delokruga, i molio da država te izdatke primi na sebe ili da ih smanji. Mi, naprimer imamo vojnoga referenta u opštini, u našoj opštini ima 14.000 vojnih obveznika i mi moramo držati 6 činovnika, koje moramo slati u vojni okrug radi prepisivanja vojnih spiskova i tako dalje, tako da oko 150.000 dinara godišnje troši opština za ovaj referat. To je jedno. Drugo, država je nametnula opštinama da za učitelje i profesore i direktore moraju plaćati stanarinu, i to je takodje jedan ogroman izdatak. Ja pitam, zašto će opština plaćati učiteljima, profesorima i direktorima stanove, kada je država dužna da nauku vodi u svojoj režiji.

Na primer u mene država je nametnula policajnu gardu i opština mora da je plaća i snaša za to ništa manje od 600.000 dinara godišnje za samo pretstojništvo policije. Opština mora da daje sreskom poglavaru stan koji godišnje košta ništa manje od 50 do 60.000 dinara. To snaša jedna jedina opština. Svaka davanja tako su teška, ta davanja tako terete opštinare, da su ovi izdatci jedan od najvećih tereta za naše opštine. I mesto, gospodo, da smo se postarali za tih 106 opština, a mislim da i u drugim banovinama ne stoji bolje, tako je opština beogradska dužna 150 miliona a Zagreb duguje 300 miliona, — mesto da smo se pobrinuli da donesemo zakon da razdužimo opštine, da ih stavimo na zdrave ekonomske noge, mi svakoga dana bacamo po jedan zakon, koji više manje ne valja, tako da ćemo za dva do tri meseca doći do toga da povlačimo ovakve zakone, jer ni sami nismo za njih. (Avramović: Ti si glasao za sve te zakone!) I ako jesam ne mora značiti da su dobri. Gospodo, time se pitanjem moramo u ovoj skupštini da pozabavimo, jer se pitamo i tražimo odakle je nezadovoljstvo u narodu, zašto je narod nezadovoljan. Na sve strane, pred svima okružnim sudovima razni procesi, veleizdaje i tamo i ovamo na sve strane vode se i danas veliki procesi. (Jedan glas: Toga kod nas nema u Južnoj Srbiji!) Kod vas svakog dana vojska samo puca. (Miloje Sokić: To nije istina!) Sve nezadovoljstvo dolazi od velikih tereta, od nesrazmere poreske snage sa teretima koji su nametnuti i sa svih strana se nameću, to traži narod u očaj i nezadovoljstvo i mesto da se pozabavimo tim pitanjima, mi ovde natežemo koji je veći patriota i veći Jugosloven, ko ima legitimaciju ili automat da izdaje biletine za taj patriotizam. Ovo je pitanje sa kojim smo morali da se najozbiljnije pozabavimo pre no što smo došli na pitanje zakona o opštinama i izbornog zakona. Ja vas pitam sa čim ćemo izaći pred narod. Jedan kolega je kazao ovde: Nemojmo na izbore, jer ako dodje opozicija, gotovi smo. Tako je gospodo, ali kako da se izadje sa ovakvim zakonom u naše krajeve pred narod, gde smo imali savršen zakon, pa donosimo ovaj nevaljani, ja ne znam kako bi mi iz Primorske banovine mogli doći u narod i kazati da smo mu doneli jedan ovakav zakon.

Uz sijaset nedostataka ovoga zakona, napominjem ove: naša opština u nas bila je slobodna od ikakvog nameta i nije vršila ništa osim odredjenog delokruga prenešene državne vlasti, a sad joj se nameće u § 80 ovog projekta da mora da vrši dužnost jednog listonoše.

Tu se kaže ako u jednome kraju nema pošte onda se opština mora postarati za prenos pošte u drugu opštinu. Pa gospodo, ako se ovako budu nametali tereti na opštine, ako se ovakvim propisima zakonskim budu opštine teretile, onda opštinska samouprava neće značiti ništa, jer će državne vlasti sve više i više tovariti teret na opštine, a one opet to sve na svoje gradjane.

U § 84 kaže se da načelnik opštine može da kažnjava do 50 dinara novčano ili do 24 sata zatvora. Gospodo, u Ustavu se kaže da niko ne može biti sudjen od nenadleznoga suda i da niko ne može biti sudjen a da se pred sudom nije opravdao. Ovde, gospodo, se ne kaže, ovde se ne propisuje koji će postupak biti primenjen i ko će suditi. U nas po zakonu može osudu da izriče samo kvalifikovani sudi-

ja koji je položio zakletvu da će suditi u ime Kraljevo. Jedino on može da izreče osudu. I sad je pitanje da li će ovu kaznu od 24 sata izreči kotarski sudija ili će je izreči gradski načelnik. Za onoga koji je osuđen to je jedna ista stvar, jer je objektivno, i jedna i druga kazna jednaka: ovamo sudi načelnik koji može biti, tek zna čitati i pisati, a tamo sudi kvalifikovani sudija koji je svršio sve moguće škole koje se po zakonu traže. Ja mislim gospodo, da ovu stvar treba pravilno regulisati da ne bi dala maha zloupotrebama. Mogao bi, po ovoj odredbi kako je sada stilizovana, jedan opštinski načelnik koji je neizobražen čovek i koji je u zavadi sa svojim komšijom, mogao bi toga svoga komšiju svaki drugi dan da zove na odgovor i svaki drugi dan da ga kažnjava sa po 24 sata. I tako bi ovaj čovek, ovaj njegov komšija mesto jedanput mogao 20 puta da odleži zatvor po 24 sata. Jer vi ovde nigde niste odredili koliko bi puti on mogao da sudi, nego se samo kaže: ako ne izvrši naredbu svoga načelnika, što može značiti ma i jedanput samo, ovaj može da ga kazni. Ja mislim, gospodo, da bi ova odredba trebala da ispadne iz zakona i to tim pre što kad načelnik opštinski vidi da se neko ne pokorava zakonu, ima prava da ga prijavi srezu, odnosno državnom odvetništvu, pa da oni prema njemu postupe po zakonu.

U § 85 kaže se da će se za penzije činovnika doneti odredbe, i da će to učiniti Ban. Ali, gospodo, mi nažalost vidimo da su opštinski činovnici najgore tretirani svuda, sem možda u velikim gradovima. Oni danas uopšte ne znaju gde se nalaze. Ni kod jedne opštine nemamo uređeno stanje tih opštinskih činovnika, nego samo opštinski odbori i to od slučaja do slučaja predviđaju nagrade opštinskih službenika. Ja smatram da treba da se odredi i vreme u kome Ban treba da donese svoju odluku, jer Ban može to da zategne kao što je već zategao za ove dve godine. Treba dakle da se u zakonu kaže da se od stupanja na snagu ovoga zakona donese uredba u tome i tome roku. (*Miloslav Stojanović: Taj je rok određen na kraju u prelaznim naredjenjima!*)

U § 87 kaže se da tužba opštine na traženje naknade štete zastareva za 9 meseci.

Prema tome u ovome paragrafu trebala bi da bude odredba jasnija.

Ima još jedan propis, mislim u § 10, gde se kaže: ako se dve opštine spoje i dadu jedno novo ime da će se to novo ime Ukazom Kraljevim obznaniti na predlog Ministra unutrašnjih poslova. Ja mislim, gospodo, da je to mnogo nezgodno i da je to previše komplicirano i da bi ta procedura previše dugo trajala. U nas je bila praksa: ako se dve opštine spoje dozvoli opštinska uprava, odnosno načelnik, i dobije se novo ime, samo se publikuje u službenim novinama banovine. To je jednostavno. Čemu da se čeka da Ministar unutrašnjih poslova to predlaže, čemu da se nosi na potpis Kralju, kada to može da bude jedna mala opština, i kada su već opštine složne da se tako spoje? Mislim da bi i to trebalo propustiti samim opštinama da one stvore odluku i da to važi.

Isto tako je i za više odluke sudske. Ako dve ili više opština traže svaka svoga glavara to odobrava Ban.

Dve opštine slože se da hoće da svaka ima svoga glavara. Pa kada opština bira već glavara zašto bi

ovog novog birao Ban? Mislim da bi i ovaj paragraf mogao da se promeni i da se ostavi opštini, odnosno načelniku, da on to izmeni.

Ja mislim da je ovo prekratak rok. Naš gradjanski zakon noveliran 1914 godine, predviđao je 3 godine za naknadu za tužbu protivu države. Pa kada je taj rok mogao vredeti za sve gradjane putem gradjanskog zakonika mislim da bi se taj rok imao da propiše i za naknadu štete protiv opštine. Ili, ako bi se htelo da se stavi kraći rok, onda bi se moralo da stavi bar od saznanja štete, jer ovde imate samo ovo: zastareva u roku od 9 meseci.

U § 88 govori se, gospodo, o osiguranju fonda za penzionere. Dosta je nejasan ovaj paragraf. On predviđa osiguranje uložaka uz pupilarnu sigurnost. Znači li pupilarna sigurnost samo ulog u Hipotekarnu banku, znači li to ulaganje u druge banke, na primer u banovinske štedionice, ili ne, ili je to slobodno ostavljeno svakoj opštini da ona nadje kako misli za shodno? Ja mislim da bi tu trebalo biti precizniji. Ili bi možda bilo najbolje da se u fond za penzionere ulaže kod banovinskih štedionica, jer i onako svaka banovina unosi u svoj budžet za fond penzionera jednu određenu svotu. Banovina kod nas naprimer unosi dva ili jedan milion dinara za osiguranje ovoga fonda. Pa kad ona već toliko doprinosi i kad već svaka opština doprinosi, mislim da bi bilo pravilno da to pitanje bude pod njihovim nadzorom, da to bude njima u rukama i da oni rukovode sa tim novcem.

Ja mislim, gospodo, da bi se ovaj zakonski predlog, pošto, kako sam istakao ima izborni zakon i zakon o opštinama, da bi se on morao uputiti još jedanput odboru da ga prostudira, a da se dade Ministarstvu unutrašnjih poslova da ono po stručnjacima i to stručnjacima iz onih banovina gde su do sada bile usavršene samouprave, kao što je u Primorju i Sloveniji slučaj, da se stručnjaci iz tih banovina pozabave ovim zakonom, da oni stvore jedan okvir zakonski za sve opštine i da se taj novi predlog zakona donese u Skupštinu, pa da takav jedini zakon prihvatimo, a da se odvoji zakon o izborima za opštine iz ovog zakona.

**Pretsednik dr. Kosta Kumanudi:** Ima reč g. Mita Dimitrijević.

**Mita Dimitrijević:** Gospodo narodni poslanici, i ako je na dnevnom redu pretres Zakona o opštinama, ipak svi stojimo i nalazimo se pod impresijom jedne deklaracije juče pročitane u Senatu i druge, iste, pročitane danas ovde. Ova deklaracija od osobitog je interesa ne po efektu na koji ona može računati preko Save, u krajevima odakle su ti ljudi, nego po efektu koji je postignut sa takvom deklaracijom ovde. Ja odmah ću da kvalifikujem to jednim naročitim imenom. Gospodo, ta deklaracija pročitana juče u Senatu ponovljena danas ovde, to je jedna otvorena manifestacija dezertiranja sa šestojanuarskog fronta. (Glasovi: Tako je! Odobravanje).

Na frontu politike šestojanuarske, gospodo, nesreća je bila da su pritrčali u službu oni ljudi koji su najmanje kvalifikovani bili da obeležavaju stranku Radićevu. Zato dopustite mi da govorim iz jedne intimne blizine. U momentu kada je politika šestojanuarska svesrdno bila primljena i od onih elemenata koji danas nažalost suviše su udaljeni, u tome mo-

mentu, gospodo, mi vidimo da baš ovi elementi koji danas biju nožem u ledja politiku šestoga januara, da su baš ti ljudi bili oni koji su sprečavali da se jednom zdravom i mudrom politikom dodje do izvesne saglasnosti sa onim elementima koji su odgurnuti bili baš od ovih ljudi koji su pristupili šestojanuarskoj politici. U to vreme, gospodo, bilo je izvesnih pokreta, ja to mogu otvoreno kazati, bili su izvesni pokreti u Hrvatskoj, koji su počeli da primiruju: duhove i koji su imali rezultate one, koji su na jednoj strani se pokazali sa politikom Kramer-Demetrović, što bi s druge strane takodje imalo svojih podržavaoca ili bar ljudi koji su nameravali da na svoju ličnu odgovornost ali iz redova stvarnih i najbližih nekada Radiću, da oni pristupe i da na svoju ličnu odgovornost ne ostave godinu, dve i tri da se o hrvatskim stvarima rešava bez njihovog učesća.

Ja ću da napomenem ovo, da je šestojanuarska politika prihvaćena bila od njih kao od oficijelnih predstavnika tih ljudi iz Hrvatske. Trećega jula 1930 godine, gospodo, u Ministarskom savetu pročitana je jedna deklaracija vladina, koja je dobila karakter jednog dokumenta, ta deklaracija je utvrdila Jugoslaviju u imenu i u organizaciji onakvu kakvu je do danas vidimo. Ta gospoda su imala prilike da čuju tu deklaraciju, bili su na Ministarskoj sednici, oni su učestvovali na sednici i niko od njih nije se našao da učini kakav protest i niko za tako dugo vreme nije smatrao za potrebno da se manifestuje kakvom bilo deklaracijom, nego su, naprotiv, čekali jedno drugo vreme i iza toga vremena, kad su počele punktacije sa leva i desna, setili su se da i oni treba da dadu svoju jednu punktaciju. Gospodo, ja poštujem mišljenje koje je bilo čvrsto na jednoj strani i koje nije pravilo kompromisa, i koje je može biti samo dogadjajima razdraženo otišlo u krajnost, ali moram da se čuvam kako ću teško ime naci za ljude koji su u roku godinu do dve dana učinili dva do tri izdajstva prema idejama koje su jednoga dana prihvatili a drugoga dana obarali. Prema tome, gospodo, kvalifikujemo ovo delo kao obično dezertstvo od šestojanuarske politike, koje ni malo ne bi bilo toliko za osudu ako bi pošlo iz naših redova, jer bi rekli: jest, ja sam malo angažovan svojom odgovornošću za tu politiku. Angažovani smo svi vezivanjem naše liste za takvu politiku i za nosioca koji je opredelio takvu politiku, ali mnogo teža optužba pada na one ljude koji su oficijelno nosili tu politiku i u broju od deset ljudi, kao članovi vlade, koji su naročito predstavljali tu politiku u zemlji pred narodom.

Ja ću da kažem i ovo. Verujte, kad je šef Radićeve stranke današnje, g. Maček, pao u zatvor, ni jedan od njih nije našao moralne snage i odgovornost da napusti vladu, da izadje iz vlade, nego su i dalje ostali. Gospodo, oni su imali vremena, imali su i dužnost, trebalo je da imaju moralnu odgovornost da to pošteno učine. Ja opet ponavljam da je u hrvatskim redovima, baš bliskim Mačeku stvarala se jedna grupacija koja bi, da nije bilo provociranja sa ove strane, došla do izvesnog sporazuma i mogla bi, može biti ponoviti onu veliku politiku sporazuma i saradnje kao u doba Radića i koja bi dala rezultate. Gospodo, mi se svi dobro sećamo kakvo je bilo mišljenje pok. Stjepana Radića baš u pitanju ovako kritičnom. On je u Skupštini na dan 28 novembra 1926, kad ga je neko pitao šta ga je dovelo u Skup-

štinu, on je odgovorio: „Dovelo me je uverenje da činim jedno dobro delo, jer bez toga došlo bi do sukoba, došlo bi do sloma i možda slabljenja jednog i drugog brata. Ako ne bi došlo do sloma, došlo bi do slabljenja. Mi smo jaki i jedni i drugi; i jedni i drugi smo žilavi i došlo bi do slabljenja u času kad bi trebali da budemo najснаžniji, najotporniji, da veličanstveno delo koje je mučenička Srbija gotovo sama izvela, da to veliko delo usavršimo“.

Pokojni Stjepan Radić imao je veliku dušu i priznao je delo koje je mučenička Srbija gotovo sama izvela i priznao je potrebu da to delo svi skupa usavršavamo.

I pitajući se dalje zašto sam ja tu u Skupštini, Radić odgovara: „Evo zašto. Kad je došao odlučni čas znao sam šta je moja i šta je naša dužnost. Prvo je narodni život, t. j. čuvati državu koju smo stvorili, a drugo zadovoljiti narod bez koga države nebi bilo. A treće učiniti to načinom koji će preći preko svih sitnica pa i preko republike i stvoriti višim jednim potezom, jednim potezom duhom našeg Slovenskog, Srpskog, Hrvatskog i Slovenskog“.

Radić je znao da u velikoj krizi dejstvuje duša i srce, da dejstvuje ono unutrašnje osećanje svoje moralne odgovornosti koje danas treba da bude u dušama svih nas pre nego što se odlučimo. Ja ponavljam ovo, da ovo sada što se desilo sa deklaracijom ovih ljudi, i što ne nosi ni malo kvalifikovani naziv, to je jedno dezertovanje 6 januarske politike i udar nožem u ledja. Ali ja se na tome neću zadržavati, zadržaću se na nečemu drugom, a to je da kruže glasovi kao da je ova deklaracija došla sa nekim saizvoljenjem, sa nekim sporazumom, — nalazim da ova odsutnost Kraljevske vlade potvrđuje te glasove, — a želeo bih da čujem da se Kraljevska vlada po ovome pitanju otvoreno i javno izjasni, da li je tačno što se govori da je ta njihova deklaracija plod nekih tajnih sporazumevanja, i da li će Kraljevska vlada zauzeti jedan stav u odbrani 6 januarske politike ili neće. (Pljeskanje i uzvici: Tako je).

Gospodo, ja mogu da kažem da je 6 januarska politika kao zamisao izvrsna, velika, duboka ali isto tako evo na primer ima možemo videti koliko su izvodjači te 6 januarske politike bili nedovoljno obazrivi, nedovoljno mudri, nedovoljno sposobni da u svoje prve redove stave ljude koji će ovako nedostojno kompromitovati ovo veliko delo, koje su primili pod zakletvom ulazeći u vladu. (Uzvici: Tako je). Nije ni malo čudo kad imamo pred sobom jednog Švrljugu, jednog Frangeša, kad gledamo pozadine njihove. G. Preku izdvajam malo iz razloga što je kod Preke dejstvovao jedan osećaj unutrašnje borbe da sa svoje strane učini nešto. Ali ona brzina kako su traženi ljudi na vrhovima naše politike pokazuje da se nije vodilo računa je li to renegat ili nije već da se umetne u mozaik neki kamen druge boje, ali metnuo se sumnjiv kamen; ta politika brzine, površna, neodredjena, ni malo mudra, ta politika daje ovakve plodove kao što vidimo da nju demantuju baš oni koji su na čelu prvi izašli pred narod i pokazali se kao nosioci te politike.

Gospodo, mi ovde imamo (pokazuje stenografske beleške Narodnog predstavništva) Adresnu debatu, i ja ću iz nje pročitati šta je kazao g. Superina. G. Superina je izbačen iz stranke Radićeve kao re-

negat u svoje vreme, ali on ne može biti dva puta renegat. Jedan čovek može biti samo jedanput renegat. Jedna je devojka samo jedanput nevinna. (Pljesak). Ako jedan renegat učini izdajstvo jedno, gospodo, njegova reč umukne i g. Superina može dувati u jerihonsku trubu, ali njegov glas neće otići dalje od Savskoga mosta, a u hrvatskim krajevima ta jerihonska truba neće se čuti. G. Švrljuga... (Čuje se: Ne Švrljuga, — Superina!) Izvinite, obojica počinju nekako na „S“. G. Superina na jednom mestu kaže: „I kad na to mislimo, onda moramo sa velikom hvalom spomenuti 6 januar, koji je prekinuo sa ovom lošom prošlosti i koji nam je svima dao mogućnost novog razvitka, novog narodnog preporoda“.

„Gospodo, — rekao je dalje g. Superina — možda će se naći teoretičara, recimo i profesora, koji to neće pravó da shvate, koji se drže načela, maksimuma, formula, gospodo moja, ali na tim pitanjima, kažem, mogu da padaju studenti na ispitima, ali ne smeju padati narodi i države“. (Čuje se: A on pada!) ... Ali ono veliko delo nije samo opravdano sa istorijskog gledišta, ono je opravdano radi toga, jer je čitav narod to delo pozdravio i Njegovo Veličanstvo Kralj ne samo što je junak na sablji, nego je imao i gradjanske hrabrosti da na sebe primi svu odgovornost za ova dela. I zato kažem, gospodo, ovo je delo jednog velikog Kralja“. (Nastavlja čitanje). „Mi nemamo samo Kralja junaka, nego imademo i Kralja poštenjaka“. A kako mu se odužuju ti ljudi? (Nastavlja čitanje). „Iza 6 januara sledilo je mnogo toga, mnogo dobroga, mnogo razboritoga, mnogo mudroga. Naći će se ljudi, koji će tu i tamo prigovoriti. Ali u celini, to je bilo dobro, to je bilo mudro i pametno“, i mi možemo gledati u budućnost verni ovoj politici do kraja.

Gospodo, ja mislim da sam suviše reći potrošio govoreći o ovome i smatram da moram konstatovati sa bolom da je pogreška učinjena posle 6 januara što je ta velika zamisao bila zamagljena izvesnim eksperimentima nimalo promišljenim, izvesnim eksperimentima koji su rezultati izvesnih denuncijacija rezultati svega onoga što je onaj dobar i valjan svet u hrvatskom delu našega naroda još dalje bacio u tešku i nemoguću psihozu, koja je počivala na bazi raznih denuncijacija sa zatvaranjem Mačeka i sa sudjenjem njegovim, gde se posle tolikih denuncijacija pokazao nevin kada je pred sud izišao.

Gospodo, mesto zdrave politike ostala je politika razdraživanja sve dalje i dalje a ja smatram da je trebalo razgovarati s pravim ljudima kao što čisto vino treba piti.

Ne možete, gospodo, nikakav lojalan sporazum praviti sa ljudima koji su renegati u svojoj sopstenoj kući, ne možete praviti nikakvu zdravu politiku sa ljudima koji su renegati na svima poljima i svima terenima. Ovo je jedna lekcija koja treba u politici da nam bude jasna, da politika sporazumevanja sa renegatima ne daje nikakva rezultata, no istu treba praviti sa ljudima koji stvarno predstavljaju narod, a ne sa ljudima kao što je g. Superina koji je, kad je na poslaničkim izborima propao, postavljen je Kraljevim ukazom za senatora.

Gospodo, završujući ovaj svoj govor, ja molim gospodu poslanike da mi oprostite što sam u jednom

razočarenju sa ljudima video da od njih nije bilo nikakve koristi u ovom periodu posle 6 januara nego samo štete, jer su svojim prisustvom i svojom fizičkom ličnošću smetnuli zdrave razgovore sa onim Hrvatima kojima je stalo da udju u ovu kuću i čiji se glas trebalo čuti.

Gospodo, kako sam i suviše vremena potrošio na ovu prvu polovinu moga izlaganja i kako ubrzo moram da ustupim mesto drugim govornicima, to ću ja samo ukratko da iznesem svoje mišljenje o ovom zakonu o opštinama koji stoji pred nama:

Gospodo, pre svega moram reći da je ovaj zakon jedna nužna potreba. Mi, gospodo, u punom smo jeku traženja zdrave političke situacije. Ova politička situacija koju imamo ne pokazuje se dovoljna. Težnja je da se na osnovu najvažnijih zakona otvori put ka normalizaciji. Jedan od osnovnih zakona je ovaj zakon o opštinama. Moram reći da se njime čini jedan eksperimenat, ali da li će taj eksperimenat biti pozitivan ili negativan, to idemo da vidimo. Ja sa svoje strane to prejudicirati neću. U ostalom može je mišljenje da je bolje kretati se nego stajati na jednom mestu bez ikakvog izražaja. Mi koji govorimo sa ove govornice moramo da imamo skrupula prema principima, a tako isto moramo da imamo skrupula i prema vremenu u političkoj situaciji u kojoj smo. Ako bi se zadržali na skrupulama, na principima, ja bih odmah rekao da ovaj zakon ne glasamo nego da ga vratimo, ne u odbor, nego da ga vratimo odakle se nikad neće povratiti.

Gospodo, mi moramo priznati da do danas ni posle 13 godina našeg ujedinjenja nemamo jedan zakon opštinski koji ujedinjuje u jedno zakonodavstvo celu državu. I u našoj zemlji, ako budemo istorijski napravili jedan pregled, videli bismo da su se svi naši opštinski zakoni razvijali na tome daju li više ili manje samouprave. Ja ću naročito da istaknem da ovaj zakon svodi samoupravu na minimum. I još nešto, ovaj zakon ne nosi onaj karakter kolektivnog rada, ono što je zaista u opštinama glavno. Ovaj zakon briše i one odredbe koje se odnose na opštinski zbor i briše one odredbe koje su činjene za takozvani seoski sastanak. Ovaj zakon usredsređuje, gospodo, svaku vlast sa kolektiviteta na, ako ne baš jednu ličnost, onda na skup ličnosti, koje ipak nose karakter individualni, a najmanje kolektivni.

Gospodo, mi smo imali u našoj zemlji zakone počevši od 1839 godine, zakon koji je tek naglašavao donekle samoupravu; zakon od 1856; zakon od 1903 koji rezultira iz Ustava od 1888, povraćen, on je imao još više smisla za samoupravu. Takav mentalitet tadašnjih naših opštinskih zakona dovoljan je da napomene ovo da je kod tadašnjih političkih ljudi ovde u Skupštini bila zastupljena misao da je samouprava i parlamentarizam jedna ideja. To je jedna ista politička ideja. „Ako hoćemo u istini ustavnu i parlamentarnu monarhiju — govorili su naši stari političari — onda mi moramo hteti princip samouprave i parlamentarizma u celoj državi; ne može biti da ga hoćemo i želimo gore a da ga nećemo dole, a kako se u istini to neće i ne želi, to se neminovno pokazuje u Ustavu i zakonu“.

Gospodo, mi danas stojimo pred jednim vrlo važnim istorijskim procesom sabiranja svake čestice naše nacionalne snage u jednu celinu. Ja ću, go-

spodo, da učinim primer sa dva zakonodavstva opštinska. To je zakonodavstvo opštinsko u Engleskoj i zakonodavstvo opštinsko u Francuskoj. Engleska je, kao što znate, kolevka samouprave. Tamo se opština razvijala pod zasebnim uslovima na bazi decentralizacije, na bazi pokrajinskoj i ceo samoupravni režim tekao je mirno kroz tolike vekove sa istorijskim događajima u tom smislu. Drugi je primer, gospodo, zakonodavstvo opštinsko u Francuskoj. Zakonodavstvo opštinsko u Francuskoj prema događajima, prema razvitku Francuske, imalo je samo sobom put centralistički. Prvi pokušaj da se odstupi od toga bilo je 1789 godine za vreme revolucije kad je izvršen decentralistički pokušaj, kad je podeljena sva vlast na delokrug opštine i departmane. Ali posle kratkog vremena, još u revolucionarno vreme, pokazalo se da u mesto jedne jedinstvene snage u administraciji, postoji jedna administrativna anarhija.

Tada je Napoleon kao I konzul 1800 godine izdao jedan kodeks opštinskog zakonodavstva koje bazira na toj centralističkoj tendenciji. Na toj ideji, na toj postavci od Napoleona, od 1800 godine do danas francusko zakonodavstvo možda je i promenilo neku osobinu, neku odredbu u tome, ali je ostalo u duhu centralističke osnove, to jest u zdravoj saradnji državnih organa s jedne strane, samoupravnih organa s druge strane. To je, dakle, jedna zdrava i pametna saradnja između državnih i samoupravnih organa. U tome je celo opštinsko zakonodavstvo u Francuskoj.

Mi, gospodo, u ovim prilikama u kojima se nalazimo sa rasutim administrativnim uredbama, sa zakonodavstvom, sa nekoliko strana, mi, gospodo, ne možemo ići drugim putem nego putem ovoga zakonodavstva kao prvim pokušajem za ispitivanje naše nacionalne harmonije, kao prvim pokušajem za ispitivanje naše nacionalne jedinstvene snage. Kad bi po principima i skrupulima demokratije glasao, ja bih glasao protiv ovoga zakona, ne vodeći računa o vremenu u kome živimo. Medjutim, kada računamo sa vremenom u kome živimo, mi moramo voditi računa — što rekao pok. Drašković — da ne čuvamo naše perje nego da primimo i izvesno žrtvovanje. Mi treba otvoreno da priznamo da mi politički živimo u jednome vremenu u kome sve više zaglušuju zdravi politički život i mišljenja, u jednom vremenu u kojem su se, nažalost, ispred oficijelnog Jugoslovenstva izgubili veliki i pravi propagatori jugoslovenske misli; kako pak moramo u pogledu opštinskog zakonodavstva žrtvovati nešto od svojih principa i skrupula, to mi, kao Narodna skupština, čineći te žrtve, s druge strane moramo tražiti kao naknadu od Kraljevske vlade da nam ona omogući slobodu štampe i da nam da mogućnosti da se u ovoj zemlji može otvoreno misliti i otvoreno govoriti i pisati bez ikakve cenzure koja je tiranija slobode. Sloboda štampe je odbrana svih drugih sloboda i odbrana svakog rdjavog delanja pa i od rdjavog zakonodavstva. U naknadu za te žrtve koje ovim podnosimo, mi smo u punome pravu da zahtevamo u težnji da što pre dodjemo do potpuno normalnog političkog života, da nam Vlada pruži jedan zakon o slobodnoj štampi. Tek tada kad budemo imali pravu i potpunu slobodnu javnost i slobodno raspravljavanje, onda ćemo imati slobodnu atmosferu i zdrav politički život za

sigurnu i naprednu budućnost, jer čovek je stvoren ne da bude slobodan i ne da se razjedinjuje nego da se sjedinjuje. Na taj način uspećemo da očuvamo ono što je stvoreno sa velikom krvlju i žrtvama, da ne bude nikakvih perturbacija i haosa u našem budućem političkom životu i spremićemo se za zdravu normalizaciju našeg političkog života, a zato je u prvom redu potrebno imati slobodu javnog mnjenja, kao što je za život potrebno sunce i vazduh.

Za naš politički život zakon o slobodnoj štampi jeste videlo, da bi znali kojim putem idemo. Inače bez slobodne štampe, bez kontrole javnog mnjenja, znači, ići po mraku, a kad se ide po mraku, najlakše se luta.

Sa ovim napomenama, koje sam učinio, izjavljujem, i ako nema u ovom zakonu, mnogih i mnogih demokratskih odredaba, glasaću za njega savesno i sa uverenjem, da ćemo iza toga biti u pravu da tražimo jednu drugu atmosferu, atmosferu slobode javnog mnjenja i javne kontrole, atmosferu poštenog rada, atmosferu slobodnog disanja, a i zdravog, određenog puta, kuda imamo da idemo. (Uzvići: Živeo!)

**Prešednik Dr. Kosta Kumanudi:** Ima reč, narodni poslanik Dr. Živan Lukić. (Pljeskanje poslanika Jugoslovenskog narodnog kluba).

**Dr. Živan Lukić:** Gospodo narodni poslanici, u odboru, i većina i manjina radila je svojski, da ovaj zakon bude što bolji; svi smo se trudili i objektivno izlagali svoja mišljenja, i stavljali primedbe na projekat, koji nam je Kraljevska vlada bila podnela, da tako dobijemo što bolji zakon. Ceo ovaj zakon izrađen je kao kompromis svih sedam pravnih područja, koja smo do sada imali po ovoj materiji.

U ovome zakonu ima jedna novina za srbijanske krajeve, a to je, što je ceo odbor bio raspoložen, (a to je prihvatila i Kraljevska vlada u čijem je prvobitnom projektu to bilo, samo je još bolje izmenjeno u Odboru), da se opštinskim službenicima obezbedi budućnost. Mi znamo, kako je u predratnim granicama Srbije opštinski delovodja bio slabo nagradjen, i odbor je to sasvim pravilno shvatio i uneo odredbe, kojima je njegov položaj popravio i penzijom mu obezbedio starost.

U odboru stavio sam primedbe još u načelnoj debati, da je neka materija rdjavo raspoređena. To je u Glavi III, gde se govori o organizaciji opština, a specijalno od § 25 pa na dalje gde je reč o opštinskom odboru. Tu su došli neki propisi, koji se ne odnose na opštinski odbor, nego se odnose na izbor, na glasanje, na sastavljanje kandidatskih lista i t. sl. Mi smo se bili svi u odboru sporazumeli, da se ta partija preradi, da se paragrafi drukčije rasporede a da paragrafi, koje smo inače usvojili, ostanu nepromenjeni, a da se samo rasporede tako, da se stvori jedna nova glava, koja bi sadržavala te propise o izborima i kandidatskim listama. I tako je bilo odlučeno, ali se, kad je već sve bilo svršeno u odboru to posle propustilo. I, gospodo, mi smo dobili opet danas taj zakonski projekat onako, kako je došao u odbor.

Gospodo, mi manjina odvojili smo se od većine na trima tačkama, a to je: što smo tražili da se izvrše u celoj zemlji opštinski izbori jednoga dana; što smo tražili mesto javnog glasanja da bude taj-

no i što smo tražili da kandidati za odbornike, a tu spadaju i, predsednici opština i članovi uprave, budu ljudi, koji će pripadati jednoj političkoj stranci. U ovom projektu predviđeno je, da se opštinski izbori imaju da vrše po naredjenju bana. Iz toga propisa izlazi da ban maže kad hoće da naredi da se izvrše izbori u njegovoj banovini, pa ne samo to, nego još može da naredi, da ne budu izbori jednog istog dana u celoj banovini, nego u pojedinim srezovima, pa čak može da naredi i kad će biti izbori za pojedine opštine u jednom srezu. Mi smo kazali da je takva odredba nezgodna naročito u doba, kad treba sprvoditi unifikaciju zakonodavstva. (Živo odobravanje).

Mi, gospodo, imamo jednu zemlju, i to treba da se oseti da u istini imamo jednu zemlju. Do sad smo imali sedam raznih pravnih područja, a danas imamo devet banovina, koje će odrediti kad će se u kojoj banovini, i kako izbori obaviti. Pa je li to, gospodo, unifikacija?! To nije unifikacija. (Glas: Ali tako hoće Vlada! — Žagor).

Izbori treba da se vrše jednoga dana, i stoga, da se vidi narodno raspoloženje u danom trenutku. Dakle, kad se izbori vrše u jednoj banovini, treba da se vrše i u svima drugim, istoga dana. (Žagor). Gospodo, ja kad sam govorio o tome propisu, ja sam kazao: valjda neće Kraljevska vlada, koja bude sprovođila te izbore, da skoncentriše svu svoju vlast, i sve svoje organe u jednoj banovini, pa kad se tamo svrše izbori, da ih onda premešta u druge banovine?! Ja ne verujem da bi tako nešto ma koja Vlada radila, ali se kaže: pa hoće se psihički da deluje na izvesna krajeve naše zemlje na ovaj način, što kad izvesna grupa ljudi dobije većinu opština u jednoj banovini, onda bi to imalo odjeka i uticaja i na druge krajeve, koji možda ne bi bili tako raspoloženi. Gospodo, kad bi vi tražili da na izbore izlaze političke stranke, kao što mi tražimo, koje bi obuhvatile sve krajeve naše zemlje, to bi se još moglo tako i da govori, ali ovako banovine medju sobom nisu nikakvom ideologijom vezane i onda otkud to, da će jedna banovina da se ugleda na drugu i da glasa ovako ili onako.

Gospodo, mi smo za tajno glasanje. O tajnom glasanju bilo je reči i prilikom pretresa zakona o izborima narodnih poslanika. Ali ako je tamo tajno glasanje bilo opravdano, ovde je još više opravdano, jer će još više biti nezgoda kod javnog glasanja po opštinama, pošto je tamo mnogo veći broj kandidata koji učestvuju na izborima.

Može se očekivati da će jedan narodni poslanik biti širokogrud prema svojim protivnicima koji su protiv njega javno glasali na izborima, ali je to malo teže očekivati od onog velikog broja ljudi koji su izabrani na opštinskim izborima. Šta se, gospodo, hoće javnim glasanjem? Hoće se da vlast, koja obavlja izbor, vrši pritisak ozgo. (Pored toga pritiska od strane vlasti dodje i onaj pritisak koji vrši poverilac nad dužnikom, pa onda ima i drugih odnosa po kojima izvestan broj ljudi stoji u zavisnosti od drugih). Ali sem ovoga pritiska ozgo mi znamo, gospodo, da postoji i pritisak ozdo, koji često puta može da bude i veći i snažniji nego li onaj pritisak ozgo. Primera za to imamo u prošlosti Kraljevine Srbije, kad su radikali vodili opoziciju. Onda je bilo javno glasanje. Radikali su činili 90% u našoj zemlji. Vlast je htela da im naturi ono što oni nisu hteli da prihvate i

onda dolazi otpor ozdo. To, gospodo, nije ništa ružno. To je sasvim opravdano, jer vlast ne treba da nameće većini ono što ona ne želi. Tadašnje vlasti nisu htele tako da rade i onda je došao otpor naroda ozdo i o taj otpor one su se razbile. Ali, pristalice vladinih stranaka plašile su se da glasaju za svoje kandidate, jer je glasanje bilo javno, a radikali su bili u većini. Dakle, gospodo, pritisak ozgo koji se ovim zakonom želi, može da proizvede i pritisak ozdo.

Gospodo, mi smo za političke stranke. Mi smo da narod preko političkih stranaka sam sobom upravlja. Narod treba da se organizuje u političke stranke i da tako organizovan dovodi na opštinsku upravu ljude u koje veruje, ljude koji imaju isto mišljenje koje ima narodna većina. U predratnoj Srbiji imali smo samouprave koje su bile na zavidnoj visini i naša najveća stranka, radikalna stranka čak je i svoj partijski organ nazvala imenom: „Samouprava“. Naš feudalni režim pao je još na Kosovu i Turci su posle izjednačili nekadašnje vojvode i sebre i tako mi, kad je došla Karadjordjeva Srbija, nismo imali one borbe, koje su imale druge države dok nisu srušile feudalni sistem. Ali radikalna stranka se godinama borila dok nije potpuno izvojevala samouprave i ostale političke slobode.

Bile su oštre borbe sve do 1903 godine do dolaska na vladu blaženo počivšeg Kralja Petra, Velikog Oslobodioca... (Slava mu!)... koji je dao najšire narodne slobode. Od tada je Srbija ušla u eru pravih demokratskih sloboda i stala u prve redove u Evropi. I mi smo zaista, gospodo, mogli da se ponosimo tim slobodama i našim samoupravama. Koliko je Srbija bila slobodoumna, to neka nam posvedoče naša braća i sugradjani Mojsijevci, koji su u Srbiji bili kao da su u svojoj sopstvenoj domovini, kao da su bili u Palestini. Nigde Jevrejima u svetu nije bilo bolje, nigde nisu bolje tretirani nego u predratnoj Kraljevini Srbiji. I oni su tu zemlju voleli, i oni su, kada je došlo vreme, ginuli za nju isto onako kao i Srbi. To svedoči da je naša zemlja, ta mala Kraljevina Srbija, bila zaista demokratski uređjena zemlja. I teško sada padaju nepravedni prigovori naše braće iz izvesnih krajeva, koji kažu kako smo mi, ovamo u bivšoj Kraljevini Srbiji, raspoloženi za neku hegemoniju, kako nećemo ravnopravnost, kako želimo da tlačimo svoju braću itd.

Posle rata, gospodo, kada je se stvarala Kraljevina Jugoslavija, mi smo iz predratne Kraljevine Srbije ušli sa takvim shvatanjima kako smo ga nasledili iz predratne Srbije. Ali pored naših političkih stranaka, došle su i druge stranke koje su stvorene na plemenskoj, verskoj i pokrajinskoj osnovi. Gospodo, da vidimo da li su oni imali razloga da se tako opredeljuju? Da li treba stvarati neke plemenske stranke u ovako jednoj zemlji gde su Srbi, Hrvati i Slovenci tri plemena jednog istog jugoslovenskog naroda? Svakako da je to pogreško uputiti naš politički život tim putem. Isto tako je pogrešno stvarati verske stranke. Mi smo u predratnoj Srbiji vaspitani po onoj izreci: „Brat je mio koje vere bio!“ (Uzvici: Tako je!) Za nas je glavno da su to naša braća jedne krvi i jednog jezika, a vera je privatna stvar svakog pojedinca i svaki neka veruje ono što je nasledio od predaka i ono što hoće. Ali, gospodo,

tu nedavno naš katolički Episkopat ustao je da brani veru i uneo veru u svakodnevni život, uneo u politiku, a mi, gospodo, i ako se ne razmećemo da branimo veru, i ako naročito to ne ističemo, mi veru držimo visoko, mi nju držimo u crkvi, a nećemo da je spustimo dole, na ulicu, u svakidašnji život, u svakidašnje političke borbe. (Uzvici: Tako je!) Mi držimo da mi onda veru bolje čuvamo i bolje poštujemo nego oni koji kažu da to čine. (Uzvici: Tako je i aplauz!)

Ni pokrajinske stranke nemaju razloga da postoje u toliko pre, što ta dooba po pokrajinama znači slabljenje države i, gospodo, to u toliko pre što smo baš juče saznali iz novina da je Mala Antanta promenila svoju fizionomiju i da su njeni članovi postali još bliži jedan drugome, još su čvršće stali jedan uz drugoga.

Pa kad mi stvaramo između naše države i prijateljskih država jednu takvu intimnu saradnju, da li je onda imalo smisla stvarati neke pokrajinske stranke i je li imalo smisla ovo što su pokušali naši punktasi van Parlamenta i ovi naši punktasi u Senatu i ovde u Skupštini. Kad se govori o Pan-Evropi, kad se Brijan trudio da stvori Pan-Evropu, pa zar mi ovu našu malu Jugoslaviju sa 14.000.000 stanovnika, zar nju da iscepamo na nekih sedam državnica!

Mi smo kazali da te stranke ne treba da postoje, mi smo ih osudili, mi koji smo ovde, i kazano je da se sada treba da stvaraju nove stranke koje neće biti na tim osnovima: verske, plemenske i pokrajinske. Ali, gospodo, s pravom sada nas narod može da pita: dobro, gospodo, zabraniste te stare stranke, a stvoriste li nove, dajete li nam nešto u zamenu; uzeste one male naše pokrajinske stranke, ali su one bile stranke i bile su organizovane, a što nam sada dastoste mesto toga? A mi, koji smo ovde u Skupštini i koji smo potpisali onaj proglas kada se stvarala J. R. S. D., možemo da pitamo Kraljevsku vladu, današnju, i to za to što u njoj ima članova glavnog odbora J. R. S. D., mi pitamo njih, a ne ministre koji nisu članovi glavnog odbora i koji nisu potpisali proglas, njih pitamo: šta su nam dali u zamenu kad su nas izveli iz starih stranaka? S pravom može to da se pita, jer se tražilo od nas da se politički život uputi jednim novim putem i mi smo poslušali njih, pa kad su preuzeli na sebe to vodjstvo, onda su dužni bili da stvore te nove organizacije.

Gospodo, Kraljevska vlada ima članova sa kojima kad privatno razgovarate vidite da su jugoslovenski orijentisani, da su ljudi koji iskreno žele da se stvori jedna snažna jugoslovenska organizacija, ali kad pogledate Kraljevsku vladu kao celinu, ona je potpuno neaktivna, ona ne radi u tom pogledu ništa, a ako nešto radi pojedinac to izgleda tako stidljivo, to tako rade kao da se nečega plaše kao da brane neku stvar ružnu pa se ženiraju što to rade.

Gospodo, u Kraljevskoj vladi ima članova koji su vredni samo u svojim resorima kao šefovi te grane u kojoj su, ali ja smatram da članovi Kraljevske vlade treba da vode politiku, a ne samo da budu šefovi svojih nadležstava, a mi tu politiku nismo videli od tih članova Vlade koji su članovi Glavnog odbora stranke J. R. S. D. (Dušan Živojinović prigrvara). I kad moj poštovani drug Dušan Živojinović primećuje što ja kritikujem Vladu, ja mu mogu da ka-

žem da je to bio jedan od glavnih razloga što smo izišli iz kluba, jer nismo hteli da se tu uparložimo i da nas svet pita: Šta ste se skupili tu Vas 300 pa niko ništa ne radi. (Dušan Živojinović: Nije baš tako!) Pojedinaca ima i oni rade, ali celina kao takva ne radi. (Vasilj Grdjić: Pa, radi se).

Gospodin Grdjić zna kako izgleda to kad se razvije jedna puna politička aktivnost u zemlji. Mi više od godinu dana, ova naša skupštinska većina, imamo punu vlast, pa zar ste osetili neki snažan pokret u zemlji? Nije se osetio. Bilo je sporadičnih pojava, ali nikako se jedan snažniji pokret nije osetio. A, gospodo, to bi bilo u interesu članova kabineta da se oslone na jednu snažnu političku organizaciju. Oni to znaju sigurno, ne bih ja to trebao da im kažem, ali vidite ne rade tako. Vidite povezane ličnosti sede po nekoliko meseci zajedno, pa kad se razidju onda idu na sasvim razne strane. Nema nikakve veze, nikakve ideologije koja ih spaja, nego su se slučajno zatekli, ministrovali ovako neko vreme, pa su posle otišli svaki za svojim mislima i za svojom ideologijom. Gospodo, mi smatramo da iz ovoga ovakvog stanja treba izići i stvoriti jednu snažnu organizaciju. Treba narod oduševiti idejama, treba narodu dati nešto i ja ću vam pružiti primer kako narod ume da radi kad se njemu da da radi, kako narod ume da shvati svoje zadatke sasvim pravilno i lepo. Vi svi znate koliko je muka bilo godinama u Južnoj Srbiji sa kačacima i komitama, pa kad je jednoga dana današnjem ministru g. Laziću došla na pamet srećna misao da dade narodu puške, onda je narod sam istrebio te neprijatelje zemlje. Gospodo, razvijte aktivnost u svima našim krajevima, u Hrvatskoj i svuda pa neće punktasi imati nikoga. Nego, mi ne radimo ništa, a oni koji rade imponuju svetu, a ne mlakonje i mlitavi ljudi. (Odobranje i uzvici: Tako je!) A oni iako nisu na pravom putu, iako su protiv zemlje, oni su energični, izgledaju čak kuražni, jer smeju da ustanu protiv jedne Kraljevske vlade, da rizikuju da budu internirani i da budu poslani u zatvor. Ta njihova aktivnost ne bi trebala da se uputi na tu stranu. Naprotiv, trebala bi da bude pozitivna, ali narodu imponuje kao energija i živa sila, jer niko ne može imponovati kad ne radi ništa, već sedi skrštenih ruku.

Narodne mase mogu da vode i pojedinci, ali u prvom redu treba da vode programi, jer pojedinci nestaju, umiru i nisu u stanju, ma kako bili snažni, da svojom ličnošću iskupe narodne mase u onolikom broju koliko može jedna organizacija sa svojim programom.

Izgleda kao da naši politički ljudi žele politiku ličnosti, politiku od danas do sutra. Sporazumevaju se ko će danas da udje u Vladu, a ko sutra; danas vodi jedna ličnost, sutra druga, a nikako organizacija.

Medjutim, gospodo, treba stvarati organizacije, jer su one garantija narodu kuda ide i za koga glasa, jer samo, ako imate političke stranke, znaćete ko će doći da upravlja opštinom a bez stranaka ne znate koji su ti ljudi, to je znak pitanja, to su ličnosti koje ne poznajete ili sasvim malo poznajete.

Kazano nam je: — Pa teško je uneti stranke kao ustanovu u zakon. Kažu stranke postoje faktički, one su snaga, ali do sada nisu bile unete u zakon, znalo se da one postoje, ali kad bi ih uneli u zakon



onda bi značilo da im poveravamo vršenje jedne javne funkcije. Pa neka je i tako. Zašto zatvarati oči pred stvarnošću? Neka se promene shvatanje. Zašto voditi zemlju u mrak? Zato što će da se promene shvatanja. Zato što se pre rata mislilo ovako. Nema materije koja se ne može staviti u paragrafe. Neka se samo da nama mi ćemo da napišemo te paragrafe, pošto se smatra da je to teško. Samo tako ćemo znati, ako političke stranke izadju na izbore ko će da dodje na čelo opštine.

Govorilo se mnogo u odboru kako su opštine ekonomske jedinice. Ne misli se ili ne želi da budu političke jedinice kakve su bile u predratnoj Srbiji. Kako god se pričalo one će biti političke jedinice, svaki će političar želiti da u opštini sede njegovi ljudi; (D. Živojinović: Pa i vi želite!) naravno, samo je razlika u tome što mi iskreno kažemo šta želimo, a drugi ne nego kao da se nečega stide.

Gospodo, vidite da smo mi bili u pravu kad smo povelu borbu u velikom klubu, vi vidite da smo imali pravo što smo izašli da se jedanput oslobodimo torture većine, koja sama neće da radi a ne da ni drugome da radi; mi smo bili u pravu, jer su, vidite, došli punktaši, prvo van Parlamenta, a sad su došli i punktaši iz Parlamenta i Senata. I verujte da je njih dočekala jedna snažna nacionalistička stranka, koja bi bila izrazito nacionalistička, koja bi se pobrinula za sredjivanje ekonomskog stanja u našem narodu, ja verujem da bi se oni malo promislili i ne bi se rešili tako lako da ustanu. Ali oni vide sa ove strane neaktivnost i neorganizovanost pa im je lako bilo da ustanu. Ali za naše prilike, za naše doba u kome živimo, teška je ova pojava da zemlju treba braniti od neprijatelja s polja, treba je braniti od neprijatelja iznutra, ali je treba braniti i od bivših ministara i sad senatora i narodnih poslanika. (Pljeskanje i uzvici: Tako je).

Gospodo, mi na žalost vidimo ovo. Dok je jedan izvestan gospodin Ministar, on je za centralističko uređenje države, on je za državno jedinstvo, ali čim izidje iz Vlade, on ode u šumu i odmetne se u kačake. (Pljeskanje. Jedan glas: Nikić nije!)

Gospodo, ja ne mogu da govorim u ime g. Nikića, jer on nije iz moga kluba. To mu vi kažete šta mislite. Gospodo, ja držim da nema dva morala: jedan u politici a jedan u privatnom životu. Moral je za sve odnose i za sve situacije jedan. Ne može da se dopusti, i to treba oštro osuditi, da ljudi koji su upravljali ovom zemljom i sada su ministri u penziji, ustaju protivu zemlje, da izmišljaju sada federativno uređenje države i dele naš na tri naroda. Kako ćete njih da suzbijete, gospodo? Ako mobilizujete narod, ako narodu date snažnu nacionalnu parolu i ako narod vidi da se mi brinemo za njegovo ekonomsko poboljšanje, tada ćete imati istu situaciju kao onda, kad je narod u Južnoj Srbiji dobio brzometke pa istrebio kačake. Tako će i sada narod politički da istrebi punktaše. Gospodo, ove naše generacije su te sudbine da su morale na svojim plećima da ponesu mnogo. One su ratovale, a sad opet imaju da brane zemlju da ne preovlada uticaj destruktivnih elemenata. Gospodo, ja uvek kažem: ja sam optimista i ja verujem da će zemlja iz svega ovoga da izidje, jer naš narod ima zdrav smisao, jer je naš narod pozitivan, jer je on dobar domaćin. Neće naš narod da rastura ovu

zemlju i da pravi sedam malih država. To mogu samo da pričaju oni kako imaju za sobom narodne mase, ali to naš narod neće nikako da prihvati. Oni samo stvaraju rdjavu sliku o sebi kao ljudima i političarima i čine rdjavu uslugu zemlji u inostranstvu. Široke narodne mase, gospodo, su domaćinski upućene. Naš narod kupuje njivu po njivu i to se smatra za pravo domaćinstvo, a onaj ko prodaje njivu po njivu, smatraju za raspikuće. Isto tako i ove ljude, koji hoće od jedne lepe zemlje da naprave sedam zemalja, smatraju za rasipnike. Ja verujem u snagu naše zemlje pored ostaloga i zato što stižu nove generacije. Ovi ljudi koji ne mogu da izidju iz „istoriskih individualiteta“, koji žive još u staroj istoriji i ne mogu da se snadju u snažnoj Kraljevini Jugoslaviji, sići će sa pozornice, jer ne zaboravite, gospodo moja, da sada imaju već 20 godina starosti deca, koja su 1918 imala samo 6 godina starosti, i koja nisu učila austrisku osnovnu školu i nisu zapamtila Austriju. Te nove generacije kad počnu da postaju predsednici opštinskih uprava, odbornici i narodni poslanici, onda će to pitanje punktaša potpuno da se skine sa dnevnoga reda. (Cuje se: Tako jel) Čak će se te nove generacije čuditi otkuda su se našli ljudi da tako nesrećne predloge čine i da tako nesrećno misle o svojoj zemlji.

Ali, gospodo, dokle te generacije ne prihvate, mi moramo čvrsto da držimo i da pokažemo da tu nema razgovora, da tu nema kompromisa. Zato sam ja prošli put kad je bilo reči o zakonu o izborima narodnih poslanika kazao: „Mi onima koji nisu za državu ne damo da se kandiduju. Što da se ja s njima razgovaram u rukavicama, nego ću da im kažem: Ko nije za državno jedinstvo, ko nije za zemlju ovakva kakva je, ne može da se kandiduje. (Tako otvoreno treba da govori i Kraljevska vlada pa makar pri tome i poginuo neko od Ministara, kao što je poginuo pok. Drašković, a ako je nekog od njih strah neka ostavi Ministarski položaj i neka ide kući). Na završetku ovoga govora hoću da istaknem da oni čine jedan strašan greh prema svojoj zemlji. Oni punih 14 godina jednako diskutuju politička pitanja: da li smo se ujedinili ili se nismo ujedinili, da li smo za centralizaciju ili za decentralizaciju itd. To je čista danguba. Oni jednako ističu politička pitanja; a gospodo, politička pitanja za široke narodne mase ne postoje, ona su likvidirana. Ujedinili smo se i to je svršena stvar, nego treba ekonomska pitanja staviti na dnevni red. To je naš zadatak i zato smo došli u Narodnu skupštinu. Mi nismo došli u Narodnu skupštinu da razgovaramo o jedinstvu, centralizaciji, federaciji i t. slično, nego da lečimo ove ekonomske nevolje u koje je naš narod zapao. Ne varajmo se, treba da gledamo stvarnosti u oči pa ćemo videti kakva je situacija u našoj zemlji. Ta gospoda su veliki grešnici, jer svojim punktacijama i federalizmom prave utisak u inostranstvu kao da se ova zemlja ljulja, kao da stoji na staklenim nogama. Potrebno je, međutim, da inostranstvo veruje da smo mi snažni kao što u stvari i jesmo, jer inače niko neće da donosi svoje kapitale sa strane i plasira ih ovde ako veruje da će ova zemlja da se izdela na sedam državica. Teško je to reći, ali izgleda kao da punktaše obuzima neka večita želja da nanovo budu Ministri. Ako je tako onda svi da idemo da molimo da budu Ministri

samo neka čute. (Odobranje: Živeo!) Gospodo, eto zašto mi i u ovome zakonu o opštinama tražimo tajno glasanje koje je nešto što je sastavni deo demokratije, kao nešto bez čega se demokratija ne da zamisliti. Gde god postoji demokratija postoji tajno glasanje. Mi tražimo i pripadnost stranci. Ko ne pripada stranci ne može da se kandiduje, a između više njih koji se kandiduju neka se narod slobodnim glasanjem opredeli za koga hoće. Zašto da ga tutorišemo? Kad ima više kandidata koji su za monarhiju, za državno i narodno jedinstvo, onda neka se narod slobodno izjasni koga hoće. Zato smo mi za stranku i za tajno glasanje. Dakle, gospodo, iz tih razloga mi smo se odvojili u odboru i ja izjavljujem, u ime mojih drugova i moje, u ime grupe kojoj imam čast da pripadam, da ćemo glasati protiv.

**Potpredsednik Dr. Avdo Hasanbegović:** Ima reč narodni poslanik g. Dr. Oton Gavrančić.

**Dr. Oton Gavrančić:** Gospodo narodni poslanici, ja spadam u onu generaciju koja je imala sreće da neposredno od velikog vladike Štrosmajera nauči da smo svi mi Južni Sloveni jedan narod. (Pljeskanje i uzvici: Tako je!) Veliki biskup, dopustite mi da to pročitam, kazao je to ovako: „Jedinstvo, sloga i ljubav našeg naroda bila mi je i jest mi i sada jedina i najveća želja na ovome svetu. Ja sam za to jedinstvo za tu slogu i ljubav vazda mislio i radio. Za to su me mnoge sudili i osudili, za to jedinstvo našeg naroda biti pripravan sam i svoj život da žrtvujem. Od Boga je i od prirode da smo jedan narod i da nam jedna te ista budućnost pretstoji. Narod nam je siromašan, biju ga teške nevolje, ali svemu će se pomoći ako dodjemo do sloge i ljubavi, i ako dodjemo do jedinstva. Svemogući večni Bože, smiluj se moje dobrom narodu i ujedini ga“.

To su reči biskupa Štrosmajera. (Glasovi: Slava mu!)

Poštovana gospodo narodni poslanici, ova generacija kojoj ja pripadam smatrala je pre rata uvek jedinstvo naroda kao osnovni cilj svoje političke orijentacije. Ona je rasla, ona je živela s tom ideologijom, ona ju je nosila u sebi i stremila je i nastojala na tome da što više pripomogne da dodje do narodnog ujedinjenja. I sada kada smo besprimernim žrtvama i naporima to ujedinjenje stekli i kad smo se oslobodili, sada toj generaciji opet stoji ova ista osnovica, opet ova ista orijentacija joj kategorički zapoveda da u pitanju narodnog jedinstva i dalje izdrži i istraje, jer je samo u tom narodnom jedinstvu osigurana narodu lepa i sigurna budućnost. Ne možemo mi, gospodo, na ovoj vetrometini, gde se ukrštavaju interesi Severa i Juga, Istoka i Zapada, ne možemo mi opstati, ne možemo da očuvamo svoju vlastitu individualnost ako ne budemo ujedinjeni, ako ne složimo sve svoje sile da budu garancija te naše vlastite snage i sile, garancija za našu vlastitu budućnost. To su razlozi, gospodo moja, radi kojih politika moje generacije i mene samoga bazira uvek na misli narodnog jedinstva i prema toj misli se ravna na svakom političkom koraku u svima pitanjima. I za to, gospodo, ja mogu ovde ukratko da izjavim da se u potpunosti slažem sa onim što je danas pred podne izneo naš poštovani drug g. dr. Grga Andjelinović. Ja bih samo hteo da nešto dometnem onome što je on kazao. Gospodo, naši drugovi g. Preka i nje-

gova četiri druga u svojoj deklaraciji vrlo su lepo upozorili one naše punktaše i deklaratore koji nisu zajedno sa nama, oni su ih lepo upozorili da je narod plebiscitom rešio da želi monarhijski oblik vladavine u našoj zemlji. To je sadržano u njihovoj današnjoj deklaraciji.

Preka i drugovi zaboravili su, da je narod istinu plebiscitom kad je odobrio politiku Stjepana Radića, zabacio i misao federacije, jer Stjepan Radić nikad nije bio federalist. Ni u svojoj ranoj mladosti, pa ni onda kad se odvojio od nas i kad je svoju politiku bazirao na staleškim seljačkim interesima, pa ni onda Stjepan Radić nije hteo federaciju. On je dobro znao da se federacijom ne može ukloniti hegemonija. To je najjača i najveća zabluda. Najbolji dokaz za ovu moju tvrdnju je Nemačka carevina, gde Kraljevina Bavarska, koja je imala svoga Kralja i svoju vojsku i svoju diplomaciju, ipak sve od 1871 godine do danas nije prestala da se tuži na Prusku hegemoniju. Ako su gospoda mislili da će im federacije poslužiti kao lek protiv hegemonije onda su na sasvim pogrešnom putu. Stjepan Radić kazao je, da su Hrvati razasuti po celoj teritoriji države i da u dve pokrajine sačinjavaju većinu, a u nekoliko pokrajina sačinjavaju manjinu, i on kao političar tražio je za to da svaki Hrvat glasa i svoju kuglicu stavi na jednu i istu političku tezuluju i da tako pet miliona hrvatskih stanovnika koji daju glasače, da sa svojim glasovima u jednom jedinstvenom političkom telu spreče svaku hegemoniju, ako bi bilo za nju prohteva. I tako i sa gledišta Hrvata nema boljeg leka protiv hegemonije, nego u jednoj jedinstvenoj državi u jednoj samo političkoj reprezentaciji gde se u punoj meri meri snaga naroda. Ja sam želeo da istaknem radi onih koji nisu ovde a koji se zanimaju sa idejom federacije, da se hegemonija leči samo političkim oružjem, a ne državno-pravnim konstrukcijama. Ako sam kazao da mi želimo ujedinjenu državu, nisam kazao da sam ja za jedan kruti centralizam. Zbog toga se slažem sa onim što je kazao g. Andjelinović, da mi treba da imamo dekoncentraciju administrativne vlasti i da izgradimo samoupravu i u banovinama, pa će to biti najbolji lek i protivu hegemonije, ako bi se ona negde i htela da uspostavi.

Ovde u ovoj deklaraciji ima i jedan dio koji govori o raznim gravaminama i zbog toga što se ima prigovoriti političarima oni povlače konzekvence i rešavaju se da promene samu strukturu države. Tu bi želeo da vam nešto kažem iz naroda. Ja sam o ovim punktacijama razgovarao sa seljacima na zborovima koje sam održao u mesecu januaru. Kada sam o tom pitanju govorio hrvatskim seljacima, onda su oni meni odgovarali ovako: Ima toga da negde ne valja opštinska uprava. Ali nećemo zato validati menjati opštinski zakon, nego ćemo promeniti samo opštinsku upravu. Seljak dakle neće da bude federalista, nego želi samo da promeni Vladu, ako ona ne valja.

Ja sam spominjao malo čas Radića, pa bih želeo opet da se vratim na to. Radić je pre smrti rekao dve stvari, rekao je: „Bojim se za državu!“ i rekao je: „Kralji i narod!“ Ovaj strah za državu koji je nega obuzeo, taj strah nije bio utemeljen u tome što se on bojava i priblijavao da će hrvatski seljak ostaviti državnu misao; on se, gospodo, bojao da će često puta na tričavim razlozima, na neznatnim razlozima, na tričavosti da se cepamo i da se borimo; on se je toga bojao, jer je znao da će njegovom smrću nestati

onog autoriteta, koji je tamo do onda rukovodio politikom i da se neće lako naći adekvatna zamena. I sad, gospodo, on je imao pravo, jer vidite prvi korak g. Mačeka, politički korak jeste politička izjava njegove punktacije. U njima on ide u federaciju i na ovom prvom koraku je ostavio onoga čoveka za koga je govorio, a i još danas govori, da je njegov neumrlji vodja. Na prvom političkom koraku, on je ostavio političku koncepciju koju mu je dao Stjepan Radić. To isto čine i g. Preka i drugovi, koji su takođe bili saradnici Radićevi. I oni ga sa današnjom svojom deklaracijom, evo, ostavljaju. Dakle, Radić je imao pravo kad se je bojao za državu, jer sve te stvari, sve te punktacije, deklaracije, biskupske poslanice, i kako se još zovu, sve to zajedno ima jedno delovanje, da slabi unutrašnju snagu države, slabi i prema inostranstvu našu snagu a to je znao i za to se je Radić sa pravom bojao za državu. Medjutim, ja sam malo pre rekao bio sam u hrvatskom selu i ja se ne bojim da će ikada hrvatski seljak poći tim putem. On će uvek ići za državu, jer mu ona osigurava opstanak i napredak.

Gospodo moja, to sam hteo da kažem osim onoga što je rekao moj prijatelj Grga, a sad bi hteo reći i dve-tri reči o opštinskom zakonu. Ja ga, kažem, ovde, prihvatam u celini za podlogu a gde budem imao prigovora ja ću to učiniti u specijalnoj debati. Imam naročito da progovorim što princip samouprava nije bio proveden. A naročito imam da prigovorim što nije iz naših hrvatskih opština uklonjena anomalija, da te općine imaju da svršavaju četiri petine državnih poslova pa su općinske uprave skupe, i da prema tome narod u našoj općini doprinosi više nego u Sloveniji i Dalmaciji za svršavanje državnih poslova. Po ovome zakonu, uzima se do duže obzira, u jednom paragrafu, uzima se obzir na one poslove koji će u buduću biti zakonom kojim predati opštinama i rečeno je da se ujedno sa tim zakonom ima postarati za pokriće troškova. Ja ću ovde tražiti, gospodo, iz principa jednakopravnosti ili jednakog postupanja sa svima, da se donese jedna ustanova, koja će ustanova bilo skinuti te poslove sa opštinskih ledia ili naći pokriće iz državne kase.

Gospodo, ja sam u odboru predložio takodje da se ženama da u opštinama ograničeno pravo glasa. Žene su, moja gospodo, gospodarile za vreme rata i one su, bar u našim krajevima, dokazale da su dorasle situaciji, jer su one uspele da izvuku seoska gospodarstva iz dugova u koja su ona bila zapala. Ako žena samostalno upravlja seoskim dobrom, ja mislim da je pravo da se toj ženi da pravo glasa, kad to isto pravo ima i njen sluga, te da ona ima više interesa za opštinu nego n. pr. koji bezkućnik koji nema nikakvog imanja. Ja nalazim da je isto tako pravo da trgovkinja koja vodi samostalnu trgovinu i žena zanatlija koja vodi zanatsku radnju, da treba da imaju pravo glasa iz istih razloga, a isto tako žene koje su svršile srednju školu i plaćaju porezu. Ja ću to potanko obrazložiti u specijalnoj debati, a ovdje samo te principe nabacujem.

Ja sam malo pre kazao da žalim što i u drugoj molbi ne predviđamo samoupravu, i time sam mislio na onaj oblik samouprave kao što ih je poznavala naša uprava u Hrvatskoj i Dalmaciji, gde su županijsko osnovno zemaljski odbori bili druga instancija po opštinskim pitanjima. Ja ću da vas upozorim na to da po ovo novom zakonu, koji treba da pri-

mimo mal ne u svakome pitanju zadnju reč ima resorni ministar, a čuli smo iz vladinog programa da se želi proširiti kompetencija banovina bar do takve mere, da im se prepusti potpuno briga o opštinama. No to će trebati misliti, kad se bude donosio zakon o proširenju kompetencije banovinama. Pa ako se to ovim zakonom ne učini i ostane tako isto stanje i prilikom donošenja zakona o banovinama, onda će se morati doneti novela ovome opštinskom zakonu.

Treća je stvar, gospodo, način kako se bira predsednik opštine. Dve su mogućnosti: da ga bira narod direktno i drugi je način da ga bira opštinski odbor. Držim da je ovaj drugi način, da ga bira opštinski odbor skopčan sa mnogo manje teškoća nego li da ga bira direktno narod. To je jednostavnije i moguće je da se mirno kroz tri godine vlada.

Što se tiče gospodo, ostalih manjih zameraka ja ću biti slobodan pa ću to rezervisati za specijalnu debatu, a ovde ću samo toliko kazati da ću glasati u generalnoj debati za ovaj zakonski predlog. (Odobranje).

**Potpredsednik dr. Kosta Popović:** Ima reč narodni poslanik g. dr. Dragutin Perko.

**Dragutin Perko:** Gospodo narodni poslanici, nisam mislio još juče da će danas biti tako odlučan dan, za obostrane naše odnošaje, to jest da ćemo danas imati debatu, o tako dalekosežnom problemu, kao što je narodno i državno jedinstvo sa jedne strane, i deobu našeg naroda sa druge strane. Nakon 14 godina zajedničkog života u miloj našoj zemlji, koja ide od Triglava do Dievdjelije, došli smo do toga da t. zv. prvoklasni političari, stavljaju na dnevni red veliko pitanje, jesmo li mi jedan narod, jesmo li jedina država, treba li da živimo zajednički ili da se razdijelimo i da se parcelišemo na male državne čestice i pokrajine.

Gospodo moja, ovakove čestice su za jednoga čoveka, koji malo šire misli, zaista nepogodne, jerbo svaki zna, da danas i u obrtu i u fabrikama i drugim velikim skupovima samo se gleda da se sve sjedini, sa više udruži, da bude velika moć i sila zajednička, kad mi danas dolazimo do toga, da pitamo opet, ne bi li bilo bolje da se razjedinimo. Ako imadem celu šaku u rukama neću je izrezati na prste, nego ću držati celu šaku u ruci. Gospodo moja, onaj položaj koji su gospoda ministri imali u predjašnjim vladama, i onaj položaj koji neka gospoda sada imaju u Vladi, jako su slični, različni su samo po tome da potonji imaju vlast. Mi smo juče čuli deklaraciju, t. j. čitali, a danas smo je čuli; pa da pitamo od onih glavnih ljudi, koji su ovu deklaraciju nama servirali, koji su oni i šta su? Pitajmo mi i one koji su danas u prvom redu, ustali protiv toga u debatama, videćemo, da su jedni koji postavljaju pitanje i drugi koji su počeli da ga brane, biv. ministri, ima ih osam. Jedan je g. Švrljuga, drugi je ovaj, treći je onaj, i t. d. Svega ih je osam, ja sam ih nabrojio. Sve gospoda velike karijere.

Gospodo moja, danas su pale ovde reči na pojedine ličnosti ove gospode i karakterizirao je jedan gospodin ministar drugoga, da je on ovakav, onaj da je pre bio takav a danas ovakav, da je promenio svoje mišljenje i svoj smer politički i državni. Gospodo moja, ja znam samo jednoga od glavnih potpisnika, koji se juče deklarirao kao veliki prijatelj seljačkog naroda a veliki je bankar nekad bio, doduše

tako je uspeo, da je meni ovde kazano u čaršiji: Od Kosova do Švrljuge veće nesreće za državu nije bilo! (Smeh.) Imade pet stoleća, kažu, da nije našu zemlju takova nesreća trefila kao onda, kad je on bio ministar! Dakle, gospodo, ja se u te stvari ne razumem, jerbo nisam bankar, ja znam samo to, da su na ovom velikom pitanju: Da li ćemo mi ostati jedinstvena država i jedinstveni narod i da li ćemo se rasparčati, u glavnom, sudelovala gospoda ministri, koji su bili ranije ministri i sudelovali u vladama.

Sad, gospodo moja, ja mislim, da mi možemo reći, da i jedni i drugi greše: i oni, koji su bili na vlasti i neki, koji jesu na vlasti, jerbo se ne drže one stare latinske poslovice: „Salus rei publicae suprema lex“. To je glavna svrha, to je glavna zadaća naša, da mi branimo državu, da mi držimo našu državu moćnu, jaku i ujedinjenu. Gospodo moja, ja Vam mogu kazati iz iskustva, a Vi ste skoro svi, koji ste ovde, stari ratnici, pa znate, da sjedinjenim silama se dade nešto napraviti, a razdeljenim silama bogme slabo i malo. Narodna poslovice kaže: „Sloga stvara mnoge stvari a nesloga sve pokvari“.

U skupštini 1928 godine niko nije znao kuda vode napadi na načela jedinstva i ujedinjenja, ali videli smo, da je na koncu konca, naš Uzvišeni Kralj, kad je šestog januara izdao Manifest, znao tačno što hoće, i mi smo to trebali provesti. Dakle kao što vidite, na nami je krivnja, što nismo umeli ono, šta je On htio, da uradimo. Nije vreme sada, gospodo, da se mi pitamo: jesmo li mi jedan narod, jesmo li mi jedna zajednica, ili šta smo. Pustimo mi sve te političke probleme na stranu, nego treba mi svi ovde složno da radimo na onome, što našoj zemlji najviše treba. Naš narod treba da se ekonomski bolje sredi, a njemu je deveta briga, hoće li to biti ovako, ili onako uređeno, jer on zna da u ovoj jedinstvenoj državi, on ima najveću vlast, ima svoju sreću, i ima jakost.

Gospodo, još jedna mi je stvar malo čudna, a to je, da od onih osam ministara, koje sam napomenuo, svi su bili prečani. Čudnovato je da baš ni jednog Srbijanca tamo nema da se javi. (Žagor i graja.)

Dozvolite mi još nešto da progovorim iz prakse. Gospodo moja, kaže se, da se sa malim sredstvima može upravljati velika država, ali, gospodo, dešava se da se ta mala sredstva katkad puštaju iz vida i sve pokvare. Gospodo, pitamo se, zašto su ove punkcije baš sad izašle, i da li su tu bili samo politički motivi za njih? Ima li sem političkih motiva i kakvih drugih, da se ugrabe, na primer, neka vlast, i tome slično, ili ima kakvih drugih stvarnih razloga, koji govore protivu vlade, da narod vidi kako je za nje-ga ovo ili ono nezgodno.

Ako mi dozvolite, gospodo, ja ću ovom prilikom da spomenem jedan primer o samome sebi. To je istina sitna stvar, ali ponekad i od tih sitnih stvari, proizlaze velike stvari. Evo šta je bilo. Ja sam, gospodo moja, bio nacionalni oficir. Služio sam u austriskoj vojsci za vreme celoga rata, pa, iako sam tri puta bio ranjavan i šesnaest (16) meseci ležao u bolnici, nisam ni jednu dekoraciju dobio. Dakle to je jedna sitnica, ali karakteristična za me, ali da vidite dalje. Kad je došao prevrat, ja sam bio jedan od prvih od oficira Hrvata, koga je Narodno veće pozvalo u Zagreb, i ja sam bio odredjen od strane Narod-

nog veća da još onda, dok je Makenzen bio u Sremu, da predjem preko Save u Srbiju. Ja sam prvi bio nosilac vesti ondašnjoj Kraljevskoj srpskoj vladi, i našem Kralju, tadašnjem Prestolonasledniku, šta je hrvatski narod odlučio 29 oktobra 1918 godine. Ja sam 4 novembra prešao kod Šapca u Srbiju, podneo sva potrebna izvešća, i kad sam svršio svoju misiju, ja sam se vratio živ i zdrav natrag. Sa kakvom sam radošću u Srbiji ja bio primljen, kako od naroda, tako i od Kraljevske vlade, to je, gospodo, neopisivo, to se više ne može iskazati.

Posle toga otišao sam kao komandant u Varaždin prvo, pa onda kao komandant Medjumurja, pa Prekomurja. Ja sam uredio celu civilnu upravu i sve organizovao. I kad sam bio na vrhuncu slave i predložen za Karadjordjevu zvezdu, ja sam bio bačen u penziju. Sad nisam imao ni platu ni penziju. Ja kažem sitna je to stvar, ali je učinila u onim krajevima silan dojam, — nepovoljan! (Čuje se: Što nisi otišao u opoziciju?) Nisam išao u opoziciju, ostao sam ono što sam bio, meni nije ni to smetalo, ali ima mnogo ljudi koji to uzimaju za vrlo tragično, i pripovedaju šta su gospoda sve napravila, pa kad se to dogodi drugome, trećem i t. d. ispada da se progone. Kad zaista radi ovaj ili onaj, i na koncu, ajde na stranu, a dodje onda drugi neki bog zna kakav nije zgodno. Danas se te stvari iskorišćuju i usled toga bilo bi dobro da Kraljevska vlada malo pripazi na ovakve pojave i na psihozu ljudi, tako ja mislim. Da li je mala zatvorena zagrebačka klika napravila prva tu punkciju? (Čuje se: Nije!) Skoro da je iz Zagreba, i ni jedan nije među njima koji je prepatio nešto od države, koji je bio zastavljen od države, nego ako — onda od nekoga ministra ili činovnika. Ni jedan od njih koji su tako nezadovoljni sa strane države nije pretrpeo ništa. Ja sam bio, gospodo, gladan kad sam pošao u penziju, jer nisam imao ni penziju ni platu niti kakvog imetka, išao sam 6—7 meseci u belim hlačama po Čakovcu. I moja pok. supruga držala je časove da bi se ishranili. Pa ja se nisam pokolebao i idem dalje mojim pravcem i gradim moju Jugoslaviju. (Pljesak i uzvici: Tako je!) Nisam pitao je li ovo pravo ili nije pravo. Ljudi koji su od ove Jugoslavije imali samo dobro, bili na veličini i poziciji, pa čim su je izgubili oni odmah protiv. (Smeh i pljeskanje.) Ne može to ovako. (Uzvici: Tako je!)

Ja i moji drugovi stojimo na tom stanovištu da idemo onim pravcem koji smo uzeli prije i posle 6 januara i kojim smo izašli u izbore i mi taj pravac držimo i na tome stojimo i padamo. (Uzvici: Bravo.) Bez obzira je li onaj gospodin ili drugi zadovoljan ili nije.

Mi mislimo sigurno, svi moji prijatelji, moji uži saradnici i našem Klubu da nećemo ništa napraviti čemu bi se mogao neprijatelj veseliti. (Uzvici: Tako je!) Mi stojimo na tome da naša velika zajednička domovina mora biti jedinstvena, naš narod jedan i kao takvi mi smo 14.000.000 sigurno jači nego oni. (Burno pljeskanje i uzvici: Tako je!)

Manifest od 6 januara neka nadalje bude nami i vami putokaz kojim mi i naši prijatelji idemo i koji nam je propisao naš uzvišeni Kralj. (Tako je! Živeo Kralj!)

Time bi završio moj politički govor a sad da kažem nešto o našem slavnom Medjumurju kako se

tamo u opštinama oseća dosadanji zakon o opštinama i da mi želimo da bi se to malo popravilo.

Mi imamo jedno jako loše stanje u našim opštinama, i to loše stanje poglavito radi toga, jer nam se ne biraju naši činovnici, blagajnici i beležnici po volji naroda i po zaslugama, nego po čefu i predlogu jednog činovnika, koji katkad ove ljude i ne pozna. Ja imam granični front od Donje Dubrave pa gore 60 km. uzduž Mure. To je, gospodo, težak posao i za beležnika i za blagajnika. Usled toga ja bih molio da kad se budu utvrđivale tačke zakona koje govore u razmeru u koliko sme i može jedan opštinski načelnik i beležnik da ide na ruku narodu, neka se uzme u obzir da mu može dati takva uverenja, koja su za njega nužna, da on ne mora za svaku sitnicu da ide 30 km. kod sreskog načelnika, a ovaj ga šalje komesaru, pa ovaj graničnoj trupi, kad polazi na granicu onda mora da vidi da li ima uverenje, potvrdu od sreza i od žandarma i od finansa, i kad je došao na granicu kaže mu se: Stoj, imaš uverenje

od veterinara, da ti je krava zdrava? — Nemam. — Marš natrag. Pre no što dodje na njivu on ima pet puta da prodje kroz „stoj“, i ako ne dobije onu cedulju, toga dana on ne može orati, a od propisa raznih taj čovek ne može da se makne. Zato bih molio da se ovo najnužnije za naše seljaštvo daje kod opštine, jer opštinski poglavar i beležnik to su povjerljivi ljudi i mogu prosuditi da li je toliko dotični pouzdan da može svoju njivu orati. (Miloje Sokić: Što ne pomeri malo granicu?) Ja sam je bio pomerio za nekih 60 km. ali dodjoše neki pametni pa je povukoše ova-mo. (Aplauz i odobravanje).

**Potpredsednik dr. Kosta Popović:** Sa vašim pristankom zaključujem današnju sednicu, a za narednu predlažem sledeći dnevni red: Produženje pretresa o zakonskom predlogu o opštinama. Prima li Narodna skupština? (Prima) Današnju sednicu zaključujem a sutrašnju zakazujem u devet sati pre podne.

Sednica je zaključena u 7 časova.

## PRILOZI

### Gospodine Pretsjednici,

Čast nam je u privoju pod ./. podnijeti zakonsku osnovu o zabrani djelovanja t. zv. Družbe Isusove (Societas Jesu) na teritoriji Kraljevine Jugoslavije i zamoliti Vas

da izvolite tu zakonsku osnovu predložiti Narodnoj skupštini na protres.

U Beogradu, 4 februara 1933 godine.

Dr. Oton Gavrančić s. r.

## PREDLOG ZAKONA

### O ZABRANI DJELOVANJA REDA T. ZV. DRUŽBE ISUSOVE (SOCIETAS JESU) NA PODRUČJU KRALJEVINE JUGOSLAVIJE.

#### § 1

Redu Družbe Isusove (Societas Jesu) zabranjuje se nastamba, zadržavanje i djelovanje na cijelom području Kraljevine Jugoslavije. Ni red kao pravno lice ni pojedini njegovi članovi ne imaju prava od dana stupanja na snagu ovoga zakona da se zadržavaju ma u kom mjestu Kraljevine.

#### § 2

Onim članovima reda, koji su jugoslavenski državljani opredjeljuju se kao mesto stanovanja otok Vis, ako ne žele iseliti se.

Ono lice, jugoslavenski državljani, a pripadnik reda Družbe Isusove, koji se na temelju ovoga zakona iseli, neće imati više prava da se povrati u zemlju, kao da je inostrani državljani.

#### § 3

Članovima zabranjene Družbe Isusove Jugosl. državljanima ne dozvoljava se zajedničko stanovanje ni na otoku Visu, već imaju svaki za sebe da žive, baveći se bilo kojim poslom. Oni ne mogu da steknu nikakvim pravnim poslom ni među živima, a niti za slučaj smrti nepokretnu imovinu.

Zateče li se 48 sati poslije stupanja na snagu ovoga zakona, ma koji član spomenutog u § 1 reda unutar granica države, odnosno, jugoslavenski državljani, a član reda izvan granica otoka Visa biti će kažnjen radi policijskog prestupka do 30 dana zatvora i poslije održanja kazne stražarno prebačen preko granice, odnosno na otok Vis.

#### § 4

Zatoče li se na području Kraljevine odnosno izvan

otoka Visa poslije vremena naznačenog u § 3 ovoga zakona, bilo koji od članova reda Družbe Isusove da izvršuje, bilo kakovo erkvono ili građansko djelovanje, biti će kriv prestupa i kažnjen do 5 godina zatvora i poslije održanja kazne stražarno prebačen preko granice odnosno na otok Vis.

#### § 5

Prostorno nadležne prvostepene upravne vlasti popisati će čim ovaj zakon stupi na snagu cijelu imovinu nepokretnu i pokretnu redu Družbe Isusove. Ovu će imovinu unovčiti javnim licitacijama. Utržak uložiti će korisnosno kod Državne hipotekarne banke. Od te se imovine stvara zaklada za uzgoj rimokatoličkih svećenika u jugoslovenskom nacionalnom duhu i za potporu siromašnih rimokatoličkih župa. Bliže odredbe donijeti će Ministar pravde i Ministar prosvijete zakladnicom, kojoj se priznaje zakonska snaga.

#### § 6

Ovaj se zakon proteže i na Lazariste, na Družbu Svetog Srca Isusa, kao i na svaki drugi red muški i ženski, za koji se utvrdi da stoji u neposrednoj vezi sa redom Družbe Isusove.

#### § 7

Ovaj zakon stupa na snagu kada Kralj potpiše i kada bude zakonito proglašen.

U Beogradu, na Štrossmajerov dan, 4—II—1933.

Dr. Oton Gavrančić, s. r.

Dr. Mirko Došen, s. r. Jakov Zemljić, s. r. Jovo Princip, s. r. V. Šiljegović, s. r. Dr. D. Ostojić, s. r. Dr. Ljudevit Pivko, s. r. Ivan Lončar, s. r. Dr. Milorad J. Kostić, s. r.

Dr. Todor Lazarević, s. r. Stjepan Maksimović, s. r. Dr. Stjepan Bačić, s. r. Dr. Nikola Kešeljević, s. r. Dr. Milan Metikoš, s. r. Svetislav Hođera, s. r. Dr. Ante Kuntarić, s. r. Dr. Stane Rape, s. r. Rasto Pustoslemšek, s. r. Anton Hajdinjak, s. r. Dr. Julijan Rorbaher, s. r. M. P. Marković, s. r. Dr. Milan Stijić, s. r. Nikola Sokolović, s. r. Drag. Bugarski, s. r. Dr. Auer Ljudevit, s. r. Dr. Sv. Mihajlović, s. r. Milan Grubanović, s. r. Milan Doborvić, s. r. Dr. Milenko Marković, s. r. Simo Krstić, s. r. Dr. Bogdan Voldović, s. r. B. Kujundžić, s. r. Dulaga Dervišić, s. r. Franja Markić, s. r. F. Cemović, s. r. Joakim Kunjašić, s. r. M. Đ. Isaković, s. r. Boško Zeljković, s. r. Kosta Aleksić, s. r. Dr. Negosim Živković, s. r. Vasilj Grdić, s. r. H. Kadić, s. r. Miloje M. Sokić, s. r. Rad. P. Brušija, s. r. Hasan Toromanović, s. r. Maksim Tešić, s. r. Risto Krstanović, s. r. Pero Grajić, s. r. Joca M. Srlić, s. r. Jovan S. Dovezenski, s. r. Miladin Veličković, s. r. Vasilije Trbić, s. r. Lovro Petovar, s. r. Dr. Toša Rajić, s. r. Jovan Rad. Mitrović, s. r. Marko Mašić, s. r. Branko J. Čorbić, s. r. Jak. Tomić, s. r. Živ. J. Stevanović, s. r. potpis nečitak, potpis nečitak, Dr. Vjekoslav Spindler, s. r.

### OBRAZLOŽENJE

Red Družbe Isusove osnovan po Ignaciju Lojoli, ima svrhu da se bori za papinsku vlast. Ovu svoju zadaću red sporovodi konzekventno od svog postanka do danas u svim zemljama u kojima djeluje.

Sjedište jezuitskog reda je u Rimu gdje im stoji General, t. zv. crni papa. Red se dijeli na provincije, a na čelu im je provincijal (ovakova je t. zv. Hrvatska, a ne jugoslavenska provincija u Zagrebu). Rado u samostanima t. zv. kolegijama.

Red se dijeli u 4 klase (grada). Najniži su novaci. Novicijati traju 2 godine. Kroz to se vrijeme vježbaju u sebnim zavodima u poslušnosti i samoodricanju. Poslije dvogodišnjeg novicijata polažu tri poznata redovnička zavjeta, te prelaze u klasu (grad) skolastika. Ova klasa traje 8—15 godina. To je vrijeme naukovanja. Treća klasa (grad) su koadjutori. Diješe su u svjetovne (temporales) koji se skrbe za zemaljska dobra i u duhovne (spirituales) koji vrše dužnosti kao učitelji omladine, kao propovjednici i kao ispovjednici. Najviša (četvrta) klasa (grad) su professi koji treba da su svršili teologiju i koji polažu posljednji četvrti zavjet: bezuslovne poslušnosti sv. ocu papi. Odatle im je ime (professi quatuor votorum). Između professa bira se General reda, njegovi asistenti, provincijali i uopće svi časnici reda.

Po svom kućnom redu Isusovci su obavezni, da za tome svaki individualitet, radilo se o kakvom bilo prohtjevu ili o kojoj bilo sposobnosti pojedinaca. Jednako su obavezni na bezuslovnu slijepu pokornost prema svojim starišinama na t. zv. pokornost lajšine.

Treba imati na umu, da je organizacija sasvim na vojničku da sve njihove provincije stoje u stalnom posluhu prema Generalu, da svaki član ima slijepo da poslušna svaki nalog svoga starijega, da su to u praksi mahom professi, koji su obavezni na slijepu pokornost prema generalu i prema sv. ocu papi.

Kada promotrimo tu organizaciju sa spomenutom dužnom pokornosti sa gledišta naše države i našeg raznovjerskog naroda, dolazimo do ovih konstatacija:

1. Jezuiti ne mogu da budu nacionalisti. U tome ih priječi slijepa pokornost prema starišinama, u zadnjoj liniji prema njihovom generalu, a taj nema nikakvog nacionalnog osjećaja ni razumjevanja. On je internacionalan. U tom ih priječi i njihovo samoodricanje i ugušivanje svake individualne volje. Po tome postaju prosta mašinerija, a svaki pojedinac dijelom mašine koju pokreće volja generala iz Rima. U svoje praktično djelovanje ne mogu da unesu ništa svoga, pa ni nacionalnoga, kad bi se i našlo u njima poslije toliko godina vježbanja koje treba da svrše u zadnjoj i predzadnjoj klasi (novicijati i skolastika).

2. Sa zavjetom bezuslovne pokornosti sv. ocu papi, koji oni polažu u četvrtom gradu, uvažavajući da jo sv.

otac suveren u svojoj vlastitoj državi, dolaze ili bar mogu da dodju u protivštinu sa dužnostima prema zemlji u kojoj žive.

Nema sumnje prema povjesti toga reda, da će u takvom slučaju dati professi prednost svojoj prisezi (zavjetu) stranom suverenu, sv. ocu papi, a niži imaju da slijepo i bezuslovno slušaju i naredjenja svojih starišina, professa, provincijala i drugih. Kod poznavanja sposobnosti i uticaja koji taj red izvršuje na svjetovno svećenstvo, pa i ono najviše u svim katoličkim narodima, očito u ovoj njihovoj prisezi i mogućnosti, koju opisismo, leži pogibelj za mir i red u našoj zemlji.

Po svom naopakom moralnom nazoru, da „svrha posvećuje sredstva“ (si finis est licitus, „lam media sunt licita) po svojoj vjerskoj netrpjivosti poznati su jezuiti širom svijeta.

Štetnost družbe Isusove po državu i po naš narod najbolje će iskočiti, ako citiramo neumrlog vladiku Štrosmajera. U jednom pismu svom prijatelju Račkome kaže on: „Palo mi na pamet da bi za naš narod od velike štete bilo, da se u teološki fakultet uvriježi jezuitizam: Nevjerstvo i jezuitizam ravno su (t. j. jednako) **našemu narodu opasni**. Gledajte, molim Vas, da prepriječite a tu pri naimenovanju jezuitska. Ti ljudi (jezuiti) **fanatizmom sve nevaljalštine pokrivaju** (22 II 1874).

Dalje Štrosmajer u pismu piše od 6 I 1875 svom prijatelju Račkome: „na zadaću našega Bana (Mažuranića) i naše Vlade **spada prepriječiti da se u nas jezuitizam u buduću ne širi**. Malo tko u nas misli kolika pogibelj u jezuitizmu za nas leži. Naši ljudi, koji žele mudri se nazvati ne vide često put dalje od nosa“.

Narodni vladika, a visoki dostojanstvenik rimokatoličke crkve za cijelo je dobro poznavao i ispravno ocijenio rad Družbe Isusove — kako ih on zove — jezuita i mi ne možemo da zaobrazložnje svoje zakonske osnove dademo bolji razlog od ocijene oca Jugoslovenstva Vladike Štrosmajera.

Moglo bi se prigovoriti da su razlozi Vladike Štrosmajera zastarjeli. Da možda današnji Isusovci po svome radu nisu jednaki onima, koje je imao prilike ocijene neumrli Vladika Štrosmajer. Ovaj prigovor mora da se zaboravi. Rad i djelovanje jezuita i danas je jednak, njihovo svatanje morala jednako, njihova anacionalnost, da protunacionalnost ista.

Ništa se u organizaciji jezuitskog reda nije promjenilo. Primjenilo se samo državno stanje u kojem je živio naš hrvatski svijet za vreme Štrosmajerovo i danas. Tada smo živeli u katoličkoj Austriji, danas u Jugoslaviji u kojoj je katolička vjera izjednačena u svemu sa drugim priznatim vjerama i crkvama. Ako je katoličkoj Austriji nalazio Štrosmajer toliko opasnost u jezuitskom redu, da je tražio da se ne dozvoli njihovo djelovanje i širenje, koliko je više njegovo mišljenje opravdano danas, kada katolicizam, — kao što je onda bio — nije više tako reći državna vjera.

Danas kada je kao i prije rad i nastojanje jezuita diktirano iz Rima, grada izvan naše zemlje, koji Jugoslaviji nije uvijek prijateljski sklon. Tu ne razlikujemo Vatikan od Kvirinala, jer im je politika bila i prije a od Lateranskog ugovora naročito jednaka, talijanska.

Mi jezuiti osjećamo na djelu. Podzemna rabota i rovarenje njihovo postalo je nepodnošljivo. Njihov legitimistički rad uperen je protiv interesa naše narodne države.

Država imade pravo da ovakav rad onomoguću i da u tom cilju upotrebi sredstva koja joj stoje na raspolaganju.

Sredstvo koje ovim zakonom proporučamo na prihvatanje nije novo.

Red Družbe Isusove prognat je bio iz katoličkih zemalja: iz Francuske 1594 (do 1603) te 1864 pak 1880) iz Portugala 1759 te 1834, iz Španije 1707, 1835, 1868 i nedavno, a iz mješovitih po vjerama država iz Rusije 1820, Švajcarske 1847, Nemačke 1872 itd.

Iz naše je zemlje bio po Hrvatskom Saboru prije 6 godina izagnan.

Naša država koja treba vjerski mir, koja želi snošljivost izmedju gradjana svojih, koji pripadaju raznim konfesijama, koja želi da se u njoj poštuje narodna naša mudrost „Brat je mio koje vjere bio“, ne može dozvoliti djelovanje redu Isusovaca, koji propovjeda protivno načelo vjerske netrpeljivosti. Redu kojemu je Gospodin naš Isus Krist došao na zemlju ne da donese ljubav medju ljude bez obzira na konfesiju, nego li razdor, tome redu nema mjesta u našoj zemlji.

Nastaje pitanje možemo li izagnati i naše državljane jezuite iz svoje zemlje.

Gradjani koji su najsvijetijom prisegom obvezani na slijepu pokornost tudjem suverenu, ma to bio i sv. otac papa, ne mogu biti dobri gradjani ove zemlje, ne mogu se ni smatrati državljanima jugoslovenskim, ma to formalno

i bili, već državljani onoga suverena, kojemu po svojoj prisezi imaju slijepo da služe.

Pa ipak treba poštovati i formu. No treba radi reda i sigurnosti svoje zemlje onemogućiti i svojim državljanima da potkopavaju temelje, na kojima je ona sazdana. Radi toga predvidja zakon za one Isusovce, koji su jugoslovenski državljani dozvolu boravka na jednom samo mjestu na otoku Visu. Nego ni tu se ne smiju da bave crkvenim stvarima i ne smiju da žive zajedno, već svaki posebno. Time se želi spriječiti njihovo razorno djelovanje.

Jugoslovenski državljani koji jednom ostave naše granice, ne mogu se više da povrate. Uzima se da se odrekli našega državljanstva, čim su ostavili našu zemlju.

Našoj zemlji neka njihov odlazak donese spokojstvo i vjerski mir.

4 februara 1933 na Štrosmajerov dan.

Dr. Oton Gavrančić, s. r

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE SRBIJE I CHERNOGORE

IZAZIV 12 FEBRUARA 1933 GODINE U BEOGRADU

PREDSJEDAVAC

DR. AVDO HASANBEGOVIC

DR. ANTO HASANBEGOVIC

DR. MILAN MRAVIĆ

DR. MILAN MRAVIĆ

PREDSJEDNI MINISTRI: G. Preradović, Ministarstvo vanjskih poslova, DR. AN SKERIC, Ministar unutarnjih poslova, DR. ALBERT KRANJEC, Ministar javne uprave i narodnog obrazovanja, DR. N. B. MURIC, Ministar trgovine i prometa, DR. ILIJA SIMENKOVIC, Ministar pravde, DR. ZDANKA MARJANOVIC, Ministar saobraćaja, DR. ZAR RADOVIC, Ministar poljoprivrede, DR. JERAJ DEMETROVIC, Ministar finansija i rudarstva, DR. PAVLO MATIJA, Ministar gradjevinarstva, DR. STJEPAN SKRIBIC, Ministar unutarnjih poslova, ZIVILJAN LATIC, Ministar trgovine i prometa, DR. LAVO SLAVIC, INDEK

POKRETAČ I ČASOVA PRE POČETAK

SAOPŠTAJE

Pre dnevnu radu i — — — — —

1. — — — — —

2. — — — — —

3. — — — — —

4. — — — — —

5. — — — — —

6. — — — — —

7. — — — — —

8. — — — — —

9. — — — — —

10. — — — — —

11. — — — — —

12. — — — — —

13. — — — — —

14. — — — — —

15. — — — — —

16. — — — — —

17. — — — — —

18. — — — — —

